

naše planine

3-4

1982

naše planine

le nostre montagne

nos montagnes

our mountains

unsere berge

ČASOPIS PLANINARSKOG SAVEZA HRVATSKE

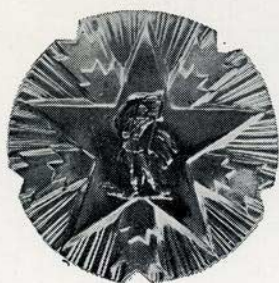
Glavni i odgovorni urednik revije: prof. dr. Željko Poljak
41000 Zagreb, Cesarčeva 5

Izlezi u šest dvobroja godišnje. Godišnja pretplata 300 dinara (za inozemstvo 20 USA dolara). Cijena pojedinog broja 50 dinara (za inozemstvo 5 USA dolara). Uplate čekom na tekući račun Planinarskog saveza Hrvatske (br. 30102-678-5535). Na uputnici treba naznačiti: »Za Naše planine« i ispisati čitku adresu pošiljaoca. Rukopisi se šalju Planinarskom savezu Hrvatske, 41000 Zagreb, Kozarčeva 22. Izdavač je Planinarski savez Hrvatske. Redakcija: 41000 Zagreb, Kozarčeva 22, tel. 448-774, radno vrijeme 8—14 sati. Tisak »Vjesnik« Zagreb. Oslobođeno od poreza na promet na osnovi mišljenja Republičkog sekretarijata za prosvjetu kulturu i fizičku kulturu (br. 5449 od 26. XII 1972).

Godina 74 (34)	Broj 3—4, Ožujak—Travanj	1982
Volumen 74 (34)	No 3—4, Mart—April	1982
Od 1898. godine »Hrvatski planinar«, od 1949. »Naše planine«		

S A D R Ź A J

Vladimir Mesarić: Uspón na Pik Lenjin (7134 m) u Pamiru	49
Branimir Predović: Motiv	56
Barbara Lapenna Brakus: Tungurahua (5016 m) u Ekvadoru	58
Branko Šeparović: Dijamant	60
Zdenko Kereša: Paklenica u nekoliko slika	63
Smilja Petričević: Visočici u pohode	65
Rudolf Travinić: Izlet prema suncu	67
Zehrudin Isaković: Ti lijepi trenuci	69
Miro Lay: Naš Borovik	72
Ante Rukavina: Svitanja nad Libinjem	73
Uzeir Beširović: Spomen-obilježja zaslužnim planinarima	76
Drago Šefer: Nadgradnja predratnog planinarstva u BiH	77
Srećko Božičević: Tunel »Učka« otkrio podzemne tajne	79
Koraljka Fabinc: Tajne Raminog korita na Velebitu	82
Vlado Božić: Prva i dosad jedina nesreća u hrvatskim špiljama	83
Juraj Posarić: Umjetni materijali u svladavanju špiljskih vođa	85
Bosiljka Zlatarić: Opet u Veternici poslije trideset godina	87
Vlado Božić: Literatura o turističkim špiljama Srbije	89
Zaštita prirode	91
Alpinizam	93
Publicistika	94
Vijesti	96

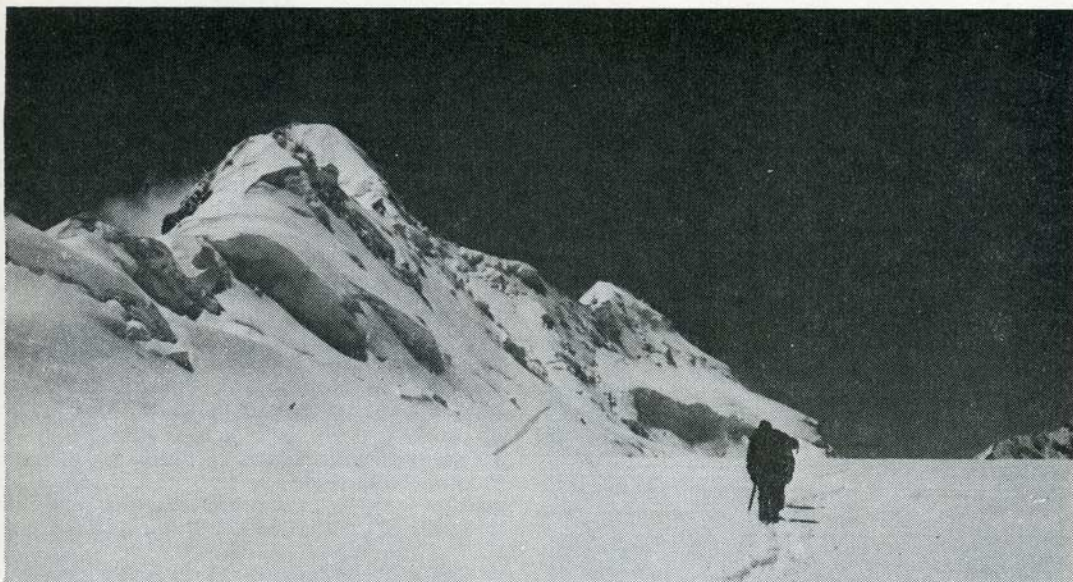

Planinarski savez Hrvatske
odlikovan je 1974. godine
Ordenom zasluga za narod
sa zlatnom zvijezdom

Na naslovnoj stranici

»Maločekički brid« u Velikoj Paklenici

Foto: Z. Kereša

Pamirska visoravan (u pozadini Pik Lenjingrad i Pik Abalakova)

Uspon na Pik Lenjin (7134 m) u Pamiru

VLADIMIR MESARIĆ

ZAGREB

UVOD

Prije trinaest godina dr Miha Potočnik održao je u Zagrebu predavanje o prvom pohodu slovenskih alpinista u Pamir.* Popeli su se tada na Pik Lenjina (7134 m) u okviru međunarodne »alpinijade« koju su sovjetski alpinisti organizirali kao svoj prilog proslavi 50. godišnjice Oktobarske revolucije. Sjećam se tog predavanja i dalekih pamirskih sedamtisućnjaka koji su se tada činili poput neostvarivog sna. Ipak, u podsvijesti je ostala želja...

Prolazile su godine i postepeno smo sakupljali iskustva: Grenland 1971, Spitzbergi 1973, Kavkaz 1974, argentinske Ande 1975, Hindu-kuš 1975, Aljaska 1978, Everest 1979, Mt. Kenya 1979. i netom pred ovogodišnji odlazak u Pamir, peruanske Ande s usponom na Alpamayo. Mozaik zajedničkog iskustva hrvatskih alpinista popunjava se i sedamtisućnjaci nisu više neostvariv san.

Prijedlog alpinista iz Šaleške doline da se pridružim njihovoj ekspediciji u Pamir objeručke sam dočekao. Konačno će se ispuniti dugogodišnja želja. Nakon dosegnutih 7200 m u Himelaji, bio mi je 7495 m visoki Pik Komunizma, glavni cilj ekspedicije, nov izazov.

Ekspediciju Pamir 81 organizirao je Šaleški alpinistički odsjek iz Velenja i time pro-

slavio 20 godina svog postojanja. U sastav su ušli predstavnici valjda svih generacija penjača iz tog odsjeka. Pohod je vodio 53-godišnji Dušan Kukovec, prvi alpinist iz Jugoslavije koji se, zajedno sa Janezom Resnikom, 23. 7. 1969. godine popeo na vrh Eiger Heckmairovim smjerom u sjevernoj stijeni. Ostali članovi ekspedicije bili su Peter Ficko, Marjan Prelog, Silvester Jošt, Danijel Kopušar, Ivo Avberšek, Marko Lihteneker, Pavle Svatina, Franc Verko, Tone Vovk i Silvo Cerjak, svi iz Šaleškog alpinističkog odsjeka. Budući da je ovaj odlazak u planine Sovjetskog saveza bio organiziran na tzv. valutnom principu, gdje je cijena aranžmana za svakog alpinistu 1300 dolara, nije bilo poteškoća da se ekspediciji, osim mene, pridruži još jedan penjač iz Zagreba, uz uvjet da nas dvojica sami osiguramo sredstva za sudjelovanje. Svog čestog suppenjača Branimira Predovića nisam trebao dugo nagovarati. Unatoč financijskim problemima »žabu nije bilo teško u vodu natjerati« i tako nas je 15. srpnja na zagrebačkom kolo-dvoru bilo ukupno 13.

* Godine 1980. uspjeli su se na PIK Lenjin i zaidarski planinari Barbara Lapenna-Brakus i Bogdan Brakus, o čemu je Barbara objavila putopis u NP 1-2, 1981.

TRENING

Već smo odavno svjesni činjenice da uspjeh nekog teškog uspona u velikoj mjeri ovisi o fizičkoj pripremljenosti. Zbog toga smo se za pohod u Pamir nastojali sustavno pripremiti. Naš se trening sastojao iz trčanja i penjanja. Trčali smo 1—2 puta tjedno oko pola do jedan sat. Jedan od tih treninga bio je obavezno na obroncima Medvednice. Tu se uvijek sakupilo 5—6 alpinista koji se »nekud spremaju«. Kako smo gotovo svaki vikend bili u brdima, početak penjačkog dijela treninga teško je odrediti. No ipak, u svibnju smo započeli s nizom uspona noseći u sebi misao o »višem« cilju — Piku Komunizma.

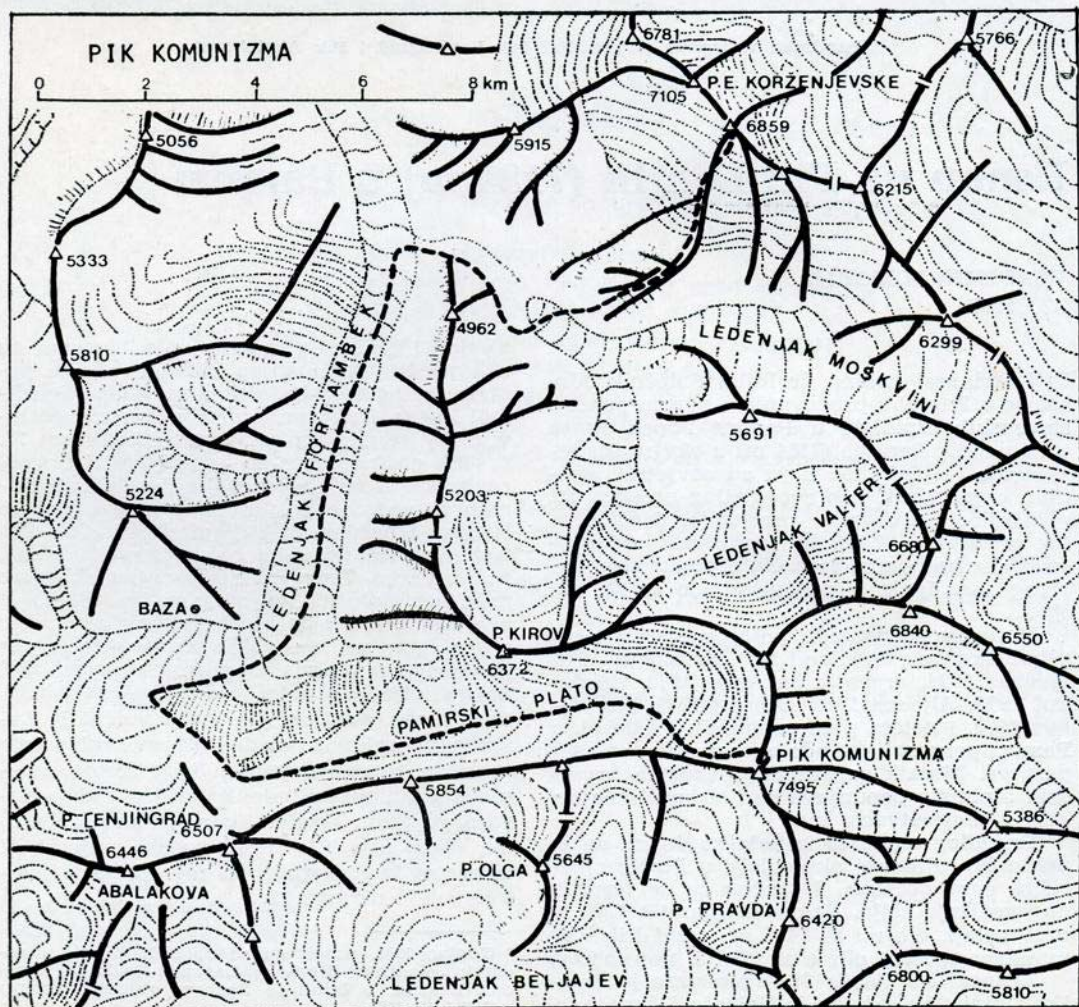
Zagrebačkim alpinistima je nemoguće zaobići Klek u toku priprema za neku težu akciju. Stoga nije čudno što smo se ponovo, po ne znam koji put, našli u stijeni nad Ogulinom. Penjali smo Brankov smjer (VI, A1, A2). Zatim su slijedili usponi u Kamničkim i Julijskim Alpama: Zupanov smjer u južnoj sti-

jeni Kogla (V, A1, A2), Hunikin u Vežici (V, A1, A2), Herlecov u sjevernoj stijeni Ojstrice (IV +), Slovenski (II—III) i Dugi Njemački (IV) u sjevernoj stijeni Triglava, Raz Travnika (III—IV) i Direktni u Spiku (V). Planirali smo i odlazak na Mont Blanc, ali za to više nije bilo vremena. S obzirom da smo se uspjeli popeti na Pik Komunizma, nemamo razloga ovakav način priprema ocijeniti kao nedovoljno dobar. Baš naprotiv.

DOLAZAK U PAMIR

Truckali smo se do Beograda valjda najspornijim vlakom što postoji. Ekspresni vlak »Puškin« Beograd—Moskva nije bio ništa brži, ali je bio znatno udobniji. Svaki je imao svoj krevet, a čaj smo mogli dobiti kada smo htjeli.

Na putovanje vlakom odlučili smo se jer bi zbog obilja prtljage transport avionom bio znatno skuplji. Tako nam se u početku činilo. Poskupljenje željezničkih karata neposred-

no prije odlaska tu je računicu pokvarilo, ali bilo je već kasno. Svi ostali posjetioци Међународног алпинистичког логора »Памир« стигли су у Москву авионом с ништа мање пртљјаге од нас. Оčито су њихови дџепови или дџепови њихових планинарских организација дубљи од наших. Тјешили смо се да и путовање vlakом кроз Совјетски савез треба једном у животу доживјети.

На »Кијевски вокзал« у Москви стигли смо 17. српња послје подне. Автобусом Спорт-Комитета СССР одвезли смо се у »Гостиницу Интурист« на Проспекту Горьког. Слједечи дан није могао проћи без посјете Кремљу. Касно navečer полетјели смо с аеродрома Домодедово у Ош, у Киргизској ССР. У авиону је било око 60 алпиниста из различитих земаља: Швајцарске, Западне Нјемачке, Шпанјолске, Норвешке и Чехословачке. Уз времeнску разлику од три сата између Москве и Оша и уз четвeросатни лет, у Киргизију смо допutoвали када је сунце већ високо одскочило.

Град Ош налази се у Ферганској долини коју напaja ријека Сир Дарја, сјеверно од Алajског планинског ланца. Један је од најстаријих градова у СССР. Ферганском је долином, наиме, пролазио пут којим су се још прије много stoljeća служили трговци путујући из Кине у Самарканд и даље за Европу.

На аеродромској згради дочекао нас је велик transparent: »Welcome to Pamir«. Затим смо доживјели и угодно изненађење у облику обилног обједa с много локалног воћа: брескви, динја, lubenica и грозда.

Очекивали смо транспорт до главног логора у Памиру, Ачик Таша, камионима или аутобусима као што је било ранијих година, но збило се другачије. Дирекција Међународних алпинистичких логора ангажирала је »Аерофлот« и за непун sat лета малим turbo-авионима JAK 40 преbacили смо се преко Алajског хрпта у широку Алajску долину. Time смо избјегли вишesатну voзњу по не баš најбољој cети. Слетјели смо у насељу Дарат-Курган на аеродром који је заправо тврдо набита livada. Око оближњих кућа, направљених од блата, мувала су се дјеча која би се, чим смо изашли из авиона, сјатили око нас очекујући kakav bonbon или gumу за ђvакање. Нажалост, нисмо их могли развеселити sitним poklonима јер су наше ствари путовале камионом из Оша, а то ће до Ачик Таша потрајати добрих 13 sati.

Камиони којима ćemo даље већ су нас чekali на »аеродрому«. Убрзо смо се укrcали и почала је луда voзња преко валовитих livada и korita рјечика које су дерале долину спуштајући се са заснежених врхунaca Заалајског планинског ланца.

Но најзубудљивији тренутак тог транспорта из ранијих година је изостао: пријелаз камионом велике црвено-блатне ријеке Кизил-су (Crвена ријека). Недалеко од Дарат-Кургана, код насеља Кашка-су (Бјела ријека), изграђен је most и пријелаз преко ријеке није више авантура као неkad.

Приближавајући се долини Ачик-Таш пролазили смо поред заселака журти — лјетних настамби стоčара. Благо валовите livade, повиси pastira,

Логор Ачик Таш

стада овaca која се предвечећ враћају у то-rove и dim који се извјаја из колиба podsjećали су на лјетни угодај који влада на visоравнима Bioča и Трноваčkog Durmitora. Сличност је велика, само је облик журте другачији од dinарског pastirског стана. Pogled према југу и postajem свјестан да је много toga другачије у овој долини: голем zид врхунaca okovаних у led ispriječio се пред нас.

Након три сата voзње зауставили смо се на široкој livadi с више од stotinjak правилно пореданих šatora и неколико дрвених зграда. Šatori су били поредани дуз широке »улице« усред које су се у правилном низу кочили jarboli са zastавama. Nas šezdesetak били смо posljedња skupина која је стигла у ово насеље, којег нема нити на једној земљописној kartи и које ће, исто тако naglo као што је настало, nestати за cigлих mјесec дана. Istог posljedног дана били смо на »пријему« код vodstva логора које нас је upoznalo с организацијом. За dobrodošлицу су нам poklonili zastавice и познате ruske дрвене сувенире »Babuške«. Naravno, razgovarali смо и о cilју.

POLJANA SULOJEVA

Vodstvo логора је за smјер uspona на Pik Komunizma predloжило rebро »Burevjesnika« јер у осталим smјerovima zbog обилја snјјега ove zone postoji opasnost од lavina. Приједлог смо prihvatili и rukovodioci су obećали да ће нас,

čim uzmognu, helikopterom prebaciti na ledenjak Fortambek koji je ishodišna točka za uspon što smo ga izabrali. Polazni logor za uspon na Pik Komunizma po rebro »Burevjesnik« nalazi se na tzv. Poljani Sulojeva na ledenjaku Fortambek (oko 4000 m) na terasi između sjeverne rubne morene ledenjaka i južnih planina Pika Sulojeva. Potoci koji se spuštaju niz te padine natapaju livadu koja je stoga obrasla gustom travom. Runolista je tako toliko kao da se radi o nekom livadnom cvijeću. Najniži i najpravniji dio ovog »malog raja« koristi se kao »heliodrom«, tj. kao poletno-sletna staza za helikoptere. Iznad heliodroma terasa se blago uzdizala i na toj blagoj kosini nalazio se naš logor. Osim šezdesetak šarenih šatora za stanovanje, tri velika šatora u kojima se nalazila kuhinja, ambulante, saune (koja nije proradila jer nije bilo dosta plinskih boca) i jednog velikog šatora u kojem se objedovalo za jako lošeg vremena, nalazila se tu i — pošta. Bila je to zapravo jaka radiostanica kojom su se mogli slati i telegrami. Na malo višoj terasi nalazili su se i šatori znanstvenika Akademije medicinskih znanosti iz Dušanbea. Oni su se bavili proučavanjem ponašanja organizama na velikoj visini. Za transport instrumenata i opreme od heliodroma do svojih šatora (oko 500 m) imali su čak i mali traktor.

S Poljane Sulojeva mogli smo vidjeti Pik Komunizma, Pik Kirov, Pik Korženjevske, Pik Moskva (s impozantnom i opasnom istočnom stijenom), Pik Abalakova i Pik Lenjingrad. S druge (južne) strane ledenjaka Fortambek uzdizala se oko 2000 m visoka barijera iznad koje se prostirala velika Pamirska visoravan. U barijeri su se nalazili viseći ledenjaci s kojih su se svakodnevno rušile lavine leda.

Na toj livadi, prepunoj runolista i potocića, okruženoj divljim i lijepim vrhuncima, uz potmulu tutnjavu lavina i zvižduk svizaca, proveli smo nekoliko nezaboravnih dana, a silazak na Poljanu s Pika Komunizma činio se kao povratak »toplom domu«.

AKLIMATIZACIJA

Iz izvještaja ranijih pohoda u Pamir znali smo da sovjetski alpinisti imaju veća i sigurnija iskustva u aklimatizaciji od nas. Zbog toga smo poslušali njihove savjete i u početku polagano »dodavali visinu«. Aklimatizaciju nije moguće na silu ubrzati, ona treba vrijeme i postupnost. U suštini se radi o tome da čovjek poduzima uspone, postepeno dodavajući visinu, uz obavezan povratak toliko nisko u dolinu da je moguć potpun odmor (spavanje bez poteškoća u disanju) i normalna prehrana. Pri tom se preporučuje da do visine od 5000 m savladana visina ne bude veća od 1000 m, a da na visini iznad 5000 m ne »dodamo« više od 600 visinskih metara na dan.

Način na koji se alpinisti aklimatiziraju za uspon na Pik Komunizma, ako im je baza na ledenjaku Fortambek, razrađen je još prije desetak godina. Počinje se s dvodnevni usponom na obližnji Pik Sulojeva (5200 m), s obaveznim noćenjem na visini od oko 5000 m.

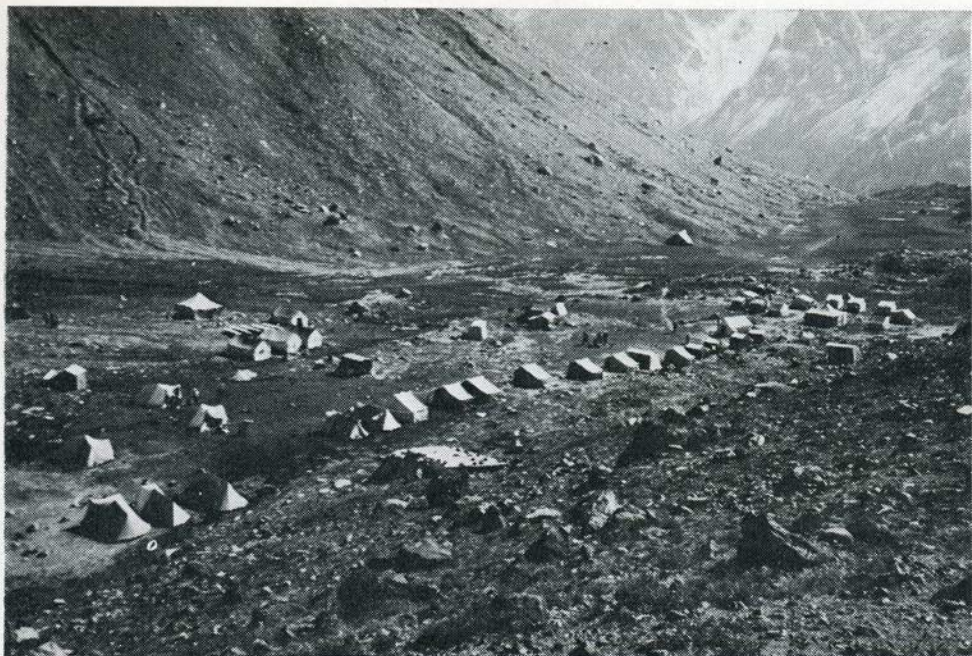
Slijedeći uspon već je uz rebro »Burevjesnika«. Ova tura traje 3—4 dana, a cilj je dosegnuti Pik Parašutistov (oko 6100 m) na početku velike Pamirske visoravni, tamo noćiti i zatim se vratiti u bazu. Treći uspon je na sam vrh, dakle nije više »pripremni«. Dakako, ovakav način aklimatizacije preporučuje se alpinistima koji već imaju iskustva u visokim planinama, tj. onima koji su dosegli najmanje visinu Mont Blanca (4810 m). Za one koji to još nisu postigli, vodstvo logora organizirat će još nekoliko pripremnih uspona na niže vrhove.

Sticajem okolnosti mi smo se prije uspona na Pik Komunizma aklimatizirali na malo drugačiji način. Zbog lošeg vremena (za let helikopterom) u logoru Ačik Taš proveli smo četiri dana i tako relativno kasno stigli na Poljanu Sulojeva na Fortambeku. U tih nekoliko dana u Ačik Tašu napravili smo dva uspona na Pik Petrovski (oko 4700 m) i na neku bezimenu kotu od 4500 m. Nažalost, niti jedan od ovih uspona nije bio kombiniran s noćenjem na visini. Čestim mjerjenjem pulsa u toku ovih izleta ustanovili smo da dobro podnosimo visinu i da je trening prije pohoda bio vrlo koristan a i djelotvoran.

Po dolasku na Fortambek ustanovili smo da uspon na 5200 m visoki Pik Sulojeva mora otpasti jer bismo pred kraj ekspedicije mogli doći u stisku s vremenom. Na to nas je zapravo upozorio Alek, načelnik logora na Poljani Sulojeva, koji je, između ostalog, zadužen i za točan redoslijed dolazaka i odlazaka različitih grupa. Aklimatizaciju smo nastavili usponom do Pamirske visoravni.

25. srpnja uputili smo se preko morene na ledenjak Fortambek. Najteže je bilo popeti se na njega preko strmih ledenih skokova. Točno »preko puta« Poljane Sulojeva uzdiže se strmo rebro kojim se trebamo uspeti. Put nas vodi slabom blatnjavom stazom koja poslije prelazi u strma snježista. Snježista i stjenoviti greben iznad njih, sve do logora I, osigurani su užetima. Logor I (Verblod ili kamilin hrbat) je na visini od oko 5100 m, na maloj snježnoj zaravni koja je nastala u zavjetrini iza grebena. Mjesta za šatore jedva smo pronašli jer se tu već nalaze Francuzi, Austrijanci, Poljaci, Španjolci i jedna skupina sovjetskih planinara.

Bili smo gotovo u kompletnom sastavu, nedostajao je samo Silvo Jošt, koji je stigao dan kasnije. Vrijeme je bilo loše: vjetar, magla i snijeg. Slijedećeg dana spustio se u dolinu stariji dio članova ekspedicije: Dani, Dušan, Peter i Jaka, a Silvek se iz baze popeo do nas i donio šator koji će nam trebati gore, na visoravni. Kako je stigao tek navečer, donio je vijest da se naša skupina sretno spustila. Cijeli taj dan nitko se nije maknuo iz logora. Nismo radili ništa. Izležavali smo se u šatoru i povremeno pokušavali kroz maglu odgonetnuti gdje se nalazi Pik Komunizma. Jeli smo vrlo slabo. Nedostatak apetita značio je da baš nismo najbolje prilagođeni na ovu visinu. Predvečer se vrijeme smirilo i magla se razila. Vjerovali smo da ćemo se slijedećeg

Poljana Sulojeva

dana popeti na visoravan. Tako je i bilo. Po krasnom vremenu počeli smo se uspinjati u dugačkoj koloni. Mi smo bili posljednji. Uvijek nam je ujutro trebalo mnogo vremena da se spremimo. Osim toga, pretpostavljali smo da će ostali, koji su dan duže od nas iznad 5000 m, ići znatno brže. Ta je pretpostavka bila kriva. Dobro nam je išlo i na Pik Parašutistov smo stigli među prvim. Da nije gotovo cijela osiguravana užetima, ova bi dionica (Verblod—Pik Parašutistov) bila znatno teža od prethodne (Fortambek—Verblod). Smjer ide uz ledene padine odmah ispod stjenovitog grebena. Silvek je bio izmoren jučerašnjim nošenjem teške naprtnjače i nije nam se pridružio.

Iste večeri vratio se sa skupinom Španjolaca na Poljanu Sulojeva. Cijelo poslijepodne ukopavali smo šatore, a za to vrijeme Marko je neprestano topio snijeg na kuhlalu i pripravljaao sokove, čaj i juhe. Nismo pojeli ništa »konkretno«. Iskopali smo pravokutnu udubinu u koju smo postavili šatore. To je bila greška. Šatore smo morali postaviti u ravni terena i oko njih postaviti blokove snijega za zaštitu od vjetrova. Ovakvo ukopane našli smo ih nakon nekoliko dana gotovo sasvim zatrpane. Dok smo postavljali šatore, Verko se počeo tužiti da ga jako boli glava i da ga peče u očima. Uskoro više uopće nije mogao gledati. Nije bilo teško utvrditi da se radi o snježnom sljepilu. U redovnom javljanju KSP-u (Kontrolno-spasilačkom punktu) u 18 sati rekao sam da imamo bolesnika. To su čule i ostale skupine koje su se nedaleko od

nas ulogorile (ili su ih obavijestili iz KSP-a). U sastavu jedne sovjetske skupine bio je i liječnik i uskoro se pojavio na otvoru šatora pitajući za bolesnika. Donio je ubrzo nakon toga i kapljice za oči. I Francuzi su također imali neki lijek. Jadnom Verku kapci su bili natečeni i sasvim se slijepili. Teško ga je bilo gledati kako pati od bolova, ali dok ne svane, nismo mogli ništa poduzeti. Proveli smo tešku noć. Gotovo svi su slabo spavali i mučili se s glavoboljom, osim Predovića koji je uzeo tabletu za spavanje i spavao »kao zaklan«.

Ujutro nismo bili u nekoj »super formi«. Uslijed visine, slabe prehrane u toku uspona, lošeg spavanja i intenzivnog sunca, slabo smo se osjećali. Zbog našeg bolesnika morali smo što prije u dolinu. Tako su posljednja dva dana ove aklimatizacijske ture (u okviru koje smo postavili logore I i II za glavni uspon) protekla u akciji spašavanja. Kako sam između nas osmorice bio s najviše iskustva, ispalo je da ja vodim akciju spasavanja. To smo izveli tako da je Ivo neprestano bio uz Verka i govorio mu kuda da stavi nogu. Četvorica su osiguravali užetom, a dvojica su išli naprijed i na najdelikatnijim mjestima fiksirali užice koje je služilo kao rukohvat. Ispod Pika Parašutistov sam nastojao neprestano nadgledavati osiguravanje. Srećom, gotovo svi momci su članovi GSS-a i znaju baratati užetima. Do logora I, oko 1000 m niže, stigli smo za dana. Za to vrijeme naš bolesnik nije napravio niti jedan pogrešan korak. No, na Verblod je stigao potpuno iscrpljen. Smjestili smo ga u šator i istog je trena za-

spao. Nakon buđenja molio nas je da nastavimo s transportom slijedeći dan. »Samo nakon Eigera mi je bilo ovako gadno« — pričao je. (Franc Verko ispenjao je s Ivanom Kotnikom 1973. godine japansku »diretissimu« u sjevernoj stijeni Eigera). Nisam bio siguran da će se na 5000 m visine moći dovoljno odmoriti. Ipak, izgledao je tako jadno da smo zaključili kako je najbolje da se pokuša naspavati. Iz doline je dolazila pomoć: Marjan i Danijel preuzet će brigu o sutrašnjem transportu bolesnika. Kako na logoru I nije bilo dovoljno šatora za sve i budući da smo svi bili vrlo umorni, uz Verka su ostali samo Pavle i Marko. Oni su se od svih nas još najbolje osjećali. Na silazu u bazu sreli smo Marjana i Danijela. Solidno odmoredni i aklimatizirani na ovu visinu dobro su napredovali. Marjan je, kao i uvijek, bio dobre volje i na sve gledao optimistički. Što se tiče Verka, sada sam mnogo mirniji.

29. srpnja okolne su planine osvanule pod snijegom. Unatoč tome naša se mala skupina s bolesnikom spuštala u dolinu. Primijetili smo ih (radiostanica za vezu sa KSP-om se pokvarila) i krenuli smo im u susret. Sa mnom je bio i načelnik KSP-a i liječnik. Na opće zadovoljstvo naš se Verko znatno bolje osjećao. Nakon injekcije s glukozom i nekih, vrlo djelotvornih kapljica za oči, već je samostalno hodao. Te smo večeri svi bili dobro raspoloženi unatoč hladnom vjetru i snijegu koji je prekrivao runoliste na Poljani Sulojeva. Aklimatizaciju smo zaključili. Slijedeća tura je uspon na vrh, pa »kom obojci, kom opanci«. Ako nekome ne bude išlo, neće biti vremena za ponavljanje.

PIK KOMUNIZMA

Nakon povratka sa aklimatizacijskog uspona na Pik Parašutistov, koji je cijeli protekao u znaku lošeg vremena, Georgij Korepanov, voditelj KSP-a na Fortambeku, izjavio je kako sumnja da će se ove godine itko popeti na Pik Komunizma. Ista stvar s lošim vremenom desila se i prošle godine i nitko nije dosegao vrh.

1. dan

30. srpnja ujutro izgledalo je kao da će se zla slutnja obistinuti: Poljana Sulojeva osvanula je pod snijegom. Ipak nam se još istog popodneva osmijehnula sreća i zasjele je sunce. Vjetar je rastjerao oblake i, nakon vrlo hladne noći, sutradan je osvanulo prekrasno bistro jutro. Na Fortambeku su svi živnuli. Alek je bio dobre volje i rekao da je ovo zahlađenje dobar znak. Počeli smo se pripremati za odlučujući uspon. Najprije ćemo krenuti svi koji smo već bili na visoravni (osim Verka koji je još liječio oči), a koji dan iza nas Danijel, Marjan i Silvester. Dušan i Peter nisu niti namjeravali prelaziti Pamirsku visoravan. Odlučili smo krenuti još istog popodneva. Marko reče da će nam se pridružiti slijedeći dan na logoru II. Ozlijedio je, kaže, nogu u nogometnoj utakmici s Poljacima koju su na heliodromu naši dan prije dobili sa 3:2. Da

ne bi išao sam, odlučio mu se pridružiti Silvo Cerjak.

Vremenska prognoza za nekoliko slijedećih dana bila je ohrabrujuća i stoga smo vjerovali da će helikopter uspješno odigrati ulogu nosača i baciti nam na visoravan šatore i hranu. Pripremili smo zamotuljke s opremom i ostavili ih na uzletištu. Krenuli smo odmah poslije ručka. Svoj petorici je bilo jako teško hodati poslije obilnog objeda, a vjerojatno se nismo još dovoljno niti odmorili. Nakon pet i pol sati bili smo kod našeg šatora. Ovog puta na Verblodu, osim nas, nije bilo nikoga. Tone, Pavle i Ivo smjestili su se u »pamirku«, a Predović i ja u šator Španjolaca koji su oni ovdje ostavili da im se nađe kada se budu vraćali sa vrha.

2. dan

Tableta za spavanje koju sam jučer uzeo djelovala je i dobro sam spavao. Počeli smo se polako pripremati. Najvažnije je kuhanje, jer ujutro treba svakako nešto toplo pripremiti za jelo. Trojka iz »pamirke« nikako da se izvuče iz šatora: loše su spavali. Napori prethodnog dana toliko su iscrpili Ivu da se odlučio vratiti. Pavle je imao problema s probavom i želudac ga je mučio te se i on pridružio Ivi. »No, krasno!«, pomislio sam. »Brzo smo se počeli osipati. Ako tako nastavimo jedva da ćemo savladati visoravan«. Tu se nije dalo više ništa učiniti i oko 10 ili 11 sati smo se razdvojili: mi smo krenuli gore, a oni dolje. Ostali smo trojica: Predović, Tone i ja. Još će nam se pridružiti Marko i Silvo.

Vrijeme nije bilo dobro, što znači da danas neće biti ništa od transporta opreme helikopterom. To bi moglo prilično otežati naš uspon, ali o tome ćemo razmišljati sutra. Ispod Pika Parašutistov sustigla su nas dva Poljaka koji su tog dana krenuli s Fortambeka. To je kondicija! Rekli su nam da Marko i Silvo dolaze za njima. Na našem logoru II, na samom početku visoravni, imali smo što vidjeti: naši dobro ukopani šatori bili su gotovo potpuno zatrpani. Otkopavali smo ih dobra dva sata, a da raspoloženje bude još »bolje«, obavila nas je magla. Jedan šator smo otkopali i iznijeli »na površinu« visoravni, a drugi smo ostavili zatrpan. O njemu ćemo se brinuti na povratku. Zapravo smo znali da će nam ostali pomoći u transportu opreme u dolinu. Predvečer su stigli Marko i Silvo. Bili su vrlo umorni, savladali su 2000 m u jednom danu. Da se ne bi trudili s otkopavanjem druge »pamirke«, prenočili su u malom jurišnom šatoru.

3. dan

Konačno osmijeh sreće: jutro bez oblaka. Odmah je i moral na malo većoj visini. Dok smo skuhalo kakao i spremili se, bilo je već deset sati. Pred nama je valovita Pamirska visoravan, »službeno« dugačka oko 10 km (po karti oko 6 km), a široka 1 do 2 km. Za onoga tko preko nje propti stazu i sunce mu cijeli dan tuče u glavu, dvostruko je duža.

Teren kojim smo išli blago se spuštao. Već nekoliko dana ovuda nitko nije prošao i novi je snijeg sasvim prekrrio prtinu. Nazirala bi se tek na mjestima izloženim vjetru. Prtiti je bilo vrlo naporno i često smo se izmjenjivali u vodstvu. Polako smo napredovali kroz prekrasnu blještavu pustinju. Tone se počeo tužiti da ga bole križa. Daleko naprijed ugledali smo kolonu od 5—6 ljudi kako nam ide u susret. Poveselili smo se prtini koju su napravili (sigurno su i oni tako nešto pomislili). Susreli smo se tek za jedan ili možda dva sata. Bila je to skupina sovjetskih alpinista »Burevjesnik«, koja se iz logora III vraćala u bazu na Fortambek. Tona je i dalje mučio bol u križima i zbog toga se odlučio vratiti u dolinu. Da nije bilo grupe »Burevjesnik«, morao bi netko od nas ići s njim. Ovakvo smo još uvijek barem četvorica za vrh. »To daje nade...« razmišljao sam.

Nastavismo dalje. Radiovezom smo u 14 sati čuli da je helikopter uspio baciti opremu na visoravan u blizini logora III. Ta je vijest vrlo dobro djelovala na naše raspoloženje. Veselili smo se kompotima i ostalim poslasticama. Nakon deset sati hoda stigli smo do logora III.

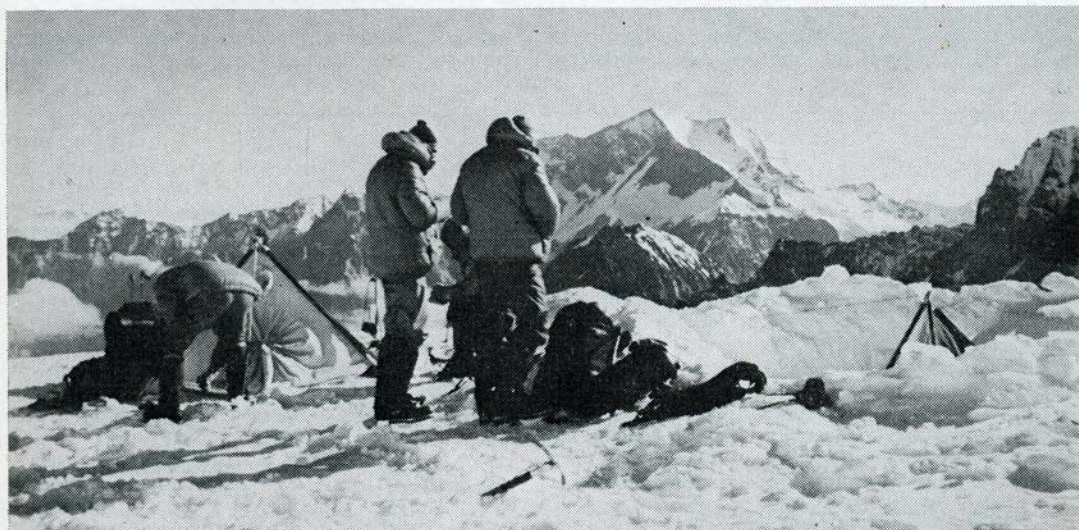
Na našu veliku žalost, »zabroska« koju je donio helikopter na visoravan, nalazila se nekoliko stotina metara daleko od logora. Prošlo je mnogo vremena dok nismo postavili šatore, skuhalo večeru i legli. No, dan još nije bio na izmaku. Već smo se uvukli u šator, kad začusmo neko komešanje u blizini. Stigla je skupina Nijemaca. Jedan od njih proviri u naš zaklon i zamoli nas da prenoči u šatoru ovu noć. Ispričao nam je kako su njih četvorica poslijepodne stigli po »Rebru Borotkina« s ledenjaka Moskvina na visoravan i malo više od nas postavili šatore. Upravo

su se spremali uvući u njih, kad se sručila lavina. Šatori su nestali, no njima se ništa nije desilo. Zapravo, imali su veliku sreću.

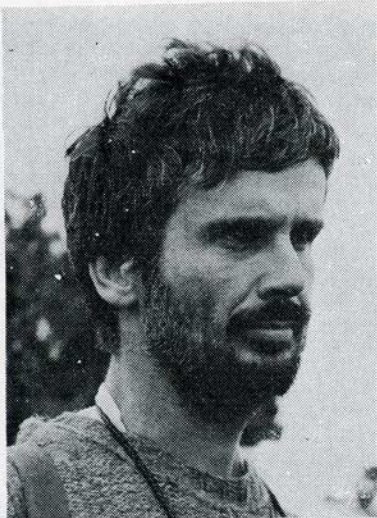
4. dan

Vrijeme nas i dalje podržava: Jedan »Metkin« šator ostavili smo na visoravni, a drugi smo ponijeli sa sobom. Uz njega smo imali još i mali »jurišni«. Oko dva sata mučili smo se s iskopavanjem sanduka s konzervama koji je helikopter bacio s visine od oko 20—40 metara, tako da se zabio u snijeg jedan metar duboko. Konzerve su bile natučene, ali cijele. Keksi su prošli znatno slabije. Na kraju smo sanduk razbili i vadili konzerve jednu po jednu. Uokolo su bili sanduci i zamotuljci drugih ekspedicija, koje su se također koristile ovim načinom transporta. Tek oko 12 sati nastavili smo dalje. Cilj nam je bio dosegnuti visinu od oko 6500 m i tamo zanočiti. Budući da je ispred nas nekoliko grupa (Francuzi, Rusi, Austrijanci, Španjolci), nadali smo se da ćemo naći već uređena mjesta za postavljanje šatora.

Uspinjali smo se strmom snježnom padinom Pika Dušanbe. Jako je važno postići ujednačen ritam hodanja, no uz najbolju volju to je bilo teško izvesti. Počeo je, naime, puhati vrlo jak vjetar koji je oduzimao dah, nosio snijeg u lice i otežavao napredovanje. Za »ciglih« 600 metara visine trebali smo sedam sati. U toku uspona susreli smo trojicu Čeha koji su za devet dana prepenjati južnu 2500—3000-metarsku stijenu Pik Komunizma. Smirilo se tek predvečer, kada smo stigli do četvrtog logora. Ona dva Poljaka s odličnom kondicijom već su bili ovdje. Dobro pripremljena zaravan za šatore i mnoštvo otpadaka svjedočili su o velikoj skupini ljudi koja je

Na Pamirskoj visoravni (u pozadini Pik Korženjevske)

Branimir Predović (Zagreb 1946), inž. arhitekture, član AO FD »Željezničar«, bavi se penjanjem od 1972, izveo oko 200 uspona, član ekspedicije na Mount Kenju 1979, lani bio na Kilimandžaru

tu prošla. Bili smo prilično umorni, ali nas glava (još) nije boljela. Zabrinjavao me naš opći nedostatak apetita. Nikome nije bilo do jela. Samo bismo pili i pili u neograničenim količinama. Vidik je bio prekrasan. U moru vrhova dominirao je vrh Korženjevske.

5. dan

Slabo smo spavali. Cijelu noć boljela me glava. Moj partner Predović hrani se tabletama za spavanje i spava »kao beba«. Jako sam mu zavidao. Po mirnom vremenu uspinjemo se na Pik Dušanbe (6900 m). Tu ćemo nočiti i nakon toga na vrh. Do posljednjeg logora, koji je bio na samom vrhu Dušanbe i prepun šatora, stigismo ne samo jako umorni već i jako iscrpljeni. U visokim brdima treba puno jesti, a mi nismo jeli gotovo ništa. Mislim

da sam se tada najslabije osjećao. Izvalio sam se u šator i cijelo popodne ležao. Dečki su vani, na suncu, stalno nešto kuhali: kakao, juhu, sok, čaj... Kasno poslijepodne počeli su pristizati ljudi koji su taj dan bili na Piku Komunizma. Izgledali su nevjerovatno iscrpljeni. Nije nam bilo sasvim jasno što im se to moglo desiti jer mi se nismo, unatoč umoru, tako slabo osjećali. Tako nam se barem činilo. Sutradan nam je postalo sve jasno...

6. dan

Predović uvijek dobro spava. Neka! Dobro je da se bar jedan od nas dobro odmori i stigne na vrh. Svi ostali proveli smo noć u besanici kombiniranoj s glavoboljom. Vrijeme: vedro, ali vjetrovito. Unatoč želji da krenemo što ranije, pošli smo tek oko 9,40. Sa sobom smo ponijeli samo najnužnije: sitnice koje su uvijek u naprtnjači, čuturu nekakvog napitka, jedno uže, fotoaparate i radiostanicu. Od šatora koji se nalaze na samom Piku Dušanbe, grebenom se spuštamo na sedlašce. Između nas i vršne piramide nalaze se još tri uzvišenja koja treba savladati. Na prvom odustaje Silvo Cerjak. Hladno mu je za prste na nogama i ne osjeća se najbolje. Ne govorimo mu ništa. Tu svatko sam o sebi odlučuje. Silvo će nas čekati u šatoru.

Produžujemo dalje. Predović nosi uže, a Marko i ja naprtnjače. Otpirilike za sat hoda stižemo u podnožje vršne piramide. Ekspoziciona snježna prečnica vodi nas pod veliku strmu padinu kojom ćemo se popeti do vršnog grebena. Daleko pred nama su tri sovjetska alpinista, a iza nas još petorica. Polako se uspinjemo, pokušavajući održati ujednačeni tempo. Predović i Marko slijede me u stopu. Marka muči grlo i zbog toga još teže diše. Meni je užasno teško. »Kako je tek njemu?«, pomislih. Ni sam nisam siguran da ću stići do vrha. Muči me glad, visina, neispavanost i opća slabost od svega toga. Maksimalno sam koncentriran. Čini mi se kao da sam na rubu svijesti. Horizont je sve dalje, a okolica

MOTIV

Uspjeli smo, popeli se na vrh. Najviše što sam do sada napravio u alpinizmu. Bih li se opet vratio u ovo gorje? Nikad, to je ružno reći, ali mislim da ne bih. Bilo je teško, naporno, iscrpljujuće, mazohizam a ne alpinizam. »Burevjesnik«, ocjena 5b, visina 7500 m, teškoća ipak nigdje iznad 2 do 3, ali ipak je teško, vrlo teško izdržati. Izdržati do kraja kojem nikad kraja. Potrebna je silna snaga duha ali i izdržljivosti, kondicija a ne fizička snaga. Znači: treba imati motiv za uspon. A može li taj motiv za uspon biti to što ste jedan od dvojice izabranih iz Hrvatske za koje društvo plaća 50 tisuća po glavi i to što sami plaćamo još mnogim desetinama tisuća, i još više, danima odricanja od možda više ugodnih izleta umjesto teških uspona u na-

šim Alpama? Nikako. Nije to baš tako teško odricanje, jer sjećam se kako sam, dok sam gazio dubok snijeg na Firn platou (6200 m), mislio jedino o tome koliko smo još lijepih uspona mogli napraviti u našim Alpama u tih mjesec dana, umjesto ovog, oprostite — sranja, na koje uspon traje osam, deset dana.

Motiv, koji je to motiv koji me tjera da dišem tako rijedak zrak od kojeg me neprestano boli glava? Jesu li to prekrasne vizure s vrha na more ionako bezimenih sedam, osam-tisućnjaka, sve do horizonta? Zar se te vizure mogu urezati tako duboko u sjećanje kao one, na primjer, s Triglava, Škrlatice, Špika... Sa svakog od njih prepoznajem sve vrhove za koje me vežu uspomene, doživljaji. Kad bi to bio motiv, onda bih cijeli život

sve čudesnija. Moja sposobnost doživljavanja svega toga gotovo je na nuli. Kao da je ostala samo svijest koja me, u kombinaciji s voljom, tjera prema vrhu. Osluškujem organizam: glavobolja? — nema je, želudac? — prazan ali me ne boli, prsti na nogama? — osjećam ih — znači, to je dobro, grlo? — ne boli, noge? — miču se, miču... Ostajem dakle, jedino ja (moja svijest?), sa svojom voljom, ili ću se vratiti ili popeti.

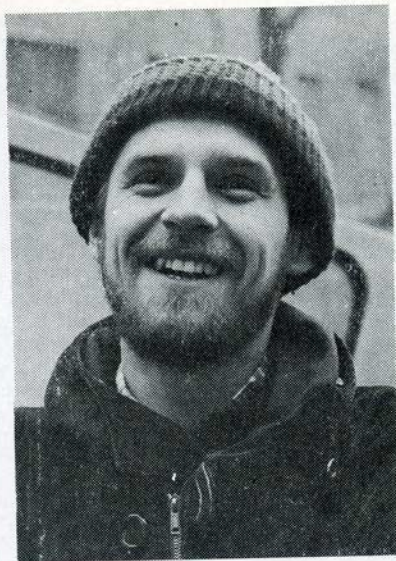
Vrste snijega stalno se izmjenjuju: ima leda, ploča napuhanog snijega i nekakvog sipkog brašnog snijega koji se nakupio u neravninama zavjetrina. Što smo više vjetar je sve jači i sve je teže održavati ujednačenost tempa. Glavinjam propadajući kroz ploče i sipki snijeg tražeći nešto čvršće pod nogama. Prošlo je oko tri sata i eto nas na grebenu. Taj je strm i izložen s obje strane. Ne osiguravamo se. Tako ide brže. U visokim brdima čovjek mora biti samostalan. Brzina je ovdje vrlo važna za sigurnost uspona. Još malo i na vrhu smo. Namjeravam pričekati prijatelje da zajedno napravimo posljednje korake, ali snažan me vjetar tjera u neki zaklon. I zaista, na drugoj strani, odmah ispod vrha, mnogo je mirnije. Ležimo na tamnim, toplim stijenama i pokušavamo zapamtiti izgled krajolika. Oko nas nebrotene planine. Prema jugu su vrhunci Hindu-kuša, tu je negdje i Tirich Mir i Noshak; na sjeveru Pik Korženjevske dominira vrhuncima Pamira. Fotografiranje sa zastavicama. Stižu i Rusi i slikaju nas svu trojicu. Predović se sjetio da s vrha treba u dolinu ponijeti i koji kamen za uspomenu.

Pitam Marka i Predovića hoćemo li se osiguravati na silasku. Misle da nije potrebno. Dobro. I ja želim što prije dolje. Krećemo. Marko zaostaje jer ga muči grlo. Pričekam ga i zajedno silazimo do velikog sedla ispod vršne piramide. Ovdje više nema opasnosti. Treba još samo stići do logora na Piku Dušanbe. Taj greben, s nekoliko uspona i silaza, do kraja nas iscrpi.

pamtio djevojku koju sretnem slučajno, jednom u gradu, koja me uzbudi svojom silnom ljepotom, kao planina koja te odbija svojom strmom a privlačnom stijenom. Djevojku koju ne sretnem više ni jednom, ili je sretnem ali ne poznajem, ni ona mene, naravno. Ni to nije motiv, dakle, što je onda?

Biti u nečemu prije ostalih? Je li baš to? A zašto se onda nismo ni potrudili (do sada) da publiciramo to da smo i mi uopće negdje bili ovog ljeta, dok su to mnogi učinili (Salešani: Pamir, Ganza: Mt. Blanc, Kiš: Mt. Blanc itd.)?

Pokušavati, iskušavati sebe, svoje mogućnosti na uvijek težem cilju. To je vjerojatno motiv, jedini motiv za koji iskreno vjerujem da me doveo do vrha. Zato mislim da ne bih ponovo u ova ista brda, koja jesu lijepa, ali ne toliko da bih uživao u njiho-

Vladimir Mesarić (Zagreb 1946), inž. elektrotehnike, član AO PD »Željezničar« u Zagrebu, bavi se penjanjem od 1965. izveo oko 500 uspona, bio član ekspedicije na Grenland 1971. Kavkaz 1974, Aude 1975. Everest 1979 i Kilimandžaro 1981.

Silvo nas čeka sa čajem... Noć ispunjena glavoboljom. Ipak slutim duboko zadovoljstvo, ali ću ga postati svijestan tek za koji dan.

7. dan

Spuštamo se očajno iscrpljeni. I glad nas mori. Na 6500 m je skupina Poljaka. Jedan sam kreće prema vrhu, a ostali se spuštaju. Ne osjećaju se najbolje. Kod našeg depoa s hranom, nedaleko od logora III, otvaram cepinom konzervu kompota. Sve je duboko smrznuto. A kako bi i moglo biti nego smrznuto? Polako žvačem taj sladoled ne bih li

vom sadističkom zagrljaju. Ako se ikada opet budem dokazivao sebi na ovaj način, naravno da ću ići na viši vrh.

No, kako baš i nisam mazohist, radije bih u druge krajeve, na druge kontinente. Upoznao bih nove narode, ljude, prijatelje. Vidio bih gradove o kojima sam do sada samo čitao, doživio romantiku andskih sela, divljinu brazilskih prašuma, kupao se u Atlantiku, Pacifiku, uživao u muzici Latinske Amerike, probao blagodat civilizacije Sjevernoameričkog kontinenta, kušao nepoznata jela na koja ti se od pomisli želudac podiže u grlo, spavao sa crnom ženom...

Sve je to također motiv zbog kojeg se isplatiti baviti se mazohizmom, oprostite, ekspedicionizmom.

Branimir Predović

ga malo rastopio. Uskoro sam kod šatora. Tu se sakupila sva »krema« iz logora Fortambek: voda logora Alek, šef Gorske službe spasavanja Georgij, liječnik, i još neki »vide-niji« ljudi. Postavljamo još jedan šator i cijelo poslijepodne kuhamo i jedemo. Vrijeme je idealno: sunčano i bez vjetra.

8. dan

Spremamo se za silazak do baze. Dušan nam javlja da su četvorica na Piku Korženjevske, a trojica na Piku Sulojeva. Čestita za vrh. Srećom, u međuvremenu su evakuirali opremu s logora I i II. To će ubrzati naš silazak. Preko visoravni smo išli oko pet sati. Sada smo imali dobru stazu. Na logoru I pijemo i jedemo. Netko je na suncu ostavio lonac sa snijegom i napravila se voda. Vidio sam da tako rade i na Kavkazu. Divan običaj.

Iako smo jako umorni, dobro se držimo. Na radiju smo u 1 sat čuli da se naši već vraćaju s Korženjevske. Bilo je to zaista jako hitro. Približavamo se ledenjaku i u 20 sati čujemo gong — poziv za večeru. »Večera« — kakva divna riječ! Na ledenjaku nas dočekuju Ivo, Pavle, Tone i Verko. Uzajamne čestitke. Njihova priča o munjevitom usponu i silazu: ta još jutros su bili na vrhu Korženjevske... Večera i san. Sretan sam.

Na kraju ovog kratkog pregleda želio bih se zahvaliti svima koji su na bilo koji način pomogli naš odlazak u Pamir. Osim organizacija koje su nam pružile financijsku pomoć, to su još tvornica obuće »Sloga« iz Koprivnice, PDS »Velebit«, stanica GSS Zagreb i mnogi pojedinci koji su nam na različite načine pomagali.

Tungurahua (5016 m) u Ekvadoru

BARBARA LAPENNA-BRAKUS
ZADAR

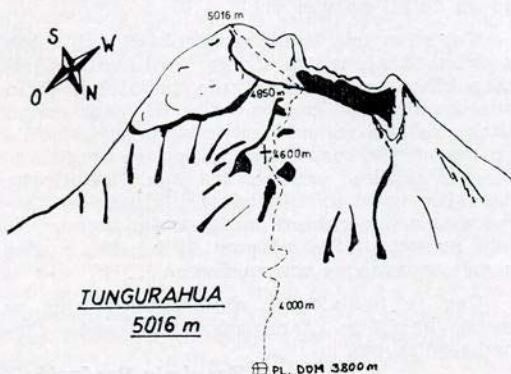
U sjeni Chimboraza, Cotopaxija, Cayambea, Antizane i drugih divovskih vulkana Ekvadora, Tungurahua je do nedavno bio evropskim planinarima potpuno nepoznat. U program za našu 8-članu grupu uvrstila sam, naravno, Cotopaxi i Chimborazo. Za visinski i kondicijski trening upravo nam se nametnula Pichincha (Pičinča), koja se sa svojih 4787 m diže 2000 metara ravno iz Quita, glavnog grada Ekvadora. Pošto je naša ekspedicija izabrala za svoj pohod novembar, pa zbog klimatskih uvjeta u Evropi nije bilo moguće da se visinski aklimatiziramo, smatrala sam da Pichincha u tu svrhu nije bila dovoljna. Listajući po planinarskom vodiču naišla sam gotovo slučajno na ime Tungurahua, na quechua (kečua) jeziku »Malo svjetlo«. Samo ime govori o tome, da je vulkan još donekle

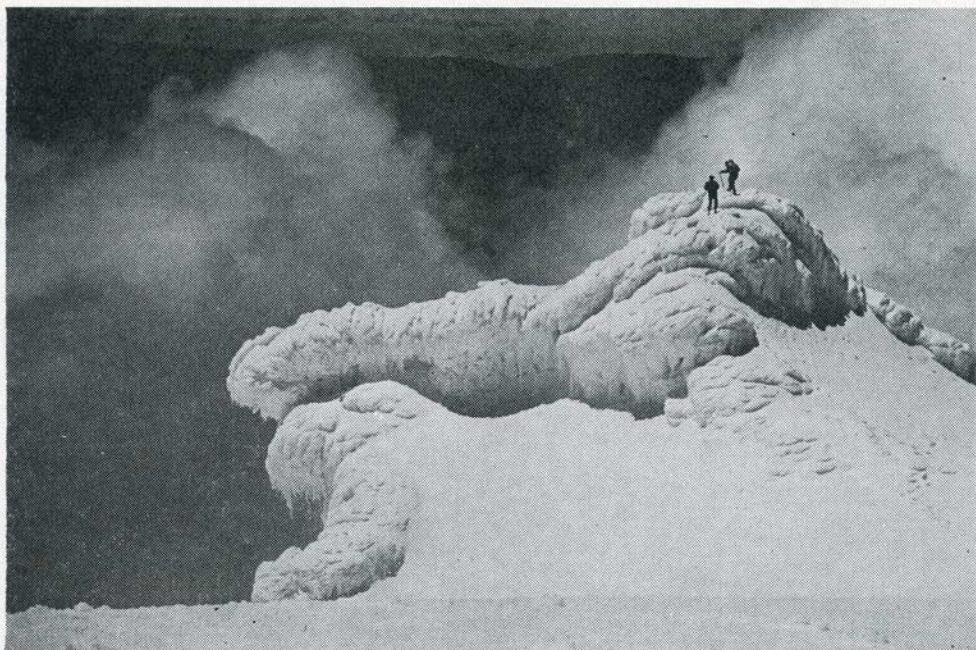
aktivan, pa me je to zainteresiralo i potaklo da se s njime detaljnije pozabavim. U prilog Tungurahui išlo je i to što polazna točka, za razliku od drugih poznatih vulkanskih planina, leži na svega 1800 m, tako da do vrha treba savladati visinsku razliku od gotovo 3300 metara.

Privatnim autobusom prešli smo iz Quita 136 km »Panamericanom« na jug do Ambatoa, te odatle još 70 km dobrom asfaltnom cestom na istok do mjesta Baños, poznatog po toplim termalnim kupkama. Naš vulkan diže se strmo iz samog mjesta, no nismo ga uspjeli vidjeti jer je bio — kao gotovo svakog dana u podne — zavijen u guste oblake.

Natovareni teškim ruksacima od po dva-desetak kilograma, s potrebnom opremom za tri dana, krenuli smo veoma strmom stazom do sela Pondoja na 2400 m, gdje smo namje-ravali prenočiti u šatorima. Prijeteći mračni oblaci spuštali su se sve niže i uskoro je počela padati kiša, koja se po našem dolasku u selo pretvorila u pravi pljusak. Rado smo prihvatili poziv Ricarda Robelina, vlasnika neke vrste seoske krčme, da prenoćimo u njegovoj prostoriji. Kod Ricarda treba uplatiti noćenje u planinarskom domu (20 sucree za prvu noć, te 10 za svaku daljnju), a moguće je i iznajmiti mazge za strmi uspon kroz prašumu do doma. Smjestili smo se bilo kuda po podu, a Veljko je kao najudobniji ležaj izabrao biljarski stol u sredini prostorije! Zaspali smo uz jednoličan šum udaranja kišnih kapi po krovu.

U zoru sam izašla na livadu pred kućom. Nigdje ni oblaka, a ledena kapa Tungurahue se žari pod prvim zrakama sunca. 1400 me-

Na rubu kratera Tungurahue

tara iznad nas strmo se diže gusta subtropska prašuma, negdje na njenoj gornjoj granici mora se nalaziti mala planinarska kuća, zatim se jasno vidi strm sipar lave, koji se gubi u stijenama na rubu kratera. Tako nekako, gotovo u ravnoj liniji, treba da ide naš uspon. Iznajmljujemo od Robelina dvije mazge, na koje tovarimo četiri najteže nprtnjače; ne toliko zbog udobnosti, koliko nam je važno da nam netko pokaže put, jer u donjem dijelu prašume nema nikakvih markacija.

Izgleda da smo za ovaj pohod izabrali najpovoljnije godišnje doba. Upravo je završio kišni period i džungla je u punom cvatu. Sve ono kod nas mukotrpno uzgajano vrtno i sobno cvijeće, raste ovdje divlje i oduševljava nas raskošni svojih oblika i boja. Tu i tamo zaluta poneka sunčeva zraka kroz labirint krošnji i pod njenim svjetlom zablješti žarko crvena fuksija, nježno ružičasti hibiskus, vatreni ljiljan. Što se više penjemo, stabla bivaju sve niža i rjeđa, a time i cvjetno bogatstvo raskošnije, da bi na samom gornjem rubu prašume doseglo svoju kulminaciju. Brojne staze spajaju se i račvaju, te bi nam bez naših goniča mazgi bilo gotovo nemoguće pronaći pravi put. Toliko smo zaokupljeni promatranjem i snimanjem ove fantastično rascvjetane džungle, da uspon prolazi gotovo neprimjetno. Neočekivano izlazimo na manji prijevoj i tu se pred nama ukazuje refugio Santos Ocaña. Ni ne osjetivši savladali smo za 4 sata uspon od 1400 metara.

Naša se dva vodiča vraćaju s mazgama u selo, a mi nastojimo da se što udobnije

smjestimo u malenom, ali veoma lijepom i udobnom planinarskom domu. Ima mjesta za desetak ljudi, što u prizemlju, što u sobici na katu. Ležajeva nema, pa je nužno ponijeti prostirke i tople vreće za spavanje. Kuhinja je opskrbljena plinskim kuhalom, no može se desiti da ponestane plina, pa je dobro nositi vlastita kuhala.

Slobodno popodne koristimo da bismo se popeli još nekih 500 metara prema vrhu i tako utvrdili smjer sutrašnjeg uspona. Već donekle aklimatizirani usponom na Pichinchu, proveli smo veoma mirnu i ugodnu noć.

I nadalje imamo sreću s vremenom. Na istoku se pomalja vatrena sunčeva kugla pretvarajući u užarenu masu leđove Chimboraza, našeg prvog susjeda, dok duboko pod nama još u noćnoj tami spavaju divlji riječni klanici pod pokrovom prašume. 1200 metara iznad nas je blještava kapa Tungurahue. No ne damo se zavarati ovim prividno stabilnim vremenom, jer već iz iskustva znamo da se vrh oko podne zavija u guste oblake.

Uspón vodi gotovo u pravoj liniji do vidne markacije na 4000 m, a zatim veoma mukotrpno strmim siparom lave do početka stijena. Tlo je u ovim ranim jutarnjim časovima čvrsto zamrznuto, pa je potrebna maksimalna opreznost i koncentracija. Pažljivo se provlačeći među stijenama uskoro prolazimo pored križa, podignutog nastradalim planinarima M. Bodenhorstu i J. Raulu. Ledeni istočni vjetar šiba nas po licu. Na izloženim mjestima dostiže upravo orkansku snagu. Pokušavajući naći najlakši prolaz među stijenama, nakon tri sata borbe s vjetrom i planinom, izlazimo na prostranu terasu. Te-

rasa se nalazi na sjevernom rubu kratera, čiji je promjer oko 300 metara. Visinomjer pokazuje 4850 m, što se u potpunosti slaže s navodima u mojem vodiču. Iz nekoliko pukotina izbijaju sumporne pare i jako nam otežavaju disanje. Na istoku se rub kratera uzdiže za nekih 200 metara do najviše točke, ledenog vrha od 5016 m (po nekim navodima 5087 m).

Stupamo na ledenjak. Padina nije jako strma, no snijeg mjestimično izgleda zamrznut, pa zbog opreza navlačimo dereze. Konopac nije potreban, no dereze i cepin se prepo-

ručaju. Zadnjih 40 minuta uspona do vrha popraćene su stalnim pogledom na bizarne ledenje oblike na rubu kratera.

Vrh! Pod nama ustalasano more oblaka, iz kojeg se kao usamljeni otoci izdižu najviši vulkanski vrhovi: El Altar na jugu, Chimborazo na zapadu, Ilinizas i Cotopaxi na sjeveru, Langanatis na istoku. Uskoro i preko nas počinju prelijetati prve krpe oblaka, sve brže i gušće, upozoravajući nas da je vrijeme za silazak. Teška srca napuštamo naše »Malo svjetlo«, da bismo uskoro utonuli u tamu popodnevnih oluje.

(U idućem broju uspon na Cotopaxi)

Dijamant

BRANKO ŠEPAROVIĆ
ZAGREB

Odlučili smo se ne razmišljajući mnogo. Zvučno ime nas je privuklo, tek kasnije smo pogledali u literaturu. Pisalo je: kuloar Diamond, ekstremno težak uspon u ledu. Mora da je to zanimljivo, ekstremni led na ekvatoru. Gledali smo slike i zaključivali koja nam oprema treba za uspon. Čitali smo koliko ljudi se popelo po njemu. Proučavali smo pristup i visinu. Još uvijek smo mislili da je to dobar cilj ekspedicije, no bilo nam je važnije otputovati i nadati se uspjehu, bez velikih obećanja.

Afrika nas je oduševljavala sve jače što smo bili bliže Mt. Kenyji. Vrh se nije vidio s podnožja, bila je magla. Hodali smo po visoravni i niska brda su nam zaklanjala vidik. Kad smo ugledali Dijamantni kuloar zastali smo. Mislili smo da nije tako strm. Vertikalna u knjizi i na fotografiji uvijek je manje strma nego u prirodi.

Penjali smo se po brdu gore i dolje gledajući na ulaz u Dijamant, na teška mjesta, na izlaz; povratak smo znali i po noći. Dolazili smo do ulaza i gledali led. Vrijeme je prolazilo, bili smo dobro aklimatizirani i u izvrsnoj fizičkoj kondiciji. Izveli smo već toliko uspona da se našoj ekspediciji ne bi zamjerilo ako bi se vratila bez Dijamanta.*

»Ići ćemo« — reče Pivac, otežući po split-ski.

Edo se složi ne odajući ničim da je možda u njemu bilo dileme. Ja sam bio za, a Leptir je mislio gdje mogu ja proći, proći će i on. Krećemo oko podne da priredimo bivač ispod

stijene, tako da ujutro navalimo i u jednom danu izađemo na vrh pa, ako uzmognemo, da i sidemo. Do bivaka stižemo brzo, prvo držeći se izohipse, a onda popevši se do podnožja Darwinova ledenjaka. Zastajemo kod nevješto načinjenog groba. Kroz kamenje vi-ri oprema nekog penjača.

Bivač je ispod neke velike i debele kamene ploče na siparu. Netko je tu stavio mala metalna vrata pa manje puše, ali unutra nije udobno. Bacamo stvari ispod ploče i gledamo Dijamant.

»Bilo bi dobro da fiksiramo užeta u prve dvije dužine vertikale« — kažem im.

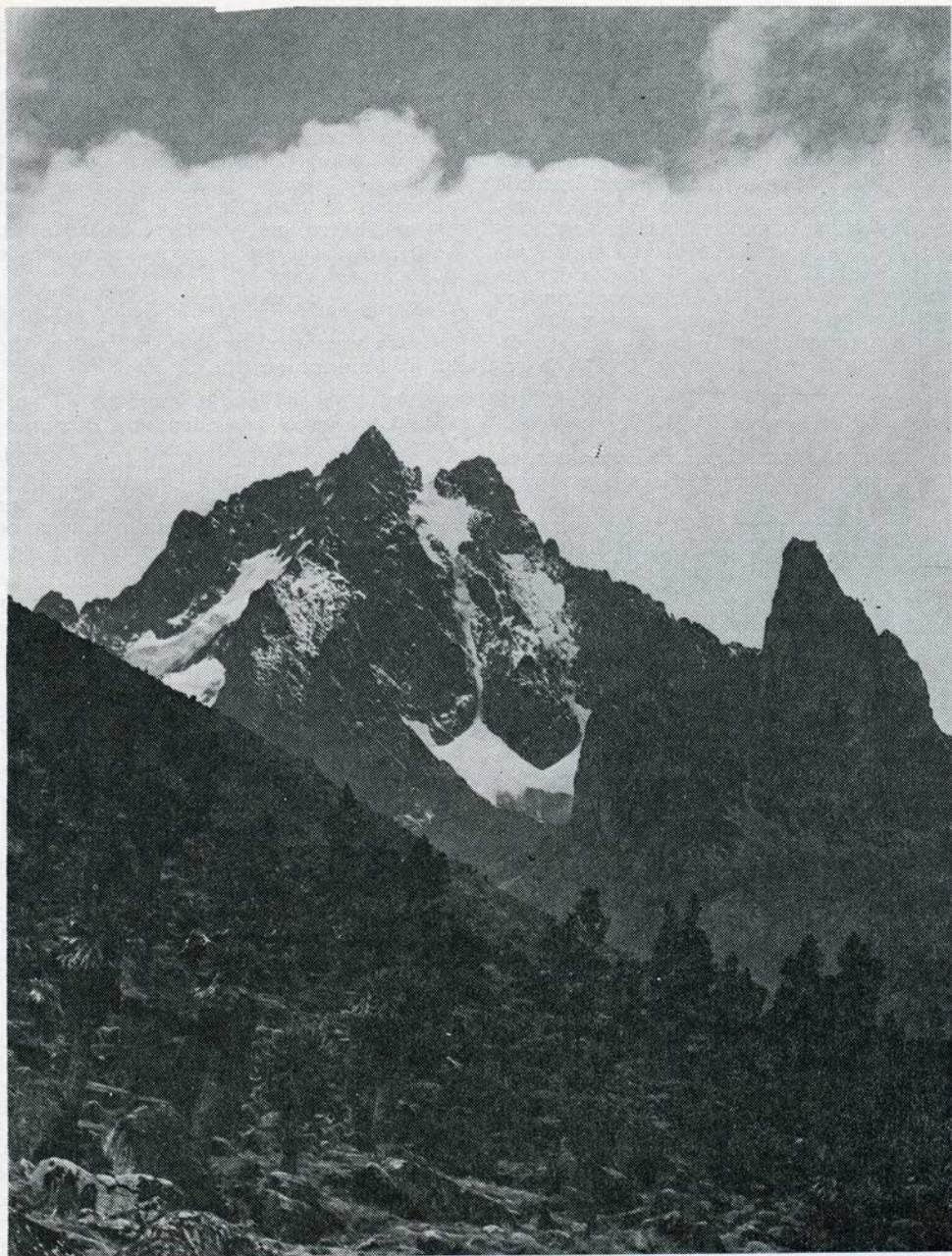
Slažu se sva trojica. Uzimamo opremu i krećemo. Navezujemo se na Darwinovu ledenjaku, jer odmah od sipara počinje led. Brzo smo do ulaza. Ledeni žlijeb širine desetak metara stoji pred nama. Izgleda kao zamrznut slap. Prošlo je podne.

»Idem ja potegnuti taj dio, osiguravaj me Pivac! Vratit ću se po užetu, a ujutro ćemo lako po užetima preko prvog skoka« — kažem.

Ne protive se, a ne znam nitj zašto bi. Prvi koraci su laki, nema onog poznatog i otežavajućeg utjecaja visine. Zavrćem klin, dobro držim, ali nije lako stajati na vrhovima dereza i viseći jednom rukom na cepinu, vrtiti klin. U jednoj ruci imam cepin, a u drugoj ledno kladivo. Držim ih pri dnu i zamahujem kao s motikom (slično se prikazuje na karikaturama), no to je jedini mogući način. Led je bijel ili proziran. U lijevoj mi ruci ledno kladivo slabo drži, vadi se iz leda. Pogledam dolje i vidim uže i klinove između cipele i leda. Prednji zubi su mi samo nekoliko milimetara u ledu!

Napredujem, ne brzo, ali ipak dovoljno. Već sam dvadesetak metara od trojice. Pokreti su mi već automatski, ne razmišljam mnogo. Zamahujem rukom, ali me jedan zamah polako izvodi iz ravnoteže. Samo su mi prednji zubi dereza spojeni s ledom, ruke su

* Planinarski savez Hrvatske je organizirao alpinističku akciju na Mt. Kenyji 1979. godine (HAEK 79). To je nastavak serije hrvatskih alpinističkih ekspedicija: HAEK 71 na Genland, HAEA 75 na Aconcagua. Sudionici na HAEK 79 bili su: Branko Šeparović (voda), Darko Berljak, Branko Ognančević, Edin Alkalifić, Gordo Jović, Branko Puzak, Nenad Pivac, Eduard Retelj, Vladimir Pusić, Boško Mrden, Rikard Ballon, Damir Jasprić, Dragutin Baruškin i Velimir Barišić. Opsežan izvještaj o ekspediciji se nalazi u NP 5-6 1980. godine.

Mount Kenya: Dijamantni kuloar (po sredini)

Foto: B. Separović

mi se odvojile. Mislim da ću se prevrnuti na leđa i pasti. Na sreću došao sam u neutralan položaj i lagano se vraćam rukama i cepinom prema naprijed.

Zabijam cepin i vičem:

»Skoro sam pao!«

»Zašto, zbog čega?« — pitaju.

Ne odgovaram, nego se penjem dalje. Dobro se osjećam, imam snagu i nezaustavljivost robota. Uže je došlo do kraja, navezujem slijedeće uže, a Pivac će se paralelno penjati i prekopčavati čvor kroz karabinere. Edo i Leptir su na dnu leđa.

Počinje padati snijeg, ali ne pahuljice, nego kuglice; padaju brzo i odbijaju se od sti-

jena i leda. Ne obraćam pažnju na to. Još malo pa sam na kraju donjeg teškog uspona. Snijeg koji pada po ledenjaku Diamond iznad nas, kotrlja se i pada u žlijeb gdje se mi nalazimo. Već počinje teći u neprekidnom nizu. Stvara se mlaz i postaje neugodno. Ne misleći puno o tome zabijam klin u stijenu da mi posluži za fiksiranje užeta. Teško ide jer su stijene istučene i zagladene ledom i kamenjem što pada. Završim još jedan klin u led i povezujem ih zajedno užetom. Mlaz snijega je toliko jak da me gura niz stijenu. Ne čujem onu trojicu dolje. Jedva se držim. Vežan sam za klinove i na brzinu računam hoće li izdržati. Osjecam se kao u vodenjaci bujici ili, bolje rečeno, u slapu vode.

»Moram sići« — razmišljam.

Priređujem užu za silazak, ne koristim se osiguranjem, žurim. Snijeg me snažno gura, nemam predaha.

»Silazim« — vičem.

Nema odgovora. Maksimalno sam koncentriran i svjestan da je situacija kritična. Silazim po užetu. Moram iskopčati svoje užu koje mi je služilo za osiguranje uspona. Struja snijega baca me od stijene, vrlo je teško otvarati karabinere i iskopčavati užu. Ne silazim po vrhovima dereza nego bočno kličem. Odjednom osjetim da mi je noga zapela za nešto. Uža po kojem silazim kličem mi kroz ruke. Noga mi je već u visini glave. Vidim da mi je jedno od užeta zapelo za derezu. Jednom rukom moram zakočiti klizanje a drugom otpetljati nogu. Potpuno sam svjestan da ću zaglaviti ako mi to ne uspije. Snježna struja stalno me pritišće i gura prema dolje. Noga mi je konačno slobodna. Silazim dalje. Iskopčavajući klin zadržim se iz prkosa. Čujem dolje glasove. Na jednom primjećujem oko jedan metar od sebe, kroz mlaz snijega, nečije tijelo. Njišem se do tijela. To je Pivac. Ukopčan je za klin. Ne znam što mu je. Hvatam ga rukom.

»Dobro je« — viče mi.

»Spustit ću se iza tebe«.

Još nekoliko metara i dolje sam kod Ede i Leptira. Snježne kuglice dopre su im do iznad koljena, iako su izvan glavne struje. Snijeg im se drži na svakom naboru odjeće, kuglice udaraju, odbijaju se. Dolazi Pivac. Vičemo jedan drugom: »Gadno je« i »Jesi li vidio ovo?« Još nekoliko časaka i mlaz se počinje smanjivati. Slikamo se. Snijega odjednom nestane, ukazuje se sunčano nebo. Čarolija se rasplina, samo je gomila snježnih kuglica na ledenjaku ispod nas trag neke promjene nastale za tih dvadesetak minuta. Povlačimo se u bivak.

Dani se oko 7 sati. Bivak nije bio udoban. Ustajemo i odmah krećemo. Za čas smo kod fiksnih užeta. Po njima nije teško, nekoliko trenutaka i već smo dvije teške dužine užeta savladali. Po blaže položenom žlijebu

nema problema, snježne kuglice su se stvrdnule i nabile pa se mogu dobro raditi stopinke. Mijenjamo se na vodstvu, često produžujemo užeta vezanjem, fiksiramo dijelove i brzo napredujemo. Dan je vedar. Barijera ledenih trbuha je pred nama. Pivac prelazi prvi od njih. Uspoređujemo nagib i teškoću trbuha s ulaznim dijelom. Još dva trbuha i nalazimo se ispod ledenog slapa. Zaobilazimo ga lijevo, dvije dužine po vrlo strmoj polici. Sva četvorica se nalazimo na kraju police.

»Kamo sad?« — pitamo jedan drugoga.

Opisa nemamo, to je relativno novija ruta. Vadimo fotografiju.

»Ako smo sad ovdje, moramo ići gore po stijeni, pa smo na ledenjaku Diamond« — kaže Edo.

Počinje padati snijeg i ne moramo gledati na sat, znamo da je podne. Edo ide naprijed i zamiče iza ruba. Pada mu rukavica, odlazi u nepovrat. Stojimo i osiguravamo ga, postaje nam hladno.

»Obući ću veston« — kaže Leptir i oblači vjetrovku postavljenu perjem.

I nas dvojica oblačimo vestone preko penjačkih pojaseva i sve opreme. Izgleda nam da se Edo ne miče.

»Edo, Edo!« — vičemo.

»Edo, možeš li proći?«

»Edooo!«

Nakon poduže tišine kaže Edo s pola glasa.

»A, što je?«

Nas trojica se ljutimo. Stojimo na mjestu već jedan sat, a vrijeme prolazi.

»Uvijek je takav« — Pivac će. »Poludim s njim«.

»Penjite se« — nehajno dovikne Edo.

Odlazi Pivac, pa Leptir. Pomažemo se užetom što je ostalo iza Ede. On je svladao izrazito težak dio stijene, upravo se čudimo kako je mogao proći tuda: prevjesni žljebovi, zasnježene police, nikakvih pukotina za klin. Komplikacija s penjalicama yummar — zaledile su se i ne drže. Sve vežem u velik čvor zajedno s yummarima i ukopčavam ga na penjački pojas. Edo me snažno osigurava, još malo i ugledam lednjak Diamond. Desno je velika spilja s ledenicama od preko deset metara, slika poznata s naslovne stranice »Mountaina«. Dolazi magla, ali znamo da smo najteži dio prošli. Dijamantni kuloar je za nama.

Nećemo bivakirati, nastojat ćemo sići do logora. Jedna opasna priječnica po ledenjaku Diamond i na grebenu smo. Tuda možemo sići pomoću užeta. Vidimo poznati greben po kojem smo više puta silazili. Do noći ćemo stići do njega.

Paklenica u nekoliko slika

ZDENKO KEREŠA

VARAŽDIN

Lica i vrijeme radnje

Vrijeme radnje — obično, prvosvibanjski blagdani

Mi — Rodeši (mn), Spahija, Kezić, Meić, Begović, Šinceki (mn), kao Stup, Marek, Gero, Fela, Meja, Psiho...

Čovjek iz Salevine vreće — Davor Kotorac

Cura čeličnih živaca — Drenka Peričić

Ja — ja

Prosječnim hodom ubadali smo korake prema pakleničkoj prosjekotini. Pred nama je bila uobičajena izmjena dana i noći, međutim, mi smo bili neuobičajeni osjećajući na svojim kožama svježju promjenu. Hodali smo dobro poznatom stazom i čudili se ne bismo li vidjeli tu i tu kamenu glonđu koja nam se upucala u memoriju, tamo negdje, Paklenicu dvije prije ove. Bujica kraj nas smanjivala je svoju potencijalnu energiju, dok smo je mi dobivali. Dvije nepovratno izgubljene energije gibale su se na suprotne strane. Stijene okolo nas bile su opet goleme, ali smo znali da će se već drugi dan, bar psihološki, smanjiti njihove dimenzije otkrivajući svoj misterij okomica i brazgotina. Znali smo i to da će ona vremenska i prostorna udaljenost, koja je zamaglila konture vertikalnih horizonta, ponovo postati živa slika oštarih linija oblika koje smo pokušavali ostvariti onako svježe u nama kad smo posljednji puta ostavljali ovo carstvo ljepote i nadahnuća.

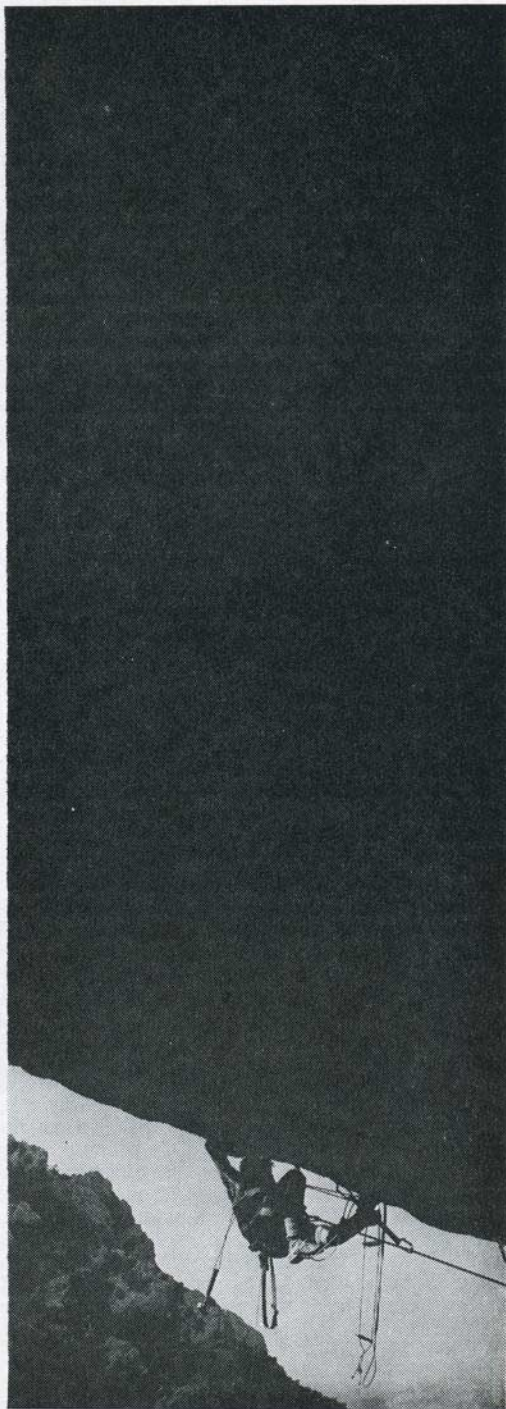
I ponovo nam je Anića luka pružila nekoliko kvadrata zelene trave, vodotok bujičnjak, nekoliko spilja, kamene glonđe i sipare, šumu, sto do tristo metara okomite vapnenjačke kulise i komad plavog neba. Tu smo razapeli šator i započeli paklenički život. Danju su se izmjenjivali događaji, a noću su se ti događaji ponavljali kao i slike koje bismo uspoređivali sa starim dijačima. Taj ritam je iz dana u dan mijenjao našu duhovnu i fiziološku kulturu. U duhovnoj kulturi, pomoću penjačkih napetosti i rješavanja problema u stijeni, lišavali bismo se dnevnih gradskih nezaobilaznih iznenadnih stresova, postavljajući naš živčani sustav ponovo u prirodno elastično stanje, a ne stanje napetosti s kojim smo ušli u taj paklenički sustav. Što se tiče fiziološke kulture, i ona je trpila goleme promjene. Mijenjao se zrak, način prebivanja, spavalačke i hranilačke potrebe te redoslijed među njima koji je utjecao na naše želuce, crijeva, pluća i misli. To jednogodišnje kampanjsko pakleničko čišćenje osjećali smo mjesecima poslije toga. Ponekad se sjetim detalja tih dana...

Slika desno:

U stropu (Velika Paklenica 1981)

Foto: Meić—Kereša

Vidi i slike na I i III strani omota

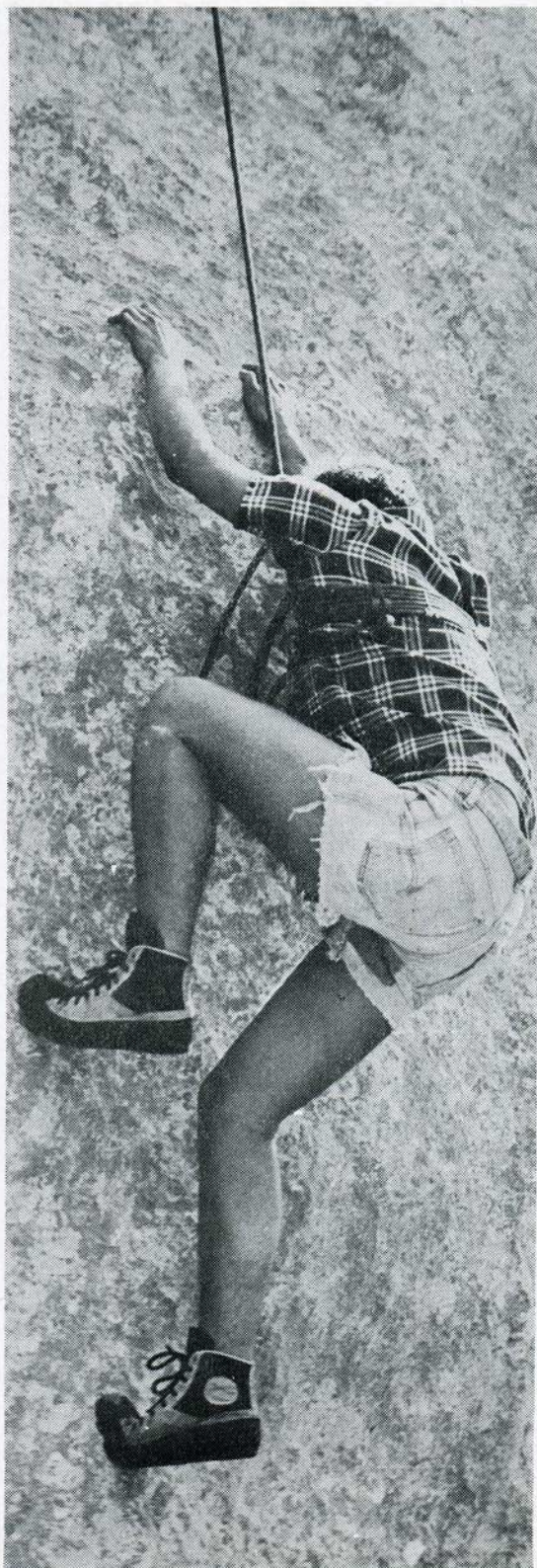

Noć je i stijene su obrubile crnilom zvjezdani svod. Proljetna hladnoća miješa se sa žuborenjem potoka dok se iz šatora čuje nerazgovjetna priča. Po koji glasniji smijeh narušava taj redosljed... Spava mi se, ali ne želim napustiti misli što me vode kroz penjački uspon toga dana koji me, eto, tako lijepo obrubljen zvijezdama i mirisom svježeg zraka vodi na počinak. Poput mozaika, zanesen, slažem detalje uspona u sliku sa svom njenom kompozicijom i bojama. Nahrانjen, s obavljenim stvarima na zadovoljstvo stvari otraga, trzam se između stijene i sna tu pokraj prijatelja kojeg je san cijelog zamotao u tajanstven plašt SALEVINE ambalaže. Obuzet repetiranjem uspona i ponavljanjem svakog pokreta, u mislima SAN me vara i stavlja me u opasne položaje gdje mi množi greške penjaže i to me baca u bedak. Na primjer SAN mi čupa klinove, baca me sa stijene, prerezuje mi štrikove, demontira mi strementove, ruši partnera, prestrašuje me, obrušava kamenje, posklizuje oprimke, otvara mi karabinere i svašta još bezobrazno čini. Sva ona mirnoća i potisnuti strah za vrijeme uspona poput lavine obrušavaju se na mene kao kakva strašna kazna. No, čujem da trzajima na svaku SNOVLJEVU prijevaru ipak ostajem moćan u jeftinoj domaćoj vreći. Konačno me izmorenog i oslobođenog straha obara san. Najprije je to dosadan crn i potpuno san, a poslije dolaze cvjetići... i tako...

Rano ujutro dižem svoje bedro a oči proklizuju iza krmežljivih kapaka. Ovaj iz SALEVINE ambalaže otvara usta prije očiju i veli da je čital u pametnim knjigama kak leševi ne hodaju, a pogotovo ne rano u jutro.

— Ma jasno, teorija se slaže! Samo ti crči u svojem salevopakirungu — dodam hladno ko jutro. Ali mi nikako nije bilo jasno zašto ti leševi govore tako bistro u to bistro jutro, dok sam umakao gubac u ledenom potoku. Tu jutro smo išli u »Funkciju«. Za desetak minuta bili smo pod stijenom Anića kuka; dvadesetak minuta nakon toga već čujem kako stružem svoju elevaču (PRAKTIKA-L) po stijeni a uskoro i uskim kaminima Anića kuka.

Nismo pričali. Čuvali smo se za preuske kamine. A tamo smo razgovarali sa stijenom. Stijena je pitala: Kako ti se dopada ovaj oprimčić? A mi bismo odgovarali... bolje da ne kažem kako. Nekoliko puta pokušam i jednom od slijedećih puta završim na slijedećem klinu ili oprimku umjesto u bolnici. Ima trenutaka i kada pišeš pjesmu, koju poslije u miru sviraš. (Pisana za sve instrumente, a posebno za spavanje i violinu). Na primjer to je pjesma »Polica za osiguranje, jednu nogu i elevaču«. U jednoj kitici te pjesme druga ti noga visi, no ti je gurneš u pukotinu tako da te zaboli — da ne zaboraviš na nju. Nakon pjesme, tu na toj polici za osiguranje (nema veze sa CROATIJOM) brojim šatore u Anića luci i gledam kako se uživaoci Paklenice lijepo šecu, kuhaju, gledaju. Srećom nije mi se tada prišetalo, ni išta drugo pri. I tako polica za po-

Slika desno:

Penjač (Velika Paklenica 1980)

Foto: Meić—Kereša

licom, a između cug, micali smo se prema vrhu. Lijevo smo već odavno nadmašili »Brid za mali čekić« koji smo jučer oborili, a Maniti zub jedva se vidio iz prekoputnog krša.

Zadnji je cug odšprintao moj penjač iz SALEVINGA a ja sam odčučao na sumnjivom kamenu dva cuga i pol. Ovih pol je trajalo dok smo se dogovorili da penjem. Nismo se ništa čuli, samo smo si vukli štrik. Ja sam mislio da on misli, a on je mislio da ja mislim i tak se nismo mogli dogovoriti na nivou misli. No, kako je ipak vukel štrik, dovukel je i mene. Slijedio je stisak šape i trošidba potencijale koje smo u penjači zaradili. Silazak, pjesma ALL MY LOVING, noć, mekana i do-

bra cura čeličnih živaca, pjesma AND I LOVE HER i... ponovo slike.

No nisu stijene baš uvijek bile obrubljene zvijezdama. Ponekad je to bilo i mračno, kišno dangubljenje ili noćno bdijenje nad rupama i šavovima na šatoru u koje bi ulazila voda i močila nam posteljinu. No, za svu tu energiju s kojom smo se borili protiv stijene, prirode, samih sebe, za svu energiju drugačiju od one koju smo trošili u gradu, za svu onu neuobičajenu čimčudniju energiju, dobijemo za uzvrat sebe. Dobijemo JA, čime samo opet za stepenicu bliže od najvišeg vrha svog vlastitog bića. A Paklenica, ostala brda i prosjekotine, to su naši najbolji katalizatori.

Visočici u pohode

SMILJA PETRIČEVIĆ
ZADAR

Autobusom do Mandaline, malog zaseoka na obali mora, a na podnožju Velebita. Sunce još nije bilo izašlo, tek su se na istoku počele prelijevati i razlijevati crveno-narančaste boje, a mi smo već ispali iz autobusa kao vreće, zajedno s našim naprtnjačama. Stajali smo na cesti i, gledajući u planinu, znali smo što svaki od nas misli u tom trenutku: bit će to dug i naporan put, put do iznemoglosti, deset sati hodanja. Nekoliko žena izvirilo je iz svojih kuća, pospanih lica, raščupane kose, rumenih obraza od spavanja. Pogledaju našu mješovitu grupu, u kojoj je bilo i djece, te se nasmiju. Jedna baba reče glasno drugoj:

— Hm, što li sve neću vidjeti na ovom svijetu.

— Šta ćeš, draga moja, što sve žena ne rodi i ferata ne doveze, ne bi ni vrag pokupio pa ponio sa sobom.

— Svašta sam vidjela, ludih i pametnih, ali većih luđaka od planinara nisam vidjela u svom vijeku — reče treća baba, prekriži se, pa ode svojim ocama koje su već blejale okolo.

— E, babe moje drage — reko, svi smo mi ludi na svoj način.

Uzeš svoju naprtnjaču i uputih se polako uzbrdo. Ostavili smo zaselak Mandalinu i stigli u selo Bristovac. To je jedna tvrđoglava skupina kuća koja se stisla u samo krilo planine, kao malo dijete. Jedna seljanka stajala je na pragu svoje kuće i pozvala nas na kavu. U stvari, mi uvijek kod nje svračamo kada idemo ovim putem. Popili smo toplu kavu, proćakulali dvije tri naše »domaće beside« i nastavili put.

Kretali smo se po kamenjaru koji pomalo stvara sliku divljeg i zabačenog krša, gdje zimi zavijaju bure i vukovi, a ljeti plaze poskoci i ridovke. Staza se uspinjala naglim usponom. Koracali smo preko te kamene pustare, tihe i mirne, gdje bismo očekivali sam goli kamen. Kada gledaš odozdo vidiš samo sivo kamenje, golo i jedno, ali čim zađeš dublje među stijene, vidiš da kraj nije ni siv,

ni jadan, ni gol. Svuda okolo razasuto je raslinje, malene sitne biljčice koje se bore za svoj opstanak, od ljubice i kadulje pa do kojekakvih trava i travčica što žive i životare. Staza se nastavlja između golih i ne-ljubaznih stijena, pa smo i nadalje očekivali kamenje, sivo i golo prostranstvo, izbljednulo od ljetnog sunca, smrznuto od velebitskih burra. Ali ništa od toga: živi se tu, kao i svugdje. Sve je živo, diše, miriše. Ljulja se, bori se za svoj opstanak i živi svoj život. Nadolazili su obronci, stijenje, kamenje, guštara, šikara, sve dok konačno nismo stigli na visoravan Sjauševac i tu se izvrnuli pored izvora hladne planinske vode.

— He, da je ovdje sagraditi jedan planinarski dom, onako kao u Sloveniji — uzdahne Branko. Zamisli: svakih tri do četiri sata hoda po Velebitu naiđeš na domove, onakve kakve oni imaju tamo.

— Ajde ne...

— Utopija.

— San nad snovima, i idemo dalje, reko. Treba biti realan i ne sanjati nemoguće.

— Idi, bogati, kada bi svi bili takvi kao ti, nitko nikada ništa ne bi postigao. Pusti nas da bar sanjarimo, jer nam snove nitko ne može uzeti.

Zašutjela sam. Možda ipak imaju pravo. I put na mjesec je bio utopija, a danas je stvarnost.

Krenuli smo dalje. Sunce je bilo već visoko na nebu kada smo se dočepali Dalmatinskih vrata. Dvije stijene kao kapija pred ulazak u nešto nepoznato. Čim smo je prešli udarila nas je magla. Sunca je nestalo i sve je postalo sivo i hladno. I čitav taj dan pentranja, penjanja, uspona, silazaka, puhanja, stenjanja, smjenjivao nam se Velebit u svim svojim oblicima, pokazivao nam je svoju prevrtljivu ćud i podmuklu narav.

Već se počeo hvatiti i prvi sumrak, a domu ni traga ni glasa, a kao za inat počela je sipiti nekakva sitna sušičava kišica koja me pomalo

dotukla. Kada sam već bila pri kraju snaga i vukla noge kao stara prebijena mačka, ugledala sam dom na Visočici i logorsku vatru koja je plamsala. U jednom trenutku umora je nestalo kao da ga je netko izbrisao. Svi smo digli dreku kao po dogovoru, tako da su neki izletjeli iz doma da vide kakva to divizija drekavaca dolazi.

— Znaš, po planinarskoj etici ne smije se vikati u planini — upozori me Branko.

— Ajde s vragom ti i etika, sada bih urlala i tulila od sreće — rekoh, i još jednom zatulih iz sve snage.

Ušli smo u dom. Najtopliji dom koji me ikad dočekao u mojoj planinarskoj putanji. Takav mi se činio u tom trenutku. Na štednjaku je bio nekakav lonac u kojem se nešto varilo, krčkalo, mirisalo. Društvo nas je ponudilo toplim čajem. Bili su to neki đaci iz Gospića, bučni kao i mi.

Čim smo se najeli i napili, izašli smo pred dom, umjesto da kao svi normalni ljudi idemo spavati. Ali tko vam kaže da smo mi uopće normalni?

Kao očarani gledali smo bjeličaste oblake koji su kao nježno bijelo paperje pokrivali planinu. Samo su tu i tamo crni tamni vrhovi izvirivali iz tog bjelkastog paperja, a gore na nebu plovio je mjesec crnom nebeskom pustinjom, okrugao i srebren. Već se bilo potpuno razvedrilo i noć je bila divna.

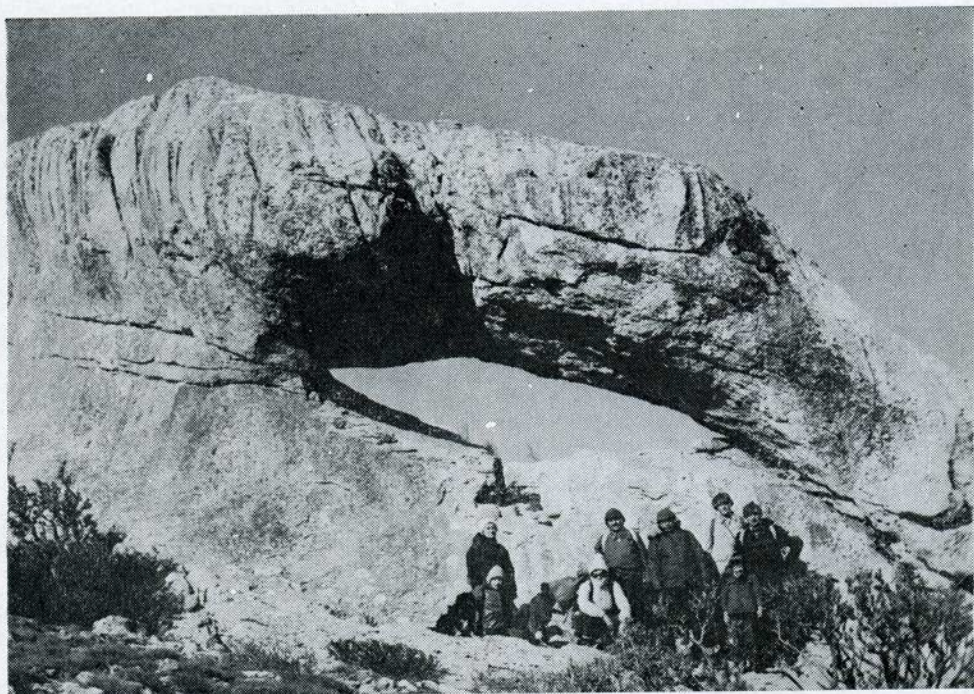
U ranu zoru, prije svitanja, polako smo se počeli spremati za polazak. Doručak je bio

grah sa slaninom i kobasicama, te topla kava. Pokupili smo svoje krpice, naprtili rance i krenuli dalje. Najprije smo se popeli na Visočicu da vidimo kako to izgleda na vrhu. Pred nama je pukao vidik na velebitske vrhove i vrhunce, šume i proplanke, a prema sjeveroistoku vidjele su se ostale planine, daleke, plavičaste.

Slijedio je povratak. Odlučili smo se vratiti preko Ribničkih vrata, Velikog Rujna, pa dolje na magistralu. I opet su se smjenjivale visoravni, travnjaci, šume, ledine, livade, stijenje, kamenje, i od toga silnog lutanja, vrludanja, brdživanja, mlataranja, izgubili smo orijentaciju i o vremenu i o prostoru, pa smo se izgubili. Oko nas se skupila nekakva magla, vukla se po stablima i omotavala nas. Kretali smo se u krugu, bila sam u to sigurna, i činilo mi se toga dana da ću se čitav život kretati u krugu, kaskati kao staro kljuse oko dolapa. Ali odjednom se prolomi pobjedonosni krik male Mere.

— Mašla sam markaciju!

Konačno smo se iskobeljali iz te šume i našli na proplanku. Nastavili smo dalje prema cesti. Vukli smo se, kotrljali, hodali, skakutali, skakali, šetkali, nekad ubrzali korak, nekad usporavali, a put kroz Rujno protegao se u beskonačnost. Nikad kraja. Tek pred suton smo se dočepali magistrale, sretni i zadovoljni.

Detalj sa Čabera na Velebitu

Foto: D. Perić

Iznad oblaka

Foto: Dr Nenad Vadić

Izlet prema suncu

RUDOLF TRAVINIĆ
ZAGREB

Bilo je tmurno nedjeljno jutro polovinom veljače. Zagreb već danima pritišću niski oblaci, a ispod njih zgusnuo se zagušljiv smog. Čovjeku se čini da već dugo, dugo nije vidio sunce. A ono je, bar za nas planinare, često vrlo blizu. Kad je takva toplinska inverzija kao ovih dana, treba se uspeti na visinu veću od 700 metara i tamo će nam oči zablještit modrina neba, a toplina sunca natjerat će nas da skinemo vjetrovke i veste. Kao da smo došli u sasvim drugu klimu!

Naprtnjače čekaju spremne od sinoć, a ja još uvijek ne znam kamo da pođemo. Svako nekamo prema suncu! Ali kamo? Meteorološki izvještaj iz Ljubljane naglašava da je granica hladnog zraka i niskih oblaka jutros malo viša: oko 1000 metara. Mislim: Samoborsko gorje ne dolazi u obzir, prenisko je. I Sljeme također, možda je na suncu samo piramida. Kamo dakle? Zbog blizine, za jednodnevni izlet dolaze u obzir samo Zasavske planine. I izbor je pao: Kum — zasavski »očak« (Triglav)! Sa svojih 1219 metara tre-

bao bi dobrano stršiti iznad oblaka. To će danas biti najsigurniji izlet prema suncu!

U vlaku za Zidani Most danas — začudo — nema mnogo planinara. Tek nekoliko nepoznatih grupica.

Približava se Zidani Most. Kolebamo se: kojim putem na Kum? Iz Hrastnika »čez Matico« ili iz Trbovlja preko Dobovca? Iz Hrastnika put je ljepši i raznolikiji, ali je u početku djelimice vrlo strm, i ako je zaleđen, vrlo neugodan. Nekad smo u proljeće u šumi na kraju spusta nalazili mnogo šarenih krpa koje su stanovnici naselja iznad Matice zimi vezali na cipele da im se ne skliže na zaleđenom strmom putu. Sada tih krpa više nema jer se na posao ide cestom za Trbovlje vlastitim prevoznim sredstvom ili radničkim autobusom iz Dobovca.

Ipak smo se odlučili za taj put iz Hrastnika. Činilo nam se da se snijeg i led otopio i gore ćemo već nekako doći.

U Hrastniku bilo je oblačno i tmurno kao i u Zagrebu. Oblaci su bili gusti i činilo se

da su prilično visoko. Hoćemo li danas uopće doprijeti do sunca? Nećemo li biti »prekratki« za samo stotinu metara, kao što nam se već više puta na izletima dogodilo?

Prelazeći most preko Save, vidjeli smo da nas već nakon 200 metara čeka prava zimska idila jer je cijela šuma bila u inju.

Uspjon je počeo. Bilo je hladno, ali ugodno za hodanje. Put je bio smrznut, ali bez leda. Osjećam se lagano i u dobroj kondiciji, ali usporavam tempo zbog supruge koja se još nije potpuno uhodala.

Ušli smo u bjelinu inja. Put je izašao iz šume i vijuga podno strmih stijena. To je naj-slikovitiji dio uspona. S lijeve strane duboka udolina, a desno od puta prave mini-Alpe! Slikoviti šiljci, strme stijene, male spilje. Samo nedostaju divokozle! Ovdje bi se lako mogao načiniti pravi osigurani »plezalni« put, koji bi sigurno privlačio mnoge planinare.

Put je sve strmiji, ali na njemu leda ili smrznutog snijega ipak nema. Kad se neko prvi put penje po toj divljini teško može povjeravati da će ga, nakon jednog sata strmog uspona, gore dočekati zelena visoravan sa zaseocima ili pojedinačnim kućama.

Približavamo se prvom sloju oblaka. Snijeg počinje lepršati. Opet se pitamo ima li negdje gore sunca? Prošli smo mimo stijene s natpisom: »korajža velja« (hrabrost vrijedi). Još stotinjak metara i izbijamo na visoravan do prvih kuća. Snijeg prestaje padati jer je prvi sloj oblaka ispod nas. Nalazimo se kao u nekom međuprostoru, jer visoko iznad nas nalazi se još gušći sloj oblaka. Samo ako nije viši od Kuma?!

Prolazimo slikovitim krajolikom: čas kraj usamljenih kuća, čas preko livada i voćnjaka, da bismo zatim hotali po mekim stazama kroz crnogorične šume. Stalno se polako uspinjemo. Sve smo bliži drugom sloju oblaka. Strmim putem preko livade približavamo se posljednjoj kući na našem usponu prije nego ćemo uroniti u guste crnogorične šume. Već izdaleka čujemo bijesan lavež psa, privezanog na lancu kraj te kuće. Volim pse, a i oni mene, ali taj pas mi nije simpatičan. Djeluje vrlo krvoločno. Privezan je na tako dugom lancu da je teško proći mimo te kuće, na kojoj je markacija. Ne znajući to, mogao bi koji planinar i nastradati.

Kao i uvijek, i ovaj puta u velikom luku zaobilazimo kuću i ljutog psa. Približavamo se širokom ulazu u šumu. Čeka nas još gotovo jedan sat hoda kroz šume ispresijecane gorskim livadama.

Došli smo konačno do onog drugog sloja oblaka i ušli u njega. Snijeg ponovo pada. Postaje hladnije. Uspinjemo se strmim putem kroz šumu. Magla je sve gušća. Izlazimo na šumsku cestu i uskoro smo na prostranoj livadi. Na njoj ima još snijega, na kome nekoliko skijaša kroz improvizirana vrata vozi

slalom. Opet nestajemo u šumi da bismo se začas našli na cesti koja iz Trbovlja vodi do televizijskog tornja na Kumu. Do vrha imamo još četvrt sata.

I tada, gle čuda: sa svakim korakom uspona magla se stanjuje, postalo je svjetlije. Još desetak koraka i zadnja tanka koprena magle pretvorila se u sitne bijele niti, a zatim su se i one raspršile. Nad nama se pojavilo u svom blještavom plavetnilu vedro nebo. Sunce nas je pomilovalo svojim toplim zrakama. Časak smo zadivljeni stali. Ipak smo danas doprli do sunca!

Svukli smo vjetrovke i veste te nastavili uspon. Snijega je sve manje, a na vrhu je suha trava.

Na vrhu smo. Ispod nas gusto magleno more. Tek tu i tamo proviruje kao otok koji planinski vrh viši od 1000 metara. Na sjeveru probili su maglu vrh Mrzlice i tjeme Čemšeničke planine. Iza njih blistaju kao niz bijelih kristala Kamniške Alpe. Daleko na zapadu nazire se Triglav. Na jugozapadu viri Kranjski Snežnik, a tamo sasvim na istoku, po velikom bijelom moru pliva brod s visokim zarbolom: vrh Sljemen a s televizijskim tornjem. Svi drugi niži vrhovi potopljeni su u maglenom moru. Na dnu tog mora nalaze se i mnogi gradovi, pritisnuti otrovnim smogom. Po njihovim ulicama hodaju ljudi koji već dugo nisu vidjeli plavog neba i sunca.

Nakon kratkoo boravka u planinarskom domu, sjeli smo na klupu na terasi i prepustili se ugodnoj toplini sunca. Tonemo u tišinu koja nas okružuje. Narušava je katkad samo tih cvrkut ptica ili glasovi djece koja na južnoj padini pod domom traže još rijetke visibabe.

Vrijeme brzo teče, treba misliti na povratak u dolinu. Zaokružili smo još jednom pogledima po beskrajnom maglenom moru i izronjenim otocima, a zatim je počeo spust prema Trbovlju. Za deset minuta posljednji put smo vidjeli sunce, već kroz bijelu maglenu zavjesu. Trenutak poslije utonuli smo u gustu, hladnu maglu. Snijeg je polako lepršao. Malo iznad sela Dobovca izašli smo iz maglenog sloja. Oblaci su sada bili sve više iznad nas.

Kad smo dva sata poslije na željezničkoj stanici Trbovlje čekali vlak, upirali smo pogled u sivo, sumorno nebo nad nama. I zamisljali smo kako je tamo gore, samo 800 metara iznad nas, nebo još uvijek plavo, i kako sunce svojim posljednjim zrakama mi-luje vrh Kuma.

Ti lijepi trenuci

ZEHRUDIN ISAKOVIĆ
ZENICA

Izgorjela Gruda

Hamo i Mukrim namjeravaju penjati novi smjer u Izgorjeljoj Grudi, koja bi svojom težinom nadmašila sve ostale. Nose puno opreme, pa pođosmo i mi da im pomognemo.

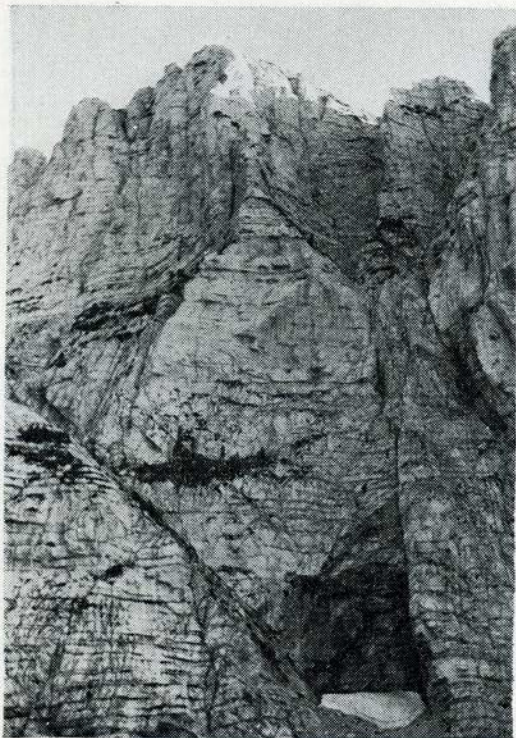
Konačno Jablanica! Već mi je dosadila duga vožnja, praćena neizbježnom gužvom i ostalim što nas prati pri putovanju vlakom. Razgovor s mještanima, a malo poslije i s gorštacima. »A, da, prođu ovuda ponekad planinari, nose špagove i nekakva željeza, šta li« — kažu oni. Potvrđujemo im. Ne znaju da smo i mi jedni od tih što nose »špagove i željeza«.

Polako idemo. Dug put je pred nama. Izviruju Cetina i Izgorjela Gruda. Oduševljavaju me. Već polako nazirem, samo sa slika poznate, drage mi konture tih stijena. »Stup« — najlogičniji smjer u Izgorjeljoj Grudi, djeluje zastrašujuće. Budi u meni najljepša, najuzvišenija osjećanja što ih čovjek može osjetiti. No, sve to stiha u meni, barem nakratko, teška naprtnjača. Za dana treba stići gore, pa poslije uživajmo.

»Pamtite kuda idemo« — kaže Hamo, »a ne da sedmi put ideš u Izgorjelu Grudu i do-

laziš sedmim putom«. Poslušah ga. Pamtim sve karakteristične detalje. Kod temelja stare austrijske žandarmerije najljepši je pogled na stijenu. Kratak predah dozvoli da se predam uživanju. Ležim glavom oslonjenom na ranac i divim se veličanstvenim linijama stijene. Prija mi vruće septembarsko sunce.

»Vrijeme je da krenemo« — čujem glas. Pa dobro, ako je vrijeme, onda hajdemo. Opet hodanje. Ramena su mi utrnula. Naidosmo na medvjedov izmet. Tijelom mi prođe tiha jeza. Ne, nećemo ga valjda sresti... »Neće gron u koprive« — dobaci Mukrim. No, svemu dođe kraj, pa i našem današnjem hodanju. Tu smo, ispred cilja — Izgorjele Grude. Srce mi zalupa jače. Ovo premašuje sva moja očekivanja. Golema šestometarska stijena ispriječila se divna i originalna. Gledao sam Sjevernu triglavsku stijenu, stijene Romanije, Treskavice, Maglića, Šare, ostalog dijela Prenja, ali ovo, ovo je stvarno nešto posebno, to se nalazi ovdje i nigdje više. Mukrim mi pokazuje kuda vode smjerovi. Osjećam veliku, neizmjernu želju da ih penjem. Svaki je lijep na svoj način. »Kavkaski« se opružio lijevo od dijela stijene koji nazvaše »Nož« — valjda zbog ka-

Izgorjela gruda na Prenju

Foto. Edin Kundalić

rakterističnog oblika. »Bosanski« ide preko golemog rebra, stalno uz teškoće. Kosa mi se diže na glavi kada vidjeh kuda bi trebao da vodi zamišljeni novi smjer.

Ručamo. Gutam nestrpljivo. Hoću što prije natrag stijeni, da je što bolje upoznam. Penjuckam po stjenčicama, kao malo dijete što se igra toliko dragim igračkama. Uvijek istim, a opet novim, neispitanim. Što se više s njima igraš postaju ti draže.

Zlatni zruci zalazećeg sunca obasjavaju stijenu. Obuze me neko neopisivo osjećanje, sjeta, čežnja, radost, što li. Vatra. Razgovor. Crveni plamenci vatre obasjavaju suncem opaljeno, vjetrom izbrzdano, patnjama uobičajeno, opet radošću prožeto, Hamino lice. Pravo penjačko. Ruke grube, a srce meko. Tko zna koliko ovakvih noći krije u svom okrilju. Slušamo savjete, doživljaje. Mnogo možemo naučiti od tog alpinističkog vuka. Stijena me oduševila, ali čovjek mnogo više. Drago mi je što sam sada tu, što ga mogu upoznati. Želio bih dugo, dugo s njim razgovarati, slušati. Misli mi skrenuše na odnos čovjek — stijena. Jedno bez drugog ne može. Neosjetno utonem u san.

Budim se. Pogledam na Haminu vreću, a ona prazna. Na Mukrimovu, i ona prazna. Pogledam prema stijeni, tamo su! Ustali su mnogo prije mene, pa sada već svladavaju prve metre. Šarena alpinistička oprema unese ži-

vost u jednoličan siv kolorit stijene. Eto, oni napreduju malo po malo, a mi moramo natrag. Jako mi je žao što ne mogoh ostati do kraja njihova pothvata. (Muhamed Šišić i Murkim Šišić napravili su tada prvi pokušaj uspona kroz krajnje tešku stijenu Izgorjele Grude, ali smjer do danas nije završen.) Galamom se opraštamo. Sretno!

Osobac

Zamišljeno gledam kako polako i sigurno teče uže. Malo zatim prenu me Durmin glas: »Polazi«. »Polazim« — odvrćam. Počinju teškoće. Stenjem, grebem. Čas se nalazim kao naljepnica na nekoj ploči, čas kroz kamin milim kao mrav. Kršljiva stijena, pažljivo dolazim do osiguravališta. Sada je na redu moj »cug«. Ovo zahtijeva veću koncentraciju. Ostavljam zamišljenost, sanjarenje, prihvaćam stjenovitu sadašnjost. Stavljam omču oko stabla klekovine, sigurniju od bilo kojeg klina. Ubacujem karabiner, onda uže. Dobijam na psihičkoj sigurnosti. Tako redom. Čujem: »Još pet metara«. Pravim osiguravalište. Tko zna što nas čeka gore. Polako povlačim uže.

Gledam okolo. Gledam, upijam i širim oči, tako bih rado sve odjednom obuhvatio pogledom. Uvijek iznova divim se Sivadijama, Vjetrenim brdima, Otišu, Zelenoj glavi i dalekom Lupoglavu. Konture Veleža i Čvrsnice privlače pogled svojim nemirnim linijama. Oh, koliko to sve volim! Želio bih vječno ostati tu. Evo, dolazi i Durmo. Ništa ne govorimo. Nije ni potrebno. Očima se razumijemo. On produžava. Pa tako opet ja, pa on, pa ja... Na vrhu smo i napor biva nagrađen dalekosežnim vidicima. Gledam Prenj, tu masu stijena, snježnika, klekovine, životinjskog življa... Ta ljepota je odgovor na pitanje: »Zašto se uvijek iznova vraćamo Prenju?«

Povratak preko škrapa ispranih vodom, preko zaostalih snježnika i žljebina do kuće na Jezercu. Tamo nas čeka Bećir, zabrinut što nas nema. Divno je kada znaš da te čeka netko tvoj.

Romanija

»Lijepa je Romanija, samo je mi ne znamo cijeniti« — bubnjaju mi u glavi Hamine riječi. Da, stvarno je tako. Romanija nam je blizu, pa i ne razmišljamo i ne znamo cijeniti njenu vrijednost.

Penjemo »Elegantnu« — najglasovitiji i najteži smjer na Romaniji. Sporo napredujem po krajnje teškoj stijeni. Iskapčam karabiner, skidam omču. »Nategni« — vičem. Ubacujem ljestvice. Olakšanje. Prosto mi žao izlaziti iz njih. Kako li je bilo Goranu kao prvom proći ovuda? Evo me do njega. Namještam se, na lošem nesigurnom osiguravalištu. Opet on ide prvi. Osjećam svaki njegov drhtaj, napor preko užeta. Kao da tako razgovaramo. Na izlazu smo. Čvrst stisak izgrebanih ruku. Iz jagodica mili krv. Ali neka, dobili smo nešto neusporedivo veće. Bogatiji smo za jedan nov, samo ovom sportu svojstven doživljaj.

Vraćamo se k šatoru. Uskoro se čuje prijatno šištanje plinskog kuhala. Razgovaramo.

Kako su lijepi ti sati kada si sa čovjekom najbliži. Tiha zebnja oko srca, kakav li će biti sutrašnji dan? Nebo ne kazuje puno. Crne konture stabla opaljenog gromom djeluju stravično. Zavlačim se dublje u vreću.

Probudismo se vrlo rano. Na brzinu doručkovasmo i idemo pod »Sigmundov stup«, drugi najteži smjer na Romaniji. Danas ćemo njega penjati. Opet čujem ono, drago mi: »nategni, popusti, osiguravam, polazi« itd. Dobavljam klinove, ubacujem ljestvice, hvatam oprimke i osjećam se veličanstveno. Opet stisak ruku na izlazu iz smjera. Spust niz uže. Moramo natrag u civilizaciju iz koje smo na kratko pobjegli.

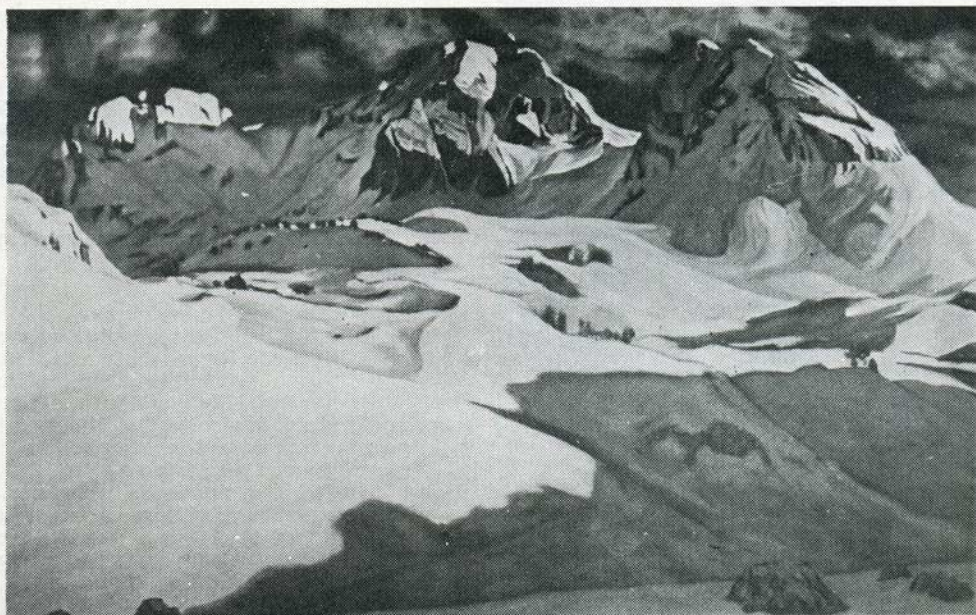
Vlašić

Jednoličan Gafin glas odzvanja prostorijom: »Ako se slučajno nađete u situaciji da vas lavina povuče...« — dalje nisam čuo. Odlutao sam mislima. Kakav li će biti sutrašnji dan? Penjat ću svoje prve zimske smjerove. Teška atmosfera. Dim od cigara davi, guši. Nalazim se u Planinarskom domu na Devečanima. Gafa upravo drži jedno od predavanja Zimskog alpinističkog tečaja na Vlašiću. Napokon, predavanje je završeno.

Prevrćem se po postelji, ne mogu zaspati. Pogledam kroz prozor. Divno zvjezdano nebo.

Poželim da izađem, pa to i učinim. Snijeg je čvrst, sve je smrznuto. Prebirem po glavi sve lijepe trenutke doživljene u planini. Tek sada osjećam koliko sam čvrsto vezan za sve to. Koliko zvijezda! Nikada ih toliko nisam vidio. Izgledaju lijepo. Ova kratka psihička relaksacija učini svoje. Rastereti me svega onog neprijatnog, stečenog po dimljivim prostorijama domova. Vraćam se unutra. Pokušavam tiho, pa ipak škripa vrata za trenutak poremeti noćnu tišinu. Čvrsto zaspim.

Probudi me Juricino: »Hajde, vrijeme je«. »Dobro« — bunovno odgovaram. Umijem se snijegom. Namještam dereze. Pomalo sam uzbuđen. Idemo u »Školski« smjer. Funkcija joj opravdava naziv. Brzo se prilagođavam novom režimu penjanja. Dobro mi ide. Pogledam okolo. Tipičan zimski dan. Dalekosežni vidici. Nazire se Vranica sva u zimskoj bjelini. Vidi se i Bjelašnica. Prava ledena pustinja. Pomalo podsjeća na polarne krajeve. Treskavica opravdava epitet najljepše bosanske planine. Na visoravni smotam uže. Moramo kući svojim svakodnevnim obavezama. »Vratit ću se opet« — mislim u sebi opraštajući se od ove planine.

P. Sain: Sivadije na Prenju (akvarel)

Foto: M. Šišić

Naš Borovik

MIRO LAY
ĐAKOVO

Paučje. Zadnja stanica. Od Đakova oko 45 minuta ili tridesetak kilometara. Đakovački Selci, Kondrić, Majar, Levajska Varoš, Đakovačka Breznica i Paučje. Za vrijeme NOR-a centar oslobođenog područja u ovom kraju Slavonije. Od Đakova prema zapadu, prema obroncima Krndije. Usred sela ostaci srušene i spaljene crkvice, spomen na teška vremena.

Izlazim iz autobusa u noć. Devet sati. Autobus okreće i ostajem sam. Mrak, magla i pet kilometara do cilja. Idem u Borovik. Tamo uređujemo planinarsku kućicu. Kućicu naših želja i snova.

Nazirem samo desetak metara pred sobom i gazim čvrstim korakom po smrznutoj cesti. Prvih desetak minuta prolazim kroz livade i polja. Na jednom mjestu uz cestu iz magle viri deram. Vidim samo obrise, izgleda pomalo stravično ovako u noći. Svud tišina, tek tu i tamo iz sela se začuje lavež pasa.

Put me vodi dalje kroz šumu, postaje još mračnije, spotičem se sve češće. Srećom, sad je na redu spust prema Boroviku. Paučje je na brijegu. Žurim i vruće mi je iako lom leda zapara tišinu kad god stanem na neku od mnogih zaleđenih barica na cesti.

Nakon sat vremena eto me do kuće. Vidim svjetlo, hvala bogu, tu su. Ineta i Miško, s kazetofona muzika, topla peć. Home, home again — pjevušim u sebi. Volim ovo mjesto svaki put više i više. Zato što je naš kutak, ovamo se može pobjeći od svega, a doći među prijatelje, sličnomišljenike. Među svoje.

A za druge ništa posebno. Neki bi se ustručavali doći, ući, a kamoli prespavati na podu

ili na klupi. Nama je sve to drago. Kućica s tri prostorije, dobili smo je na korištenje od Šumarije i sad ulažemo u nju sve što imamo. Rad, vrijeme i novac, koliko imamo. Stari štednjak smo dobili i uredili, sav ostali inventar je napravljen s voljom i radošću. Ulazna prostorija služi kao drvarnica, spremište za alat i slično. Jedna je dnevna, a druga soba za spavanje. Istina, kreveta još nema, ali bit će, polako, ima vremena. U dnevnoj sobi se može smjestiti petnaestak ljudi, a toliko ih može i prespavati, zasad ne udobno. Pred nama je posao i vrijeme. Bit će to lijepa kućica.

Pristup je cestom od Paučja ili s druge strane, od Mandićevca. Može se doći kolima, biciklom, svakim prijevoznim sredstvom, kuća je uz samu cestu. Iz Mandićevca, vinorodnog centra Đakovštine, ima devet kilometara. Kroz šume do jezera, pa prema Paučju do kuće.

Podno Paučja je izvor rijeke Vuke koja čini veliko jezero u obliku slova L. Jedan krak dugačak je oko četiri, a drugi oko dva kilometra. Uz branu, preko koje vodi cesta, dubina vode je petnaestak metara. Brana je dovršena početkom 1979. godine, a jezero je poprimalo svoj konačan oblik u ljeto 1981. na mjestu gdje je nekad bilo selo Borovik, za vrijeme rata spaljeno. Oko jezera su brda do visine od 300 metara i šume na svim stranama. Planinarska kuća je udaljena oko 300 metara od jezera.

Sjećam se kad smo se bavili mišlju o osnivanju planinarskog društva u Đakovu. Prvo poteškoće oko članstva i uopće interesa za planinarstvo u Slavoniji, pa onda pitanja prostorija, izleta, vremena. Kako zainteresirati mlade ljude da se odluče u planinu, u brda i šume? Maštali smo o velikim planinama, o svom planinarskom domu, o svojoj prostoriji u gradu, o ljudima koji će sami dolaziti u društvo i kretati se s nama na izlete, družiti se s nama. Hoće li jednom nestati ironičnog smiješka s lica naših sugrađana kad nas vide s rukacima? Kako to postići?

Sad sjedim u našoj planinarskoj kući i pišem ove retke. Prošlo je tri godine od osnivanja društva. Ono o čemu smo maštali, ostvarili smo. Imamo prostoriju u gradu, imamo kuću, bili smo na Kilimandžaru, na mnogim izletima širom naše zemlje. Dobili smo priznanja, pohvale, proglašeni smo najboljim sportskim kolektivom Đakovštine za 1981. godinu. Dobro nam je krenulo. Dalje treba nastaviti istim tempom, s istom voljom kao na početku, s još više ljubavi da očuvamo ono što smo postigli dosad. Samo gurati, gurati, bez odmora, dalje u planine, prema ljepoti življenja.

A vi? Ako imate priliku, navratite do nas u Đakovo, do našeg Borovika, naših brda i šuma.

Kuća na Boroviku prije uređenja

Foto: O. Tosenberger

Svitanja nad Libinjem

(Svršetak)

ANTE RUKAVINA

GOSPIĆ

Da bi se s Malog Libinja dospjelo na Veliko Libinje treba svladati dvije stotine ili nešto više visinske razlike po obroncima Oščenice. Idući od Gradine prema Suljinom stanu treba prije stana krenuti desno ususret suncu što se u jutarnje sate još krije iza brda. Treba prijeći nekad plodnu dolinicu zvanu Graovište kojoj ime govori da se tu nekada sadio grah. Malo niže je Velika Uvala gdje je Petar Knežević u prošlom stoljeću našao zakopan kalež i crkvena zvona.

Sa svakim korakom uspona i dan raste zajedno sa suncem. Otvaraju se vidici po velebitskim primorskim obroncima od Bojince do Tulovih greda, do najviših velebitskih vrhova i preko svih otoka. A pred nama pogled prelijeće preko mnogih nevelikih vrtača koje se prostiru sve do Gornje Bukve na istoku. Na rubu vrtača ruševine su brojnih stočarskih stanova. Uz svaku ih je vrtaču po nekoliko, rijetko po jedan. Nekoji su i danas korišteni. Oko njih je pokošena trava, a na dnu vrtače usađeni krumpiri i drugo povrće. Ponegdje se vide mala stada ovaca ili privezana mazga, što je znak da će netko doći po nju kad mu bude trebala, a dotle se zabavio okopavanjem krumpira ili kosidbom. Ovi su stanovi prilično solidno građeni, jer se u njima boravilo duže, već od svibnja pa do listopada ili studenog. Neki su pokriveni crijepom, a i zidani su, za razliku od onih visokovelebitskih koji su građeni od suhozida.

Na sjevernom kraju Velikih Libinja izdiga se stožast i gol vrh Čovik (1120 m). Kažu da mu je ime nastalo po nesretnom događaju kad su se dva prijatelja okladila čija će puška dalje dobaciti i tko bolje gađa. Jedan je u žaru kladenja i dokazivanja otišao na vrh, a drugi ga je tu pogodio svojom puškom. Dobio je okladu, ali je izgubio prijatelja. Sačuvala se priča o tom i od tada često ponavljana uzrečica — poginu čovik! — ostade zabilježena u imenu ovoga vrha. No, kako je na tom vrhu, vjerojatno u vrijeme premjera zemljišta, izgrađena kamena piramida koja se vidi izdaleka i nalik je čovjeku, možda je naziv vrha nastao i po njoj.

Slabo vidljivim stazicama, oko vrtača i napuštenih stanova, može se lagano i brzo prijeći južni obronak Čovika i doći na njegovu istočnu padinu. Tuda prolazi bolja i ugaženija staza koja vodi s Ličkih dolaca prema jugu, a odmah ispod nje je dugodolina Zijača. Ta je dolina raskrižje mnogih staza. Uz već spomenutu stazu što zaobilazi Čovika s istoka, jedna staza odlazi prema istoku na Preslo, a druga se uspinje u zavojima prema sjeveru po golom obronku Biljevine (1340 m). Dno Zijače obraslo je bujnom travom, a bo-

kovi su joj obronci brda sa svih strana, ogoljeli i opaljeni nedavnim požarom koji je uništio travu.

U blizini križanja staza i ispod zapadne stijene vrha 1092 m ruševine su Crkvice sv. Petra. Ona je skoro zaboravljena i za nju znadu samo najstariji stočari koji dolaze na Libinje. To je bila zidana građevina veličine $5,30 \times 6,30$ m, a pred njom su također ostaci žrtvenika ili oltara veličine 2×2 m, udaljeni jedan metar od vrata crkvice. Neposredno uz crkvicu, u stijeni, uklesana je granična oznaka broj LXXXX i g. 1857, što znači da između ovoga znaka i onoga kod Crkvice sv. Ivana na Malom Libinju postoje još tri granične oznake (broj 91, 92 i 93). Prema tome ovdje međa vodi točno prema zapadu i jedna od oznaka vjerojatno je na vrhu Čovika.

Ostavljamo ovaj sjeverni rub Velikog Libinja i one osamljene stanove na njemu, ostavljamo ruševine i raskrižje staza i po sjevernom obronku Čovika vraćamo se na Ličke dolce. Preko njih se vide ostaci Crkvice sv. Ivana. Usput spominjemo tekst Mirka Markovića iz njegova rada »Narodni život i običaji sezonskih stočara na Velebitu« (Zagreb 1980) o toj crkvici:

»Na susjednom Libinju, ispod Svetoga brda, nedavno su nestali i posljednji ostaci stočarske kapelice posvećene sv. Antunu. Tu su nekoć velebitski čobani odmah nakon dolaska na planinu imali svoj sabor. Pokraj kapelice nalazili su se suhozidom ograđeni torovi, gdje se zadržavalo blago dok su se obavljale stočarske svečanosti. Sve se to zbivalo u neposrednoj blizini, gotovo u sjeni Svetoga brda, koje je u tom ritualu sigurno imalo svoj udio«.

Zbunjuje nas ova izmjena imena kapelice i ne znamo odakle joj naziv po sv. Antunu kad je njezin narod već stoljećima naziva imenom koje se ustalilo i u literaturi. A ostaci njezini, ne da nisu nestali, nego svjedoče o njezinu trajanju kao i legende koje o njoj pričaju.

A o čemu svjedoče oni grobovi koje smo pred večer prekopavali ispod Gradine? I nadejene kopče i ukosnice i kosti više pokojnika pokopanih na način onoga vremena, u sjedećem položaju. Da, ovo je tlo bilo od starine gusto naseljeno i na zavidnoj kulturnoj razini, jer to potvrđuje pet crkvice od Potpraga do sv. Jakova u Maloj Paklenici, a na udaljenosti manjoj od jednog dana lagana hoda. Možda ih ima još, kao i nekih drugih nalaza, ali je na njih pao zaborav pri brojnim izmjenama stanovništva na ovom tlu. Zato je možda donekle u pravu šjor Ante kad nam tvrdi da su ovi grobovi iz različitih razdoblja i da se mogu pripisati i Ilirima i Rimljanima

Temelji crkvice Sv. Petra na Libinju

Foto: Mr. S. Božičević

i srednjovjekovnim Hrvatima. Ipak se ne možemo složiti s njegovom tvrdnjom da je na ovim obroncima puno toga pomiješano, jer postojanje pet kapelica svjedoči o kontinuitetu što ga je održavao ovaj narod putevima svoga stalnog boravka i koji je puno puta obranio ove obronke. Sa suncem za leđima ostavljamo Libinje i ono svitanje koje je i jutros donijelo sunčevu vatru na obronke. Ostali su Kneževići pod Gradinom i oni zapadno od nje, njihovi dđoci i vrtače, ostaju tišinom pokriti libinjski obronci u podnožju Svetoga brda. Ali se ne mogu tako brzo ostaviti i napustiti misli što ih prate i što pokušavaju dokučiti sve ono što se još skriva u ovim predjelima. Ostaje pitanje: kada će granuti svitanja nad ovim dijelom naše povijesti i kada će se rasvijetliti svi detalji i svi nalazi koje skriva ovaj kraj, a koji se za sada mogu samo površno uočiti? O, kad bismo imali neki stroj, neki mehanizam koji bi nam mogao povratiti nekadašnje slike ovih krajeva, dočarati davne događaje i ljude koji su ovdje boravili. Onako kako se legende prenose s koljena na koljeno, možda isto tako struje ovim obroncima neki valovi nama nepoznatih frekvencija i nose slike prošlog života, slike davnih dana. Jer ovo tlo živi i onda kad ga zametu snjegovi i onda kad ga umrtve ljetne vreline i narod

uvijek iz njega crpi novu snagu i nosi ga u svojoj duši.

Misli se slažu jedna na drugu zajedno sa sjećanjima ovih posljednjih nekoliko dana. Zato se nenadano, za svega desetak minuta hoda od Gradine, ukaza s desna klanac Orljače, onaj njezin dio južno od Komića. Ljeto je, nema u njemu vode, osim lokvica na rijetkim mjestima, kojima se dno crveni od lapora donešenog bujicama sve od onih naslaga u Stirovcu odakle ga voda raznosi do Male Paklenice i dalje niz nju.

Staza se nakon nekoliko minuta spuštanja do dna Orljače uspinje na drugu stranu da kroz šumu izbije nad klanac Male Paklenice, a preko njega do ruševina crkvice sv. Jakova. No privlačniji je put nepoznatom Orljačom i dalje prema moru. To sam sinoć rekao Juri mlađem, jer je šjor Ante stalno spominjao da se sam ne smijem ovuda uputiti. To je nekoliko puta ponavljao, iako je vjerovao da ga neću poslušati. Orljača je bila prevelik izazov, a da se ne razgleda po ovako lijepom danu, pogotovo zato što je bila jedan od prilaza moru i magistrali. Taj put prema moru nije nikada zaraštavao, jer bi bujice odnosile i prokrčile prolaz kao i stoljećima do sada. Kroz Orljaču mogu samo ljudi. Ima nekoliko kritičnih mjesta gdje se mora poslužiti svima

udovima, dobro ih nategnuti i rastegnuti, ali su to ona draga mjesta koja se ipak mogu lagano svladati spuštanjem preko zaglađenih stijena i provlačenjem između njih.

U takvim trenucima dođe u sjećanje i onaj plan star više od pedeset godina o izgradnji ceste od Sušaka do Zrmanje po planinskim obroncima i na nadmorskoj visini od oko 600 metara, koja bi povezivala i mnoga mjesta na velebitskoj primorskoj padini. Vjerojatno bi doticala predjele Paklenice i Libinja i nastavljala dalje na istok.

Preskakujući s kamena na kamen i razmišljajući o toj neostvarenoj cesti pojavi se misao: što bi ta cesta donijela Velebitu? Možda razbijanje ovog idiličnog i teškog života, koji je ionako na izdisaju ili novi zamah, mogućnost zaposlenja za nekada brojne stanovnike uz razvijanje zimskog i planinskog turizma, te skijanja. Sigurno je da bi zadržala ovdje jedan dio ljudi, pogotovo onda kad bi cestu pratila elektrifikacija i bolja opskrba vodom, što bi davalo nov zamah stočarstvu. Uz sve to još bi uvijek ostalo mnogo nediranih velebitških prostora koji bi bili dostupni samo oduševljenicima željnim visina.

Samo dvadesetak minuta hoda dnom Orjače treba do njezina spoja s Malom Paklenicom. Što god se put dalje nastavljao to su stijene Male Paklenice bile sve više. I bliže jedna drugoj. Na pojedinim mjestima otkrivale su samo plavu rijeku neba po kojoj su zračna strujanja raznosila komade oblaka kao jato raspršenih galebova. Baš kao ovi oblaci tako su se raspršili i velebitski stočari.

Površnim promatranjem njihova života stječe se pogrešan dojam o njihovim idiličnim danima u miru planine. Ali nije tako. I njih ometaju i tište suvremeni tereti brzog tijeka života, i oni su podložni do nedavno nepoznatim bolestima i problemima. Prije se živjelo u višećelanim kućnim zadrugama gdje je svako čeljade izvršavalo svoje poslove, svatko je znao što ga čeka sutra dan i svaki budući dan. Tako je težak život u planini bio podnošljiviji. Danas je drugačije. Svi poslovi pali su na leđa dvoje najstarijih u obitelji, jer su mlađi našli nove načine zarade ispod planine ili još dalje. Uz to ne muče ih samo oni nekadašnji problemi. I stariji su se okrenuli novijim tokovima života i svojoj djeci pomažu izgraditi kuće uz obalu ili u većim mjestima gdje će i oni sići kad posve obnemognu, ako uopće dočekaju taj trenutak. A mladima pri tom treba pomoći da ne zaostanu za drugima. Zato još uvijek drže blago, jer svake godine izvlače iz njega sve više novca. Često im nije ni potrebno držanje stoke, ali oni žele na taj način pripomoći svojoj djeci da se okuće. Skoro svaki stariji stočar ima mirovinu. U mladim danima odlazili su na radove daleko od svojih kuća, što im je dobro došlo u poslijeratno vrijeme, jer kad su tome dodali česte dodatke za ratne, obično kurirske i vodičke zasluge, onda se i od toga moglo živjeti. Ali oni su i dalje vjerni svom stoljetnom načinu života i držali su sitnu stoku već i zato da na sve pustijim pašnjacima iskoriste pašu koju su tu jedino mogle iskoristiti ovce i koze.

Za uzvrat sve to plaćaju zdravljem. Nago-milani poslovi u planini, briga za školovanje djece i njihovo skućavanje u gradu uzima svoj danak u obliku suvremenih bolesti i ovim ljudima ovdje pod najvišim velebitskim visovima kao i onima u urbanim sredinama. U njih su česte poremetnje krvnog tlaka, bronhitisi, želučano-crijevne i srčane smetnje i sve ono što tišti suvremena čovjeka.

Napredujući od kamena do kamena i probijajući se između surih stijena Male Paklenice misli se roje o svemu i svačemu. A u onom najužem dijelu treba se malo odmoriti, na čas zastati. Sjedalo je dobro oglašan kamen pred kojim je lokvica vode, ostatak kišnog razdoblja, koja je zaostala u nakupljenom crvenom laporu, pa se od crvene podloge i voda pričinja kao da je iste boje.

Rukom se mogu dohvatiti zblježene stijene. Ni ptica nema, ni ikakva glasa, i osamljen prolaznik osjeća se kao sitno stvorenje koje u posvemašnjem miru predstavlja živo zrno što se miče između stijena, dodiruje ih rukama i svladava. I napreduje kroz ovaj klanac uporedo s onom plavom rijekom u visini čije su obale oblikovali rubovi vrhova nebotika, gdje samo vjetar grli stijene Velebita.

Zelja da se upiju sve raznolikosti ovoga prolaza vuče naprijed, na nova viđenja. Trag stopala jedino je što ostaje u pijesku sve dok ga ne raznese vjetar ili ne razvali bujica, a to se ovdje može dogoditi svaki čas. Ipak, u donjem se dijelu Male Paklenice nekoliko izletnika usudilo da zađe u ovaj nepoznati kraj. I s oprezom napreduju u strahu od svakog budućeg koraka. Vidi se da nisu naši, jer se na pozdrav samo naklone. A gdje su naši? Rijetko se susreću, čini se kao da ih je obuzela trka za dohotkom i da ni za što drugo nemaju vremena.

Snimanje usput usporava hod ili ga koji put i olakšava. Teško je proći a da se ne ponesu dio ovih ljepota u oku ili na snimkama. I zato treba snimati i svaku snimku namijeniti dragim osobama, već prema tome što bi im se svidjelo kada bi bile ovdje. Zato jednu za svoju Mariju, za druge drage osobe, za Pavića, pa za Antića, za Jelenu, a onu najvišu stijenu za velebitsku vilu. I baš u taj čas ponestane filma. Eh, baš ta naša vila nema sreće, a toliko je puta spomenemo i pomislimo na nju.

A da ugođaj ostane vilinski pobrinula se tankovita djevojka s bujnom raspletom kosom, potamnijela od sunca i u bijeloj širokoj haljini što je lebdjela oko nje. Kako je drveće zaklanjalo stijenu na kojoj je stajala činilo se da i ona lebdi s rukama naslonjenim na glavu i s razdraganim pogledom kojim je upijala sliku planine.

Iza nje, u onom dijelu staze koji se na desno izdiže iznad dna Male Paklenice, otvori se iznenada vidik u daljinu. Uokviren sa strana sivim stijenama pogled se spušta do zazelenjenih polja prošarenih zrelim žitom, a preko njih se gubi na plavoj pučini. To je slika koja u sebi spaja sve emocije za ovo tlo, to je trenutak koji s vjetrom planine odnosi umor i tmurne misli i rasipa se po selinačkom polju i valovima mora iza njega kao najljepša, majčina, uspavanka.

Spomen-obilježja zaslužnim planinarima

Članovi i smučari iz SR Crne Gore podigli su u znak pažnje i zahvalnosti za doprinos u razvitku planinarstva i skijaškog sporta spomenik svom zaslužnom članu, pokojnom generalu Danilu Jaukoviću (1918—1977), nekadašnjem predsjedniku Planinarskog saveza Crne Gore. Spomenik je postavljen iznad Zelenog vira, na putu koji vodi na Bobotov kuk, najviši vrh Durmitora. Na tom putu, prilikom uspona na Durmitor, prestalo je zauvijek kucati njegovo srce. Svi planinari koji idu na Bobotov kuk preko Dobrog dola i Mliječnog dola, naići će oko 200 metara ispod prijevoja na to spomen-obilježje.

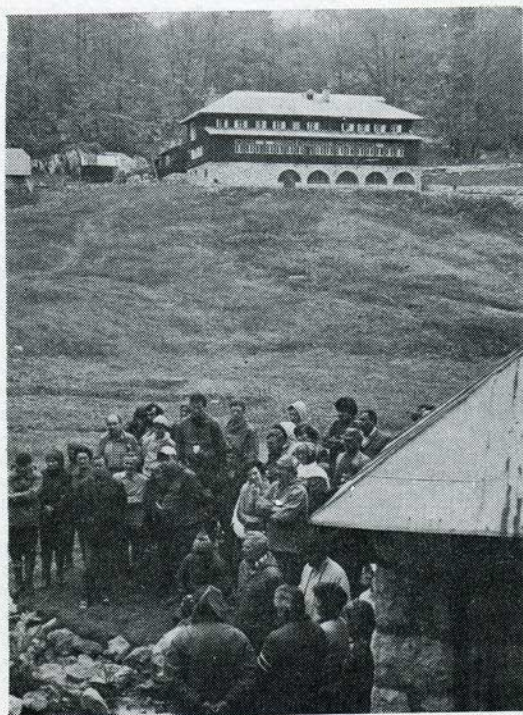
Članovi PD »Treskavica« iz Sarajeva uredili su spomen-česmu na izvoru Kozja luka, nedaleko od planinarskog doma »Josip Sigmund« na Treskavici i nazvali je Acinom česmom. Pokojni Aleksandar Obradović (1920—1980) bio je gotovo 20 godina predsjednik društva i ovu funkciju obavljao vrlo poštovno. U njegovo doba »Treskavica« se ubrajala među najbolja društva u BiH. Članovi su se na taj način bar donekle odužili za njegov društveni doprinos.

Tekst i snimke: Uzeir Beširović

Dolje: Adina česma

Gore: Spomen-obilježje Danilu Jaukoviću

Desno: Svečano otvorenje Acine česme na Treskavici (u pozadini planinarski dom »Josip Sigmund«)

Nadgradnja predratnog planinarstva u BiH

DRAGO ŠEFER

MAKARSKA

Kao šesnaestogodišnjak 1924. godine postao sam sudionik i aktivan član dvaju planinarskih organizacija, planinarske sekcije SK »Slavija« i Društva planinara u BiH. Našao sam se u društvu mahom starijih sugrađana, koji su sarajevskim društvima davali ton i pravce djelovanja. Bili su to J. Filipović, J. Trojer, Lj. Babić, S. Suljagić, L. Štajner, J. Štanbuk, A. Južnić, B. Tadić, V. Milovanović, J. Radumirović, J. Grgić, I. Kolić, dr J. Flegger, J. Plaček, dr M. Zlon, braća Raguz, J. Nepomucki, M. Ilić, B. Krstić, Rakočević i drugi. Nisu svi oni bili iz gore spomenute dvije organizacije. Među njima je veći broj iz kasnije osnovanog PD »Romanija«, »Kosmos«, Hrvatskog planinarskog društva »Bjelašnica« i već tada postojećeg Radničkog turističkog društva »Prijatelj prirode«.

Planinarstvo tog vremena, kao i ono prije Prvog svjetskog rata, imalo je uglavnom izletnički karakter s primjesama turizma, u obliku izleta i obilazaka historijskih spomenika i kulturnih vrijednosti (Jajce, Kraljeva Sutjeska, Bobovac, Kreševo, Jerin grad, Travnik i druga mjesta). Vladao je interes i za špiljarstvo, pa su ispitivani i markirani pristupi nekim pećinama (Krivajevička kod Ivančića, Kuvija na Laništu, Banja-stijena, Novakova na Romaniji, Popovača kod Buloga, Borovac kod Svatovca i druge).

U to doba bio je mali broj planinara koji su pohađali udaljenije planine (Treskavicu, Visočicu, Vranicu, Prenj, Čvrstnicu i druge), a i oni su odlazili isključivo za vrijeme ljetnih mjeseci. Zimski izleti bili su rijetki, a ako je netko i odlazio, bilo je to do vrha Trebevića, gdje je 1926. otvorena nova planinarska kuća, na Jahorinu do kućice na Vukeljinoj vodi, ili na Igman do Hrasničkog stana, a rijetki pojedinci izlazili su na Bjelašnicu do meteorološkog opservatorija. Za takve izlete neki su se koristili zimi krpljama da bi se lakše kretali gdje nije bilo ugažene prtljane.

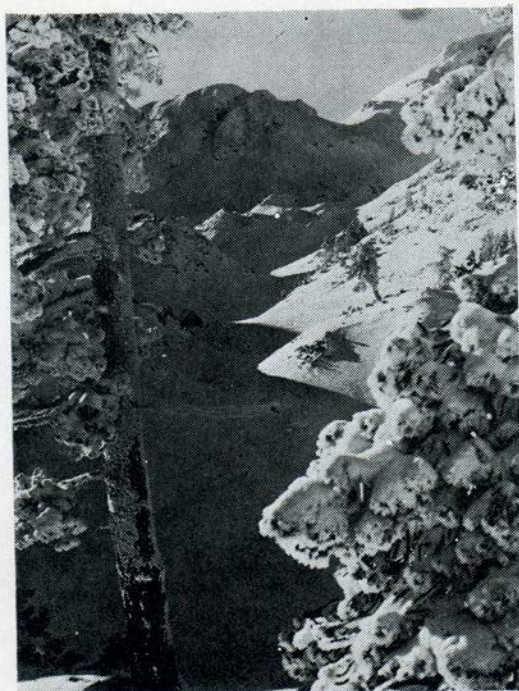
U Sarajevu je bilo samo nekoliko ljudi koji su posjedovali skijašku opremu, odnosno skije. Bili su to advokat Kaluđerić, ing. Vantur, te kapetan Debeljak. Preko ovog posljednjeg nas nekoliko došli smo u posjed starih austro-ugarskih skija iz skladišta vojne oblasti. Bilo je to u januaru 1924. godine. Među tim srećnicima bili su Pero Šain, Luka Šeremet, Duško Vujičić i ja, te još neki čijih se imena više ne sjećam. U februaru te iste godine u društvu sa Šeremetom izašao sam preko Pazarića pod Gradinu do kućice SK »Slavija« i na Mrtvanjima je počela naša zajednička obuka i skijaška »škola«. Nakon tri dana uslijedio je i moj prvi izlazak na vrh Bjelašnice. Otkriće prezimenjaka u meteorološkom opservatoriju, »čiče« Josipa Šefera, i poznanstvo s

lovočvarima na Igmanu — Mozerom i Bruncom — uvjetovali su moje česte izlaske na Igman i Bjelašnicu zimi. Suputnik po neki put bio mi je Debeljak ili Mišo Jokanović, dok su ostali odlazili na Trebević, više radi sanjkanja nego radi skijanja. Godinu dana (1927/28) bio sam na radu izvan Sarajeva. Po povratku 1928. zatičem i Vladu Hristanovića, Stefu Beka, Voju Ilića, Branka Mirkovića i druge. Povoljni zimski uvjeti u Sarajevu 1928/29. osobito su pogodovali afirmaciji ski-sporta, koji u to doba dobiva takmičarski karakter. Samo te zime održana su tri skijaška takmičenja, isključivo daljinskog karaktera, u neposrednoj okolini grada, na kojima sam i ja sudjelovao. Na organiziranju tih natjecanja, pa i na popularizaciji ski-sporta tih godina imala je vidnog utjecaja planinarska sekcija SK »Slavija«, zatim PD »Romanija« i donekle »Kosmos«. Poslije se na tom polju ističu i »Bjelašnica« te novoosnovani Ski-klub Sarajevo s Acom Trumićem, Pavlom Goranimom i drugima.

Članovi »Prijatelja prirode«, koji nisu prihvatili takmičarski karakter skijanja, skijama su se koristili isključivo kao sredstvom za zimsko planinarenje. Poslije je i u drugim planinarskim organizacijama bilo diferencijacije, pa je bivalo sve više skijaša-planinara.

U toj prvoj poratnoj dekadi (do 1930) gotovo sva društva usmjerila su svoju aktivnost na obnovu ratom porušenih i devastiranih planinarskih kuća te na izgradnju novih, pa se u tom razdoblju otvara više objekata i markira na kilometre puteva (Trebević, Jahorina, Klek, Igman, Bjelašnica, Skakavac, Boračko jezero, dio Prenja preko Crnog polja do Otiša). Ostvarile su to uglavnom mlade snage u planinarskim društvima Sarajeva koje su tada prihvatile planinarstvo kao prikladan organizacijski oblik djelovanja i na kulturnom i na političkom planu u kaotičnim političkim previranjima. Sama vlast nije pokazivala nikakvog interesa za razvoj planinarstva, jer je bila angažirana isključivo oko učvršćivanja svojih vlastitih pozicija. »Obznana« i Zakon o zaštiti države imali su odraz na rad »Prijatelja prirode« zabranom djelovanja (dva puta), jer je u svojim redovima društvo okupljalo radnike svih nacionalnosti i zanimanja.

Slijedeće desetljeće (1930—1940) predstavljala stanovitvu prekretnicu u odnosima među planinarskim organizacijama u BiH, a posebno Sarajeva. Čarke i pojedinačne pojave međudruštvenih konfrontacija, što je neko vrijeme smetalo plodniji razvoj planinarstva u BiH, lagano blijede i nestaju. Javlja se šira suradnja među društvima, npr. zajedničko izdavanje vodiča »Kroz planine BiH« 1935, prijem »Prijatelja prirode« u Savez planinarskih

Planinarska kuća na Jezercu i Zelena glava
s Taraša Foto: D. Sefer (1935)

društava Jugoslavije upravo zalaganjem planinarskih društava iz Sarajeva, ustupanje kuće DP BiH na Papratinama »Priatelju prirode«.

Te međudruštvene mostove stvarale su nove snage, koje su ujedno tražile oblike nadgradnje u planinarskoj organizaciji. One su osim slijeđenja naprednih shvaćanja o društvenim zbivanjima u nas i u svijetu, tražile oduška, težeći ka planinskim visovima mimo markiranih staza, u stijenama, u visokogorskom planinarenju, kroz sva godišnja doba. Zahvaljujući takvoj aktivnosti osvojili su planinu Prenj članovi »Priatelja prirode«, a potkraj 30-ih godina i planinu Čvršnicu članovi HPD »Bjelašnice«. Pored temeljitog markiranja prilaznih pravaca obadvojema tim planinama, kao i pristupa vrhovima na Prenju, podignute su tri kuće — na Jezercu i na Crnom polju, a na Čvršnici pod Vilincem. Osim toga Prenj je dobio i zimsku markaciju na potezu od Crnog polja do Jezerca. Te nove snage započnu prve usamljene penjačke pokušaje i ostvaruju uspone u stijenama pojedinih lokaliteta Romanije, Prenja, Čvršnice, Treskavice, kao i prve zimske izlaske u šira prostranstva Prenja, Treskavice, Čvršnice, Vlašića i Bjelašnice. Takva djelatnost traje do početka drugog svjetskog rata, nekada s manjim, nekada s većim intenzitetom. Razlog tim oscilacijama i manjim uspjesima od poratnih nastavljača visokogorskog planinarstva i alpini-

zma, u to naše vrijeme bio je nedostatak bilo kakvog teoretskog znanja i gotovo nikakva tehnička opremljenost. Postojala je velika ljubav i želja za novim doživljajima, tako da se svako iskustvo sticalo na licu mjesta i u danoj situaciji.

Izgradnjom planinarskih kuća na Jezercu, Crnom polju i pod Vilincem, »Priatelj prirode« i »Bjelašnica« učinili su još jedan korak više na razvoju visokogorskog planinarstva i skijanja. Sličan korak učinila je i planinarska sekcija »Slavije« izgradnjom kuće na Sitniku. Rat je onemogućio da se olakša pristup Lupo- glavu izgradnjom skloništa kod table za Lučine, za što je postojala u »Priatelju prirode« ideja i projekt.

Takvu aktivnost u »Priatelju prirode« ostvarivala je skupina mladih članova koja je 1935. bila inicijator formiranja alpinističke sekcije, dok su u HPD »Bjelašnica« inicijatori i nosioci takvog razvoja bili Josip Sigmund, Nepomucki, Cvitković, Felčar i drugi.

Ostale snage, sklone izletništvu, bile su u »Priatelju prirode« angažirane na proširenju kuće na Crepoljskom i izgradnji depadansa objektu na Boračkom jezeru — Kadin grob, dok je HPD »Bjelašnica« gradilo kuću na Bukoviku. PD »Romanija« gradilo je reprezentativne objekte na Trebeviću (Rayne) i na Jahorini (Kolića dom). Nakon požara, koji je dom uništio 1934, izgrađen je velik objekt s luksuznom opremom, uslijed čega je bio manje pristupačan planinarima plićeg džepa.

U tim sredinama nije bilo planinara visokoraca, jer je sve što je bilo vezano za uspone na teže pristupačne vrhove ili za zimsko visokogorsko kristarenje, bilo javno anatemisano. I to je jedan od razloga što se alpinizam u BiH javlja prilično kasno i s ograničenim brojem sudionika. Oni se izdvajaju iz prvobitne sredine i djeluju samoinicijativno, ali svi su vrsni planinari i skijaši, fizički i psihički dorasli da se i kao jedinke suočavaju s planinom i njenim čudima. Dotrajalo alpinističke opreme, koja je i onda bila veoma skupa i nabavljala se isključivo u inozemstvu, bio je jedan od bitnih razloga da se visokogorsko skijanje brže širilo, a aktivnost u stijenama jenjala ili svela na ono što se moglo ostvariti isključivo slobodnim penjanjem. Ipak je ta malobrojna generacija bila ona koja je u BiH posijala sjeme alpinizma. Zato možemo biti više nego zadovoljni i ponosni.

Godine 1939, 13. septembra, rješenjem Kraljevske banske uprave Drinske banovine, drugi put je raspušteno RTD »Priatelj prirode« u Sarajevu, zajedno s podružnicama u Zenici i Varešu. Imovina je predana na »upravljanje« Radničkoj komori BiH u Sarajevu, ali je društvo nastavilo raditi ilegalno. Uprava se redovno sastajala svaki tjedan, nekada u Radničkom domu, nekada u kavani »Klinčar« (zapadni ugao današnjeg Higijenskog zavoda).

Tunel »Učka« otkrio podzemne planinske tajne

SREČKO BOŽIČEVIĆ

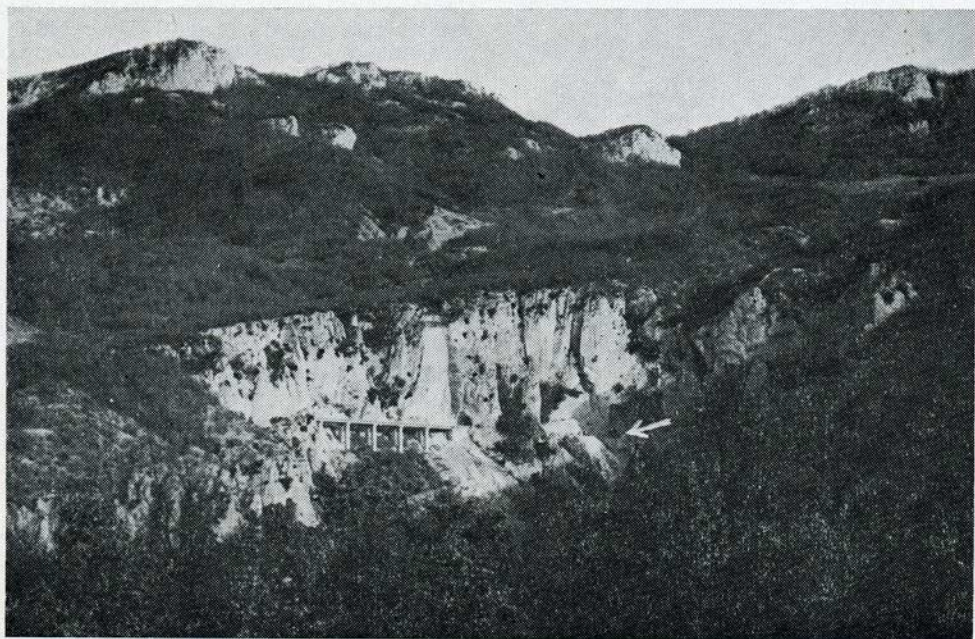
ZAGREB

Pri izvođenju većih građevinskih zahvata u području krša više puta se u jednoličnom ritmu svakodnevnih radova dogodi neko iznenađenje ili iskrasne neki problem na koji se u projektiranju nije računalo. Tako se i pri probijanju cestovnog tunela kroz Učku desilo nešto nepredviđeno. Naime, usred ljeta 1977. godine, 1600 m od ulaza u tunel s kvarnerske strane, iznenada je nakon jednog miniranja iz neočekivane spiljske šupljine izbila veća količina vode. Voda je čak poplavila dio tunela, ali je za nekoliko sati istjecanje prestalo. Iza otvorene šupljine na lijevoj strani tunela bila je dvorana s mnogo obrušenog kamenja ispod kojeg je protjecala još samo manja količina vode. Kada je na Učku pala prva kiša, voda je kroz tu spilju ponovno prodrla u tunel, pa je odlučeno da se izradi zaštitni betonski zid s jednim otvorom i vratima.

Projektant tunela morao je biti siguran, prostire li se i koliko se otkrivena spilja prostire oko tunela, pa smo pozvani, da je detaljno istražimo, a uz to smo morali podrobnije promatrati uočenu pojavu vode.

U kolovozu 1977. speleološka ekipa Geološkog zavoda ušla je u tunnelsku buku strojeva i vozila koja su tutnjila kroz tamu. Našim kombijem prevezli smo opremu do ulaza u spilju provlačeći se ispod skela, ispod čeličnih oplata i uz velike »dempere« s kotačima visokim kao pola našeg vozila. Dim od miniranja i kamiona gušio nas je desetak dana, a nakon izlaska na svjež zrak glava bi nas boljela čitavu noć.

Nekoliko dana trebalo nam je da otkrijemo sve prolaze između obrušenih kamenih blokova i da prateći tok vode pokušamo otkriti što veći dio ovog podzemnog prostora. Uz veliku opasnost za sve nas uvlačili smo se u uske procijepe između stijena, pri čemu je svaki korak bio i novo otkriće o dosad nepoznatom. Izrada nacrtu morala je biti vrlo detaljna i točna, a to se radilo i ležeći potruške u uskim i niskim prolazima, sve dok nismo ušli u veće prostore. Ležali bismo i između blokova iznad vode, tražeći uporno prolaz prohodan za čovjeka. No miniranjem obližnjeg tunela mnogo je toga bilo razlomljeno i urušeno, tako da prolaza više

Cestovni tunel u Vranjskoj dragi na zapadnoj strani Učke: Zrinščak I i II (lijevo i desno od vijadukta); strelica pokazuje ulaz u tunel »Učka«

Foto: Mr. S. Božičević

nije bilo. Velika vlaga u spilji, voda i talog sivog mulja činili su da smo svaki dan iz podzemlja izlazili potpuno mokri i prljavi. Jaka cirkulacija zraka na betonskom otvoru i na nekim neprolaznim pukotinama upozoravala nas je da se ovdje sigurno radi o većem spiljskom sistemu, ali prolaz u njega sprečavale su gromade stijena urušene miniranjem.

Završavajući nacrt u dvorani, koju smo zbog sivih laporovitih naslaga nazvali »fliškom dvoranom« došlo je nenadano do novog otkrića. Među blokovima pod stropom dvorane najprije se »izgubio« jedan član naše ekipe, pa drugi i treći. Pošli smo za njima, da ih tražimo. Nakon desetak minuta provlačenja po tragovima njihovih nogu ušli smo u veliku dvoranu u kojoj smo začuli vodeni tok. Voda je tekla dnom neke velike vrtače i ponirala pod stijenu. Naši kolege bili su na suprotnoj strani goleme prostorije i tražili ulaz kojim su došli u dvoranu. Njihova svjetla i oni sami bili su posve slični u tami velikog prostora. Poslije

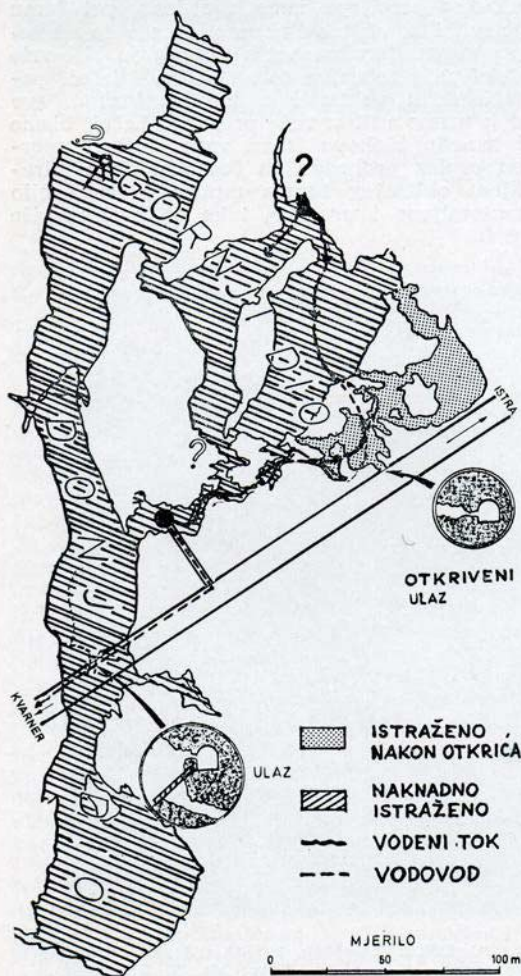
smo mjerenjem ustanovili dimenzije: širina 50 m, visina 20 m, a dužina skoro 100 m. Vrludajući između blokova i pukotina krenuli smo za vodenim tokom i otkrili njegovo izviranje iz velikog sifonskog jezera. Zatim smo otkrili drugu dvoranu i niski strmi kanal koji vodi u treću veliku dvoranu, s vodenim tokom u njezinu najvišem dijelu. I samo letimična izviđanja pokazala su da smo ušli u vrlo složen spiljski sistem u kojem traje proces urušavanja blokova s povremenim naglim i obilnim tokom vode.

Naše je otkriće iznenadilo projektanta tunela, ali ga je najviše zanimao samo prostor oko buduće ceste. Međutim, otkriće vodenog toka zainteresiralo je vodoprivredne stručnjake Opatije i Rijeke, pa smo nakon razrađenog programa nastavili s istraživanjima. U podzemlje smo najprije uvukli dvije velike metalne bačve, potrebnu količinu specijalne boje — fluorescein i lužinu. Kada smo ih dobro izmiješali, izlili smo ih u postojeći vodeni tok spiljskog kanala. Nakon nekoliko dana boja se pojavila na izvorima uz more na četiri od šest opažanih mjesta između Opatije i Lovrana.

Novo nenadano otkriće

Nekoliko dana u tunel smo odlazili pješice jer naše vozilo nije moglo proći kroz neke prepreke. Hodajući po polumraku tunela osvjetljavali smo udubine na boku i visoke »dimnjake« na stropu, ali i duboke lokve pred našim nogama. Oko kilometar i pol od ulaza, u gornjem lijevom polukrugu tunelskog profila, uz plastičnu cijev za prozračivanje primijetili smo tamnu šupljinu. Plastična cijev pred otvorom šupljine malo je podrhtavala kao da preko nje cirkulira zrak. Odlučili smo da nadzornu službu zamolimo za pomoć radi pristupa ovoj nedohvatnoj šupljini. Nakon nekoliko dana izradili su nam drvene ljestve i s njima smo dosegli uski prolaz na visini od devet metara. Popevši se u pukotinu najprije smo naišli na kanal dugačak tri metra, a zatim je zjapila golema tamna šupljina s vertikalom ispod naših nogu. Uz pomoć speleoloških ljestava i alpinističke užadi uspjeli smo sići i u ovaj prostor. Nalikovao je presušenom kanjonu neke podzemne rijeke. Nedaleko od nas iz oko sedamdeset metara (!) visokog stropa i pukotine cijedila se voda, nestajući pod siparišnim nanosom koji je ovdje nastao uslijed miniranja u tunelu. Već u prvi čas mogli smo utvrditi, da su bušači tunela imali veliku sreću. Da je tunel u projektu bio zacrtan samo tri metra lijevo, on bi čitav »ušao« u veliku prostoriju i graditelji bi bili u velikoj muci. Osim toga, vidjeli smo da je između šupljine tunela i ovog podzemnog prostora relativno tanak sloj kamene stijene i da se tunel mora ojačati na ovom mjestu.

Ovo naše otkriće nije baš jako razveselilo niti projektante, niti nadzornu službu tunela. Rezultat je bio da se naš rad u tunelu predviđen na samo deset dana, produžio u

još tri naredna mjeseca, a poslije i na dodatna ispitivanja i promatranja.

Na priloženom crtežu može se vidjeti koliko je iznosila površina spiljskog sistema detaljno istražen u kolovozu 1977, a što je sve istraženo poslije toga. Gornji i donji dio podzemnog prostora spojen je u jedan cjelovit sistem; nakon toga otpočela su i druga istraživanja te građevinski radovi vezani za otkrivenu šupljinu.

Istraživanje vodenog toka

Radovi u cestovnom tunelu odvijali su se po svom ustaljenom programu. Poslije probijanja i spajanja kvarnerske i istarske strane otpočelo je betoniranje bokova i stropa. Otvor u gornji dio spiljskog sistema prekriven je betonskom oplatom i kroz njega više nismo mogli ulaziti do gornjeg sifona. Ispod visokog otvora kod donjeg dijela spilje izbušen je pristupni rov od razine tunela i do ruba dvorane postavljene su čelične stepenice. Na tom je mjestu ujedno cestovni tunel ojačan novo projektiranim betonskim upornjakom. Električni kablovi i rasvjeta dovedeni su u dio kanala gdje smo utvrdili poniranje stalnog vodenog toka. Na najpogodnijem mjestu u ovom dijelu spilje izgrađen je betonski preljev za točno mjerenje protjecanja vode, što je trajalo duže od godinu dana. Boja ubačena u gornji sifon praćena je i opažana na desetak mjesta u spilji te tako utvrđeno njezino protjecanje kroz sistem svih kanala.

Miniranjem blokova i uskih prolaza proširen je put od preljeva do gornjeg sifona i sve ostalo pripremljeno za daljnja istraživanja. U blizini preljeva sagrađena je betonska prostorija za kaptazu, a iz tunela je izbušen omanji horizontalni i vertikalni rov za crpnu stanicu i cjevovod.

Kako je cestovni tunel kroz Učku probušen na visini od 500 m iznad razine mora, s te će se visine prikupljena voda iz spiljskog sistema spuštati prema Opatiji i okolnim mjestima.

I kada u vruće ljetne dane presahnu ili se jako smanje stari izvori pitke vode na opatijskoj rivijeri, iz utrobe Učke, s kontakta između propusnih i okršanih vapnenaca i nepropusnih fliških naslaga, prikupljat će se voda koja je do sada neiskorištena ponirala i silazila svojim pukotinskim sistemima prema razini mora ili u dubine vrulja.

Kada je 27. rujna 1981. krenula kolona vozila kroz 5 kilometara dug cestovni tunel, malo je bilo putnika koji su znali da se na kvarnerskoj strani ispod asfaltnog sloja ceste nalaze i vodovodne cijevi. Još je manje ljudi znalo da su tog časa prolazili mimo brojnih spiljskih kanala i dvorana, kojima ukupna dužina za sada iznosi oko 1300 metara. Malo bi tko mogao povjerovati da se svega pedeset metara od tunelskog prosto-

U prostranstvu prve dvorane speleolozi traže prolaz među urušenim blokovima stijena

Foto: Mr. S. Božičević

ra nalaze dvorane duže od stotinu metara, da je od najviše do najniže točke ovog sistema visinska razlika od 135 metara i da u kišnom i zimskom periodu u ovom podzemlju teče prava rijeka koja uz zaglušujuću buku nestaje u ponorima jedne velike dvorane.

Sve ovo što je do sada ustanovljeno uslijedilo je nakon nepredviđenog prodora vode u srpnju 1977. godine. Poslije toga je protekao višemjesečni naporan rad u speleološkom istraživanju i topografskom snimanju, te postepenom otkrivanju sve većeg i većeg dijela jednog složenog podzemnog sistema s neočekivanim vodenim tokom. Ideja da se taj vodeni tok iskoristi za dobrobit čovjeka, bez sumnje je uvećala vrijednost ovako velike građevine kao što je cestovni tunel »Učka«. Speleolozi su za tu realizaciju dali svakako mnogo i na taj način još jednom potvrdili opravdanost svojih istraživanja.

Tajne Raminog korita na Velebitu

KORALJKA FABINC
ZAGREB

Svojom divljom ljepotom privuklo nas je Ramino korito, šumska dolina valovita dna, okružena prstenom krševitih vrhova, izgubljena u bespućima južnog Velebita. Stigli smo do tog kutka zaboravljenog od ljudi nakon nekoliko sati napornog hoda planinarskom stazom od Baških Oštarija, pretovareni teškom speleološkom opremom i potrepštinama za bivakiranje.

U hladu svoje stare šume, nederute sje kirom, Ramino korito krije duboke napukline. Čovjek pomisli kako je sigurno u pravadna vremena Rama nepažljivo rukovala sa svojim koritom za pranje rublja, pa se ono probušilo na bezbroj mjesta i sada više ne može zadržati vodu. Ali gle iznenađenja: desetke metara pod dnom korita ima i vode i vječnog leda.

U istraživanju je sudjelovala skupina članova PDS »Velebit« iz Zagreba, bez nekog većeg iskustva s dubljim jamama. Svima je to bio najdublji spust pod zemlju, zato treba razumijeti oduševljenje, uzbuđenje i nezvjesnost koji su nas pratili.

U prvu jamu, u koju je kamen padao 7 sekundi ispunio mrak pod našim nogama tutnjavom koja se moćno valjala među zidovima, krenuo je Boris i to odmah čim smo došli. Znatiželja je bila jača od umora i neprospavane noći u vlaku. Svoj život povjerio je nama početnicima na površini koji smo ga spuštali fiksним descenderom. Pri tome smo poprilično petljali kada je trebalo nadovezati drugo uže i tako nastali čvor provesti preko descendera. No Boris je hladnokrvno sjedeći i u neudobnom položaju nad praznom tamom pretrpio tu dugačku stanku i nakon isteka još tridesetak metara užeta našao se na dnu preljepe jame. Sitgao je na dno sa zadnjim metrima nadovezanog užeta. Bio je 135 metara ispod nas!

Veliku teškoću predstavljala je veza, ako se vezom može uopće nazvati dovikivanje riječi rastavljenih u slogove ne bismo li namudrili moćnu jeku, koja je lomeći se o zidove iskrivljavala svaku riječ. Sutradan smo svi bili bolnih grla od noće akcije, ali oduševljeni. Boris nam je ispričao o previsnoj stijeni uz koju se spuštao sve do dna i o bijelim stupovima što okružuju jezerce u koje se slijeva voda niz stijenu.

Stotinjak metara od prve jame pronašli smo jamu s više ulaza. Jedan od ulaza je ispod korijena starog i moćnog drveta, izraslog na tom nesigurnom mjestu. Sreća što drvo nema oči, dobilo bi vrtoglavicu da vidi 30 metara praznine pod svojim korijenjem. No sigurno bi se i zadivilo da vidi ljepotu 30 metara visoke i desetak metara dugačke

stijene, blistavo bijele boje, koja gradi jedan zid jame. Tu začuđujuću bjelinu daju joj sitne sige kojima je stijena pokrivena.

Treća jama udaljena je oko jedan kilometar od prve dvije. Smjestila se duboko, u sredinu Raminog korita. Bio je topao ljetni dan, ali nam to nije pomoglo u vrtači u kojoj se pod stijenom nalazio ulaz. Izgledom je podsjećao na otvorena vrata. Pred njima je lebdjela tanka izmaglica na potpuno crnoj pozadini prostorije bez poda. Ledeni dah jame uvlačio nam se do kosti dok smo se vrzmali pred ulazom priređujući uže. Željko je zapalio vatru da ne mrznemo mi koji ćemo ostati na površini.

Prvo smo spustili Rosana fiksним descenderom u zimsko carstvo podzemlja duboko 92 metra. Njegov daleki glas pozvao nas je oduševljeno neka dođemo dolje: treba to vidjeti! Spustili su se Jadranka i Draško. Kada se Jadranka našla nekoliko metara duboko i ugledala crno beskonačno grotlo pod sobom, koje je kao okrugla pravilna cijev nestajalo u mraku, tek sada je shvatila što znači tih devedesetak metara. Uzviknula je: »Da sam znala da je to tako duboko, ne bih išla!« Ipak se hrabro spustila na dno i nije joj bilo žao.

Našli su se u podnožju ledenog stošca veličine kuće, koji se dizao u vis 25 metara. Ledene sige, kao barokni raskošni lusteri, svjetlucali su u svjetlu karbitke. Sige su koliko lijepe toliko i opasne, jer je uže tarući se preko njih odlamalo oštre šiljke. Led formiran u velike zraste kristale razlikovao se od onog običnog leda s površine. Međutim, uživanje u rasvjeti nije dugo trajalo jer se karbitka, domaći rad, raspala. Nastala je tama kroz koju su bijedne slabe baterije bezuspješno pokušavale prodrijeti, a kristali su posivjeli i izgubili se u sumraku.

Jama je oblika pravilne cijevi, s većim otvorima na stijenama. Iza tih prozora naslućuju se paralelne jame, no koliko su one duboke ostala je zasad tajna. Iz jednog od tih prozora sliva se ledeni jezik i na dnu jame širi u stožac, ispunjavajući gotovo čitavo proširenje kojim se jama za nas završava. Kažem za nas, jer dno čini led.

Vlaga i hladnoća tog mjesta, ipak negotoljubivog, izmučili su sve koji su se našli na ledenom dnu i zbog svojih muka oni su jamu složno nazvali Smrzavac.

Nakon nekoliko tjedana smo došli ponovo pred Smrzavac u brojnijem i jačem sastavu. Naime ovaj puta smo odlučili da mu prije-

mo drugim pravcem, navodno kraćim, od sela Brušana. Neki od nas su se nadali da će taj put biti lakši i brži od beskonačnog uzbrdo-nizbrdo puta od Oštarija.

Prvo smo nabasali na izazovne šumske jagode kojima nismo mogli odoljeti, a onda smo jedva našli mjesto gdje se skreće u šumu i počinje oštar uspon. Tu smo se zapleli u srušene i polomljene bukve, stradale još prošle zime, koje su ležale u pravom kaosu granja i korijenja. Izvukli smo se iz te gužve i odahnuli: evo nas na livadama! Ali tu smo negdje izgubili izbljudjelu markaciju, a karate nismo imali. Ostatak dana proveli smo probijajući se kroz šikaru i kamenjar i tek u smiraj dana pronašli naše Ramino korito, kao izgubljenu iglu u plastu sijena. Subotu smo tako izgubili i ostala nam je samo nedjelja i za istraživanje i za povratak.

Edo, Robi i Cuco spustili su se u susjednu jamu duboku 107 metara. I ona je obložena ledom baš kao da je sestra Smrzavcu, pa su je nazvali Smržavica. Između te dvije jame je plića ledenica koja je uskim kanalom u vezi sa Smrzavicom, a u Smrzavac iz nje dopire onaj ledeni jezik.

Rosan i Boris spustili su se opet u Smrzavac da ispituju one otvore sa strane. Na žalost, oni su potrošili vrijeme tražeći sitne dijelove raspadnutog voki-tokija dolje na dnu i po usputnim policama. Našli su dijelove i vidjeli da se u međuvremenu led smanjio i pokazali se novi otvori. Što oni kriju? Možda sustav paralelnih, još dubljih jama?

Snijeg je već debelo pokrio daleko Ramino korito, jame spavaju zimskim snom, a mi s nestrpljenjem očekujemo toplo ljeto i nova istraživanja.

Prva i dosad jedina nesreća u hrvatskim špiljama

VLADO BOŽIĆ
ZAGREB

Istraživanje speleoloških objekata uvijek je vezano s većim ili manjim opasnostima. Svima koji se dulje bave istraživanjem špilja i jama poznata je činjenica da su za istraživanje najopasniji speleološki objekti s vodom, a posebno aktivni ponori. Takvih speleoloških objekata s vodenim preprekama, stalnim ili povremenim, ima mnogo i u Hrvatskoj. Pred mnogim preprekama naši su speleolozi zastali, čekajući bolju priliku za njihovo svladavanje, ali su se s nekima i uhvatili u koštac.

Prilikom nekih od takvih istraživanja istraživačima je zaprijetila i smrtna opasnost, ali je, na sreću, bila izbjegnuta. Zagrebački i riječki speleolozi srednje generacije još se sjećaju uspješno završenog istraživanja Jame kod Novokračine 6. XI 1967. godine, u kojem je nesreća izbjegnuta pukim slučajem, jer je istraživanje glavnog kanala završeno svega pola sata prije nego je u njega provalila bujica iz obližnjeg podzemnog kanala. Stariji hrvatski speleolozi sjećaju se dramatičnog istraživanja ponora Gotovž kod Klane kraj Rijeke 1. V 1959, kada je pred nailaskom bujice jurišna ekipa iz ponora bježala ostavljajući speleološku opremu, sakupljenu po cijeloj Hrvatskoj, na milost i nemilost stihiji.

Najtragičnije speleološko istraživanje na današnjem teritoriju SR Hrvatske gotovo je već palo u zaborav, jer nema više živih sudionika. Postoje zapisi o tom događaju, iako nažalost, nepotpuni. Prije šezdesetak godina

u Trstu je djelovala vrlo jaka speleološka ekipa koju su predvodili tada već iskusni speleolozi: Garibaldi, l'Urbica, Bertarelli i Boegan. Oni su do tada istražili više od dvije tisuće speleoloških objekata i rezultate svojih istraživanja objavili u djelima: »Dumilla Grotte«, »Grotte d'Italia« i »Catastro della cavità naturali sotteranee della Venezia Giulia«. Iz tih je djela vidljivo da su speleološki istražili i dio našeg teritorija.

Speleološka oprema bila je tada relativno teška i zato su oni u svojim istraživanjima vrlo često koristili, kao pomoćnu radnu snagu, mještane iz raznih obližnjih mjesta i sela. Tako su u to vrijeme u istraživanju Jame kod Rašpora u Istri (Abisso Bertarelli — talijanski naziv, Zankana jama — slovenski naziv) sudjelovali uz talijanske speleologe iz Trsta i istarski seljaci iz Rašpora.

Prvo istraživanje tog ponora obavljeno je 16. IV 1922. godine, kada je samo ustanovljeno da se radi o vrlo dubokom objektu (dostignuta dubina oko 50 m). Drugo istraži-

* Nakon drugog svjetskog rata bilo je organizirano mnogo speleoloških istraživanja te jame sa ciljem da se utvrdi njezina točna dubina i pronađu novi dijelovi. Mjerenja izvršena najmodernijim metodama i najmodernijim instrumentima, koja su obavili članovi Speleološkog odsjeka PD »Željezničar« iz Zagreba 1981. godine, pokazuju da dubina jame nije 450 m već samo 356 m.

vanje bilo je u VIII i IX mjesecu 1924. Tom prilikom su speleolozi izmjerili dubinu od 307 m, a u istraživanju od 1—3. XI iste godine dubinu od 380 m. Speleolozi Boegan i l'Urbica su organizirali veliku ekipu od 50 ljudi i 24. VIII 1925. prodrli do dna jame izmjerivši dubinu od 450 m — tada najveću dubinu u svijetu*. U tom istraživanju je vodena stihija odnijela i prve žrtve — dva mještana iz sela Rašpora, koji su kao pomoćni radnici talijanskih speleologa također šli do dna jame. Evo šta o tom istraživanju piše u knjizi »Duemilla grotte«: »Jurišna ekipa je na siparu jedne dvorane pronasla dalji prolaz, zahvaljujući prethodnoj poplavi ove dvorane, i nastavila dalje zavojitim kanalom još oko 300 m dužine te došla do sifona na dubini od 450 m. Cijela ekipa se tada počela vraćati; mjereći podzemne kanale stigla je do spomenutog sipara, kada je s površine javljeno telefonom da je nebo koje do tada bilo vedro, naglo postalo oblačno. Nekoliko minuta poslije počela je padati strahovita kiša i Boegan je naredio da se svi moraju hitno povlačiti na površinu i da radi brzine u jami ostave svu opremu. Na površini je nalet bujice bio tako jak da je u selu Gorici srušio dio željezničke stanice i iz tračnica izbacio nekoliko vagona. Velika masa sručila se u ulaznu vrtaču ponora, tvoreći slap od 10 m, a odande na Boegana, l'Urbica i ostale članove ekipe, od kojih su se neki uspjeli popeti već oko 130 m od dna. U toku dva sata slijedila su tri proloma oblaka, za koje vrijeme su se sedmorica članova ekipe zatekli na uskim policama strmog kanala, gdje zbog buke i mraka nisu mogli komunicirati. Kada je oluja prošla ustanovljeno je da su dva pomoćna radnika pala u jamu i da ih je voda odnijela, da je l'Urbico lako ozlijeđen, da se Boegan samo čudom spasio, a da su svi radnici samo promrzli i prestrašeni. Speleolog Stella, koji se nalazio malo iznad Boegana i l'Urbica pomogao im je da se smjeste na sigurnije mjesto, a onda da izadu na površinu i organiziraju pomoć.

Kakva je bila sudbina ostalih? Svi se na sreću nisu mogli početi penjati uskim strmim kanalom, u kojem bi sigurno bili stradali, pa su čekali na red u proširenju na relativno ravnom dijelu jame. Voda je nadošla upravo u trenutku kada su se počeli penjati, pa su imali vremena zavući se u udubljenja u stijeni i tako se zaštititi od padanja vode i kamenja. U međuvremenu je stigla pomoć iz Trsta, jedan odjel alpinaca i jedna grupa najboljih speleologa iz »XXX Ottobre« na čelu s predsjednikom Komisije za speleologiju Cezarom Prezom, koji su požrtvovno počeli spašavati. U toku noći između 25. i 26. VIII 1925. oni su se uspjeli spuštati niz vodopade, koji su se u međuvremenu malo smanjili, i uspostaviti vezu s dvojicom radnika sklonjenih u jedno udubljenje između polica na 130 i 65 m iznad dna. Malo poslije oni su uspostavili vezu i s ostalima, pa su poduzeli sve da im dostave

hranu. Njima druge pomoći i nije trebalo, jer nitko od preživjelih nije pokazivao znakove slabosti, iako su u ovih 24 sata gledali »smrti u oči«. Na površini, prisutni su s osjećajima divljenja i poštovanja dočekivali svakog sudionika istraživanja, a tako i spašavaoce, a posebno Preza, koji se na kraju spašavanja zadnji popeo speleološkim ljestvicama«. (Preveo s talijanskog Miljenko Garašić, a stilizirao autor ovog članka).

Tada postignut i posebno istican svjetski rekord dubine zasjenio je tragediju. Talijanska, a i druga štampa, više je pisala o uspjehu talijanskih speleologa zbog rekorda, nego o tragediji. U toj nesreći su stradala dva Rašporana — braća Karlo i Blaž Božić. Njima u čast najveća dvorana jame je prozvana Božićeva dvorana.

Treba naglasiti da su oni ujedno i prve do tada zabilježene žrtve speleoloških istraživanja u svijetu, a također i jedine žrtve speleoloških istraživanja na današnjem teritoriju SR Hrvatske do sada. Uspomena na ove žrtve neka bude trajna opomena svima koji istražuju krško podzemlje, a posebno aktivne ponore.

LITERATURA

- L. V. Bertarelli: »La piu profonda grotta del mondo esplorata nell' Istria«, Corriere della Sera, Milano, 4. XI. 1924.
- L. V. Bertarelli: »La piu profonda grotta del mondo esplorata nell' Istria«, Alpi Giulie, XXVI, br. 3—4, 1925, str. 49.
- R. Batellini: »Abiso Bertarelli nelle sue emozionanti e tragiche esplorazioni«, Trieste, Capelli, 1926.
- Ananimus: »Abiso Bertarelli«, Journal Officiel de la Republique Française, gennaio 1926, str. 329.
- Anonimus: »Abiso Bertarelli«, La Nature, gennaio, 1926, str. 68, br. 2704.
- Anonimus: »Abiso Bertarelli«, Le Génie Civil, Vol. 38, gennaio, 1926, br. 5, str. 110.
- E. Boegan: »Duemilla grotte«, Trieste, 1926, str. 344.
- Italo Garibaldi: »Catastro della cavità naturali sotterranee della Venezia Giulia«, Firenze, 1926.
- E. Boegan: »Grotte Italiane«, Trieste, 1930.
- France Šušterčič: »Nove reziskave v Žankani jami pri Rašporju«, Naše jame, Ljubljana, br. 11, 1970, str. 57.
- Branko Jalžić: »Zagrebački speleolozi u najdubljem ponoru Hrvatske« Speleolog 1974—1975, str. 19.
- Srećko Božićević: »U najdubljem ponoru Hrvatske«, Naše planine br. 1—2, 1975, str. 32.
- Franc Malečkar: »Žankana jama«, Speleolog, 1978—1979, str. 56.
- Svetlan Hudec: »25 speleologa u Rašporu«, Naše planine, br. 5—6, 1981, str. 139.

Umjetni materijali u svladavanju špiljskih voda

JURAJ POSARIĆ

ZAGREB

Polumrak, negdje pod zemljom. Tri osobe razgovaraju:

— Dečki, dečki, sad bumo malo stali, otpala mi je koža s hlača, treba je popraviti.

— Dobro, a sa čim?

— Je, tko nosi ne prosi — tu u torbici imaš sve kaj treba.

— Dobro, Boltek, daj mi šilo, a ti Bančo drži lampu malo više, niš' ne vidim.

— Jura, pazi samo da me ne upikneš i dobro stisni, žal bi mi bilo te kože, to mi je bila taška još u osnovnoj školi.

Uvod

Nije uobičajeno ozbiljne članke započinjati na ovako neozbiljan način, ali okolnosti tog razgovora kao i povijesni pregled što slijedi bitni su za razumijevanje uvođenja i razvoja umjetnih materijala i tehnika pri svladavanju speleoloških objekata s vodom. Ovaj uvod ujedno služi kao dopuna i pojašnjenje nekih tekstova koji su o tom području objavljeni u posljednje vrijeme, a čiji autori nisu smatrali potrebnim napisati da se radi o originalnim, kod nas nadenim rješenjima, nastalim iz nužde i u sasvim posebnim situacijama. Oni, možda, sve nisu ni mogli znati, ali bilo bi nepravедno da tako i ostane.

Sasvim subjektivni povijesni pregled

Početak je ožujka 1965. Sa snimanjem nacrtava glavnog kanala špilje Veternice stiglo se »do kraja«. U maloj dvoranci, gdje iz šljunka ispod stijene izvire glavni veternički potočić, Branko Jalžić i ja krpamo hlače Vladi Božiću, sretni što smo kao vrlo mladi špiljari stigli do »kraja Veternice«, o čemu ćemo moći ponosno pričati ostalima, a istovremeno žalosni što »nema dalje«. No, naša će žalost biti duga svega 12 godina i na nju ćemo se još vratiti.

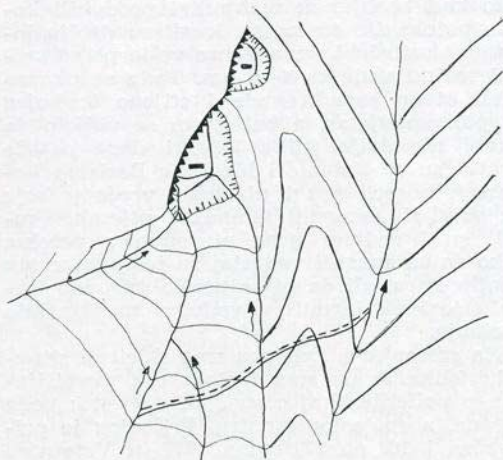
Do Kicljevih jama u Gorskom kotaru stigli smo prvi puta u jesen 1967. Taj puta, a i nekoliko puta poslije toga, zbog nedostatka opreme ili velike vode nismo uspjeli do kraja istražiti objekte — točnije: aktivne ponore. Najveći je problem tih istraživanja bila voda — slapovi koji u oba ponora (Maloj i Velikoj Kicljevoj jami) padaju punim profilom vertikala dubokih oko stotinu metara.

Kada je 1976. uspjelo spustiti se niz 90-metarsku vertikalu u Maloj Kicljevoj jami i vidjelo se da objekt ide dalje, organizirano je od 12. do 15. kolovoza 1977. novo istraži-

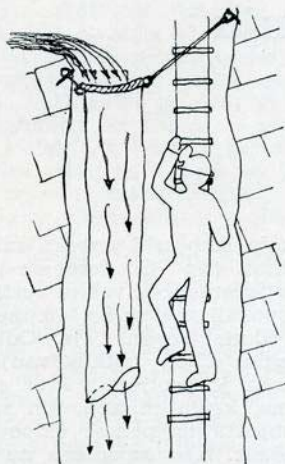
vanje u koje smo ušli opremljeni gumiranim odijelima (tip »Shakespeare«) i gumiranim kapuljačama. Niz veliku vertikalu kroz slap vode spustili smo se do 170. metra Branko Jalžić, Boris Lepan i ja. Odijela nam nisu pomogla. Zbog pothlađivanja vodom (+4° C), koja je protjecala kroz sve otvore na odijelima, krajnjim naporom smo se izvukli iz objekta uz pomoć ekipe na polici iznad vertikale. Kao uspomenu na tu akciju i neadekvatnu opremu nosio sam još nekoliko mjeseci ozeblina na nogama.

Na površini smo, sušeći se uz vatru, rekapitulirali cijelu akciju i odlučili da se za slijedeće istraživanje moramo temeljitije pripremiti, pribaviti odgovarajuću opremu i poduzeti neke zahvate u objektu i oko njega, kako bismo izbjegli vodu.

Zbog konfiguracije terena (slika 1), a iskustva smo imali iz ponora Vele Vode kod Crnog Luga, bilo bi moguće skrenuti dio vode od ponora kopanjem kanala, no moja je preokupacija bila: kako ukrotiti-kanalizirati slap. Razmišljao sam o raznim građevinskim zahvatima, cijevima i sl., što bi zapravo bilo neizvedivo, ali se nisam mogao odvojiti od slike speleologa koji se penje ljestvicama uz nekakvu cijev kroz koju teče voda. Ta se slika konačno materijalizirala u cijev od nekakve gibljive plastike. Gdje bi se takvo nešto moglo naći nisam znao, dok kod kuće nisam, iz velike polietilenske vreće, izvuкао mokru odjeću i opremu. To je bilo rje-

Slika 1

Slika 2

šenje! Popularne »najlon«-vreće (zapravo polietilenske ili PVC) proizvode se rezanjem i varenjem polietilenskog crijeva koje se, pak, dobiva brizganjem iz granulirane sirovine.

Nekoliko dana nakon toga, pred špiljom Veternicom, razgovarao sam o tome s Dagmarom Doležalom i Miroslavom Ivanušem iz Speleološkog odsjeka PD »OKI«, koji i rade u Organsko-kemijskoj industriji i koji su mi rekli da se može nabaviti takvo crijevo iz tzv. »bombardiranog« (ugušćenog) polietilena velike čvrstoće i duljine po želji. To još samo treba na odgovarajući način učvrstiti i problem slapova je riješen (slika 2).

Ali riješeno je, zapravo, bilo nešto drugo!

Nekoliko dana nakon toga, 3. rujna 1977, u Veternicu su ušli Zoran Bolonić, Franjo Meden i Igor Platzer sa željom da dođu do »kraja« špilje. Stajali su u dvoranici spomenutoj u uvodu razmišljajući što bi se dogodilo kad bi šljunak maknuli i produbili korito potoka što tu izvire. Imali su dječju lopaticu, kutlaču i puno dobre volje pa su snizili razinu vode za 4–5 cm. Tada se ukazao mali otvor između vode i stijene iz kojeg je puhnuo vjetar, a baterijom se vidjelo da kanal ide dalje (slika 3). Tri dana poslije vratili su se Bolonić i Meden s Borisom Lepanom noseći alat i plastične vreće u koje su stavljali iskopani šljunak i pijesak. Probili su i sedreni prag nizvodno u potoku, tako da su spustili vodostaj za još petnaestak centimetara, ali da bi se prošlo uzvodno trebalo je ipak legnuti u vodu, a to nije bilo rješenje.

Na sastanku u Odsjeku smo skicirali situaciju (slika 3) pa sam iznio svoja razmišljanja o polietilenskoj cijevi, ali obrnuto: voda izvana, a speleolog iznutra. Prijedlog je prihvaćen i 16. na 17. rujna 1977. u Veternicu ulaze Bolonić, Platzer, Svjetlan Hudec i Ljubo Leontić s velikom lopatom i PE-crijevom promjera 1 m, debljine 0.05 mm i dužine

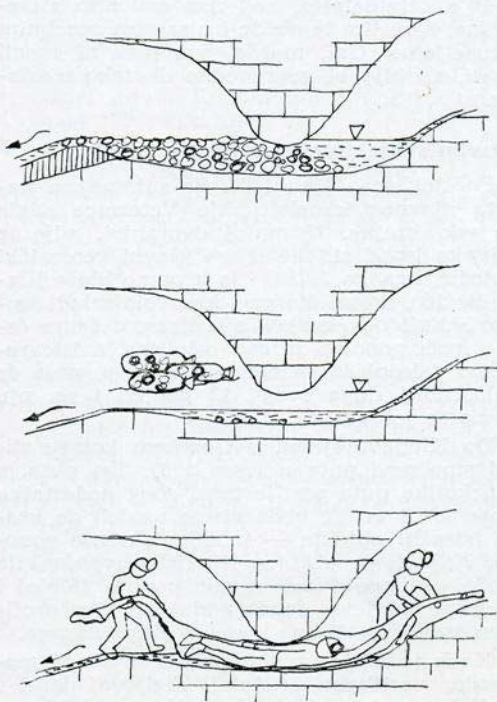
4 metra. Prolaz je još malo proširen i Platzer je pokušao proći kroz crijevo, ali je ono bilo prekratko i pretanko pa je propustilo vodu (»prvi špiljari se u vodu bacaju«).

21. na 22. rujna 1977. Branko Jalžić, Tonči Radja i Z. Bolonić odlaze ponovo u špilju, ali sada s dužim i debljim crijevom. Jalžić je, potpomognut od ostalih, u plastificiranom odijelu propuzao kroz otvor djelomično suh i provukao crijevo za sobom (slika 3), a ostali su propuzali kroz crijevo suhi. To mjesto su nazvali »PVC-sifon« a kanal u koji su ušli i koji je nastavak glavnog kanala, ali i drugi po duljini u špilji — »Željezničarski kanal«.

O tom novom načinu svladavanja vodenih prepreka i plitkih sifona referirao sam na Savjetovanju o tehnici istraživanja speleoloških objekata KS PSJ u Cerovcu 11–13. studenog iste godine.

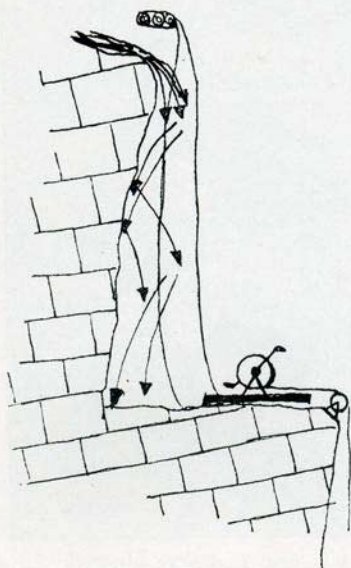
Danas, zahvaljujući gumiranim neprodušnim kombinezonima tipa »Frankenštajn«, kroz »PVC-sifon« se može proći bez tog pomagala. Međutim, vratimo se Kicljevima jamama.

Početkom 1978. smo se dogovorili da ćemo istraživanje Male Kicljeve jame provesti u obliku logora tijekom prvosvibanjskih blagdana. Odlučeno je da se, zbog brzine, velika vertikalna svlada vitlom s police na 68. metru, kako bi se skratilo vrijeme močenja pod slapom te da se poduzmu i sve ostale mjere za kanaliziranje vode. Na predistraži-

Slika 3

vanju, 8—9. travnja 1978, u objekt je transportirano vitlo i primijećeno je da će voda iz 6-metarskog slapića iznad police kva-

Slika 4

siti poslužitelje vitla pa je i to trebalo riješiti. Oko objekta su iskopane trase kanala kojima je dio vode odveden u drugu dolinu (slika 1).

Prilikom istraživanja, 29. travnja — 4. svibnja 1978, kanali su produbljeni i značajna količina vode je skrenuta na stranu, a slapić iznad police s vitlom zagrađen zastorom od PE-folije (slika 4). Zahvaljujući tim zahvatima, a posebno gumiranim odijelima koja smo onda već imali te dobroj organizaciji i uigranosti ekipe, Mala Kicljeva jama je u toj akciji otkrila svoje tajne.

Umjesto zaključka

U vrijeme dok još naši proizvođači specijalizirane opreme ne pokazuju zanimanje za razvoj vlastitih rješenja na području zaštitnih sredstava u ekstremnim uvjetima, vidljivo je iz ovih nekoliko primjera kako je moguće doskočiti vodi u speleološkim objektima. S obzirom na tako polučene rezultate jasno je da oni nisu teoretskog karaktera, a posebnu draž im daje to što uz svako prikazano rješenje možemo napisati: »izmišljeno u Zagrebu, Jugoslavija«.

Na kraju, potrebno je zahvaliti se svim sudionicima opisanih zbivanja, a posebnu zahvalnost dugujem Zoranu Boloniću na podacima iz njegova speleološkog dnevnika.

Opet u Veternici poslije trideset godina

BOSILJKA ZLATARIĆ
ZAGREB

Bilo je to davno, negdje 1953. u Zagrebu. Gimnazijalci smo. Poletna generacija, puna energije. Ništa nam nije bilo teško. Za sve smo bili zainteresirani. Dečki iz razreda pronijeli su zanimljivu vijest. Kraj Zagreba ima spilja. Zovu je Veternica. Idemo, rekli su oni. Idemo i mi djevojke s vama. Nismo htjele izostati, jer ući u spilju zvuči tajanstveno. Podzemni zmajevi, šišmiši. Sve se ispremićalo. Oživjele su bajke mnogih baka. Bilo je zastrašujuće, ali to nismo htjele priznati dečkima, jer nas ne bi uzeli sa sobom. Kao i uvijek, kada se prave važni, oni su se isprva nećkali, ali su na kraju pristali da idemo zajedno. Konačno, zašto i ne bi, jer smo već zaključile: ako nas ne žele, idemo same. Zar smo manje sposobne za napore i iznenađenja? Pa što nam može pripremiti jedna »obična« spilja? Ne prijeti opasnost ako se pridržavamo markacije i uputa. Tako smo zamišljali Veternicu, jer naše znanje o spiljama bilo je vezano za Postojnsku jamu, gdje je sve planirano i osigurano.

Bilo nas je devetoro. Pred ulazom u spilju trebali smo ostaviti jednu od legitimacija i upisati sat ulaska, kako bi dežurni planinar-speleolog mogao znati povratak grupe i krenuti prema njoj, ako bi bila potrebna njegova pomoć. Tada još nismo bili svjesni kako je to dragocjen podatak za dežurne, a još više za posjetioce spilje.

Ulazak u Veternicu je strm. Saginjali smo se, puzili, klizali smo i provlačili se. Osobito težak bio je uspon na Kalvariju. Tu je svod bio pun šišmiša koji su visjeli glavom prema dolje. Krećemo sve dublje. Čujemo šum vode ispod nas. Znatiželjni smo što ćemo ugledati dalje. Prošli smo nakupine koje zovu bubrezi. U jednom kutu vidimo i ručnu bombu, ostatak iz rata. Šum vode doveo nas je do vodopada i pješćano-šljunkastog dna. Odavde se nije moglo dalje. Niti bismo išli, jer smo bili previše umorni, izgrebeni, vlažni i gladni. Trebalo je krenuti natrag. I opet hodnika na pretek. U prvo vrijeme nije bilo problema, jer su postojale markacije. Neprilika je došla

Skolski izlet u Veternicu

Foto: Jakša Kopač

odakle smo se najmanje nadali. Svijeće su se smanjile, a karbidna lampa je počela žmirkati. Nitko od nas nije imao iskustva koliko je potrebno ponijeti izvora svjetlosti. Lampa se ugasila. Kretali smo se jedan tik iza drugoga, a put osvjetljavali ostacima svijeća. Kada su i svijeće bile na izmaku, odlučili smo se smjestiti i čekati pomoć. Vrijeme je sporo odmicalo. Što je tko mislio u tim trenucima, nikada nismo doznali. Svi smo uporno gledali u plamičak svijeće. Neizvjesnost, užas, hladnoća, brrr. Tišinu je »proparao« svojom jadikovkom nitko drugi, nego »hrabri« mladić. On je, doduše, bio malo mlađi od nas, ali smo mu se svojski rugali, vjerojatno da sakrijemo svoju zabrinutost, svoj strah.

Naše »spasenje« pojavilo se na stropu spilje. Opazili smo igru sjene i svjetla, začuo se radostan usklik: Ide pomoć! Nastao je tajac. Napeto smo očekivali koga ćemo ugledati... Pojavio se vitak, visok spasilac u kariranoj košulji. Bio je to planinar-speleolog. A tko bi drugi i mogao biti? Prigovorio je oštro. Zašto nismo bolje obučeni? Zašto nemamo rezervnog svjetla? Zašto se nismo povezali s iskusnijima, koji bi nam boravak u spilji učinili ugodnijim? Odgovora nije bilo, a nije ga moglo ni biti. Trebalo je »progutati« kritiku. Nesmotrenost je bila očita. Ulazeći u spilju u nama je »gorjela« vruća želja da što prije uđemo u podzemlje. Očekivali smo iznenađenje, ali ga nismo predviđeli u tom obliku. Mislili smo da je dovoljno ponijeti

nekoliko svijeća, karbidnu lampu, ushićenost za »istraživanje« nepoznatog i puno dobre volje. Tišina je dovoljno govorila, da smo shvatili situaciju, a tek kad je naš spasilac vidio naše preplašene i velike oči, nasmijao se široko i toplo, kao i svjetlo koje je donio sa sobom. Vjerojatno je shvatio, da smo mi bili ipak još samo djeca. Uzvratili smo smiješak. Nastalo je prijateljstvo, kratko, ali dovoljno snažno, da se oslobodimo nastale more.

Mnogo kasnije, kao prosvjetni radnik, čitala sam o spilji Veternici. Tek tada bila sam svijesna što nam se sve moglo dogoditi onog uzbudljivog dana. U Veternici ima ponora koji se ne vide, ali je dovoljno staviti krivo nogu i... Može se zalutati u mnogobrojnim hodnicima, dvoranama. Mi smo tada imali zaista ludu sreću, ako se to može tako nazvati, jer ova spilja nije tako gostoljubiva, kako se čini na prvi pogled. Zato i nije čudo što sam godinama bila toliko oprezna, da nisam otkrila svojim učenicima lokaciju spilje, kada smo obrađivali »Život u podzemlju«. Veternica je tako blizu, gotovo na dohvata ruke, ali uvijek sam se sjetila naše avanture i bojala se da se znatiželjnim učenicima ne dogodi nešto slično. Opreznost zbog iskustva koja se baš tako lako ne zaboravljaju, bila je opravdana.

Tek kada sam saznala da je spilja Veternica uređena, elektrificirana i pripremljena za posjet turista, odlučila sam povesti učenike. Stoga sam im predložila da je posjetimo, kako

bismo na licu mjesta obnovili gradivo obrađeno na kraju prošle godine. Veternica je, doduše, pristupačna za sada samo pola kilometra od šest postojećih, ali dovoljno, da se zadovolji znatiželja mnogih, a ne samo da služi za znanstvena istraživanja, kao do sada.

Tako me znatiželja ponovo odnijela u hodnike Veternice. Kako bi ovaj put boravak bio u sigurnim rukama, najavili smo se u Planinarsko društvo »Velebit«, koje je, uz PD »Željezničar«, dežurno svake subote i nedjelje i vodi grupe u spilju. Izašavši iz autobusa pošli smo uz brdo. Oni brzopletiji su pojurili, a ostali su polagano i sigurno osvajali teren.

Uklesane stepenice vodile su do ovećeg otvora u brdu. Stigli smo pred spilju Veternicu. Ushićenje i radost dostigli su vrhunac. Daci su se ozareni gurali u predvorje. Naši vodiči, Mario i Zrinka, koji su tog dana dežurali, pokazali su nam iznad naših glava, na ulazu, okamenjene školjke. Doznali smo da je ovdje nađen zub morskog psa i kosti ljudi koji su živjeli još prije Krapinskog pračovjeka, a nađeno je i njihovo oruđe i oružje. Pronađeno je i mnogo kostiju pećinskog medvjeda. Podatke o spilji i njenim znamenitostima djeca su upijala sa znatiželjom.

Između svjetla i tame

Napokon je Zrinka otključala željezna vrata, koja su poput rešetaka branila ulaz u podzemlje. Doznali smo i razlog tome: nedgovorno ponašanje posjetilaca. »Upalite baterije i podimo!«, pozvao nas je Mario. Ušli smo u mrak plašljivo, sa strahopoštovanjem. Zapuhnuo nas je hladan, vlažan i oštar zrak. Prodirao je sve do kostiju. Silazili smo niz stepenice. Bilo je strmo i usko. Morali smo se saginjati. Ustrašeni prvim dojmom, iako smo nešto slično i očekivali, neki su htjeli odustati, ali ih je znatiželja ipak vukla dalje.

Pažljivo smo slušali i upijali svaku riječ vodiča Marija na čelu kolone. Pogled nam je lutao svuda naokolo. Po okolnim stijenama tražili smo bogatstvo sigastih oblika, ali njih nije bilo. Ovdje su stijene uglavnom bile glatke ili nazubljene, a poneke toliko niske, da smo gotovo udarali glavom o njih. Povik »Čuvaj glavu!« — uvijek je na vrijeme dobro došao kao upozorenje za niske svodove i lukove. Ispred nas je stajao velik i impozantan zastor, rebrasto oblikovan, kameni slap. Na-

išli smo na uzak prolaz. Poneki od nas, oni krupniji, nisu mogli ovuda proći od prve. Trebalo je pokušati postrance. Bilo je smijeha i ruganja. Tek što smo se uozbiljili, nastala je nova nevolja. Teren ovlažen, sklizav, pa su neki izgubili ravnotežu i uhvatili »zeca«, kako se to obično kaže. Veselju nije bilo kraja. Dečki su opet koristili priliku i spuštali se kao po toboganu, uz ciku, naravno.

Kad smo i tu prepreku savladali, ugledali smo Kalvariju. Ispriječila se svom svojom veličinom, s uklesanim stepenicama. Mario se popeo na Kalvariju i odozgo svojom svjetiljkom obasjao sav prostor. I tek tada smo vidjeli, da u podzemlju ima gorostasnih prepreka. Veternica nije tako »nedužna«, kako izgleda na prvi pogled. Može se i izgubiti u njoj. Dogodilo se to ponajčešće upravo onima, koji su se kretali samoupuvereno. Dežurstva speleologa su dakle neophodna i sada je jasno, zašto su na ulazu postavljena rešetkasta vrata. Mario je rekao: »Ugasite lampe!«. Nastao je »gluhi« mrak. Tišina. Čulo se samo ubrzano disanje. Kažu, mrak kao u rogu. I doista je bilo tako.

Zapalili smo opet svjetla. Iskre života ušle su u naša lica, u naše oči. Ipak je najugodnija svjetlost. Osjećaj sigurnosti čitao se na licima svih. Nije ni čudo. Ta djeca su prvi put u unutrašnjosti zemlje. Bilo je to njihovo prvo »krštenje«. Zato su ga i doživjeli tako burno. Drugi put oni će biti »stari« poznavaoči spilje.

Sjetila sam se kakvo je bilo moje prvo đačko iskustvo, jer smo upravo na povratku iz spilje — zbog nedovoljno svjetla, posustali pred Kalvarijom i ne znajući, da nas samo 400 m dijeli od izlaza. Bilo je to davno, ali Kalvariju sam dobro zapamtila.

Dalje se nije moglo bez potrebne opreme. Iza Kalvarije slijedne mnogi kanali, dvorane, ima puno lijepih siga, protiče potok, slapovi su predivni, do 15 m visoki... govorio je Mario. Naša znatiželja sve više raste, ali ovaj put uzalud. Treba se dostojno oprostiti i vratiti se.

Povratak je bio brz. Silazak niz Kalvariju bio je žustar. Požurivali smo jedni druge. Znali smo, uskoro ćemo na dnevno svjetlo. Taj osjećaj nam je davao takvu novu snagu, da nismo više osjećali ogrebotine, izudarana koljena, hladnoću, potištenost i strah.

• Borist Sket: »Življenje v kraškem podzemlju«. Ovu vrijednu knjižicu tiskala je Mladinska knjiga u Ljubljani 1979. godine. Pisana je slovenskim jezikom na 32 stranice, s polutvrdim koricom, sa 76 fotografija u boji i 9 crno-bijelih, i 2 crteža. Autor, vrstan speleobiolog, knjižicu je obradio pod slijedećim poglavljima: o zmajevima i čarobnjacima — za uvod; Zašto sam s dječom išao u spilje; Život bez sunca nije mačji kašalj; I golotija može biti lijepa; Zašto treba paziti na

špiljske životinje; Odkle u špiljama toliko kosti; O tome zašto su neki ostali i zašto se drugi vraćaju; Špilje, špiljari i speleolozi. Knjižnica je izdana za potrebe školovanja djece u osnovnim i srednjim školama, pa je zato pisana lakim stilom (u knjižarama se prodaje uz dječju i školsku literaturu), ali je zato stručno i sadržajno vrlo bogata. Posebnu vrijednost knjižici daju izvanredno uspjele fotografije u boji raznih špiljskih životinja koje inače obični posjetilac

ako nije opremljen odgovarajućim špilja i ne vidi ako nije biolog i ako nije opremljen odgovarajućim priborom. Zbog tih fotografija knjižica predstavlja odličan udžbenik o speleobiologiji, pa se zato preporuča da bude udžbenik iz speleobiologije na svim planinarskim i speleološkim školama i tečajevima. Bilo bi lijepo da tu knjižicu vidimo i u hrvatsko-srpskom izdanju.

Vlado Božić

Literatura o turističkim špiljama Srbije

● Iako se o špiljskom turizmu u Srbiji i Kosovu počelo govoriti tek prije desetak godina, sada već tu postoji 6 špilja koje su potpuno turistički uređene i koje imaju mnogo propagandnog materijala (prospekte, razglednice, značke, žigove i posebne monografije). Sve uređene špilje u Srbiji nalaze se u njenom istočnom dijelu i to: Lazarova pećina (ranije zvana Zlotska pećina) kod Zlota blizu Bora, prvi puta elektrificirana 1961. godine, a obnovljena 1976. godine; Resavska pećina (ranije zvana Divjakovačka pećina) kod Despotovca, uređena i elektrificirana 1971. godine i danas najposjećenija špilja u Srbiji; Rajkova pećina kod Majdanpeke, uređena i elektrificirana 1975. godine; Pećina Vernjicka kod Zlota, uređena i elektrificirana 1978. godine, i pećina Ceremošnja kod Kučeva, uređena i elektrificirana Mermerna pećina kod Prištine 1975. godine. O svim tim špiljama odmah su uz otvorenje štampane i monografije, sve u formatu 11,5 x 17 cm, s polutvrdim koricama, na kojima su objavljene fotografije u boji s motivima iz špilja. Autori monografija su ujedno zaslužni za uređenje špilja. Kronološkim redom je objavljeno:

● Jovan Petrović: »Resavske pećine«. Izdao Turistički savez Srbije, str. 1—84, latinica, 20 fotografija u crno-bijeloj tehnici i jedna u boji (na naslovnoj stranici), 2 karte, Beograd, 1971. Autor je tekst podijelio u slijedeća poglavlja: Predgovor; Prirodne odlike Gornje Resave; geološka građa i reljef, vode — ponornice, izvori, vrela i vodopadi, klima, biljni i životinjski svijet; Pećine i jame; Istorijski oručavanja. Resavska pećina u Divjakovcu, Hermelinska pećina Pećina Danica, Maretova Pećina, Canins pećina, Pećina Jelarče, Vlaška pećina, Pećina Malog vrela, Ivkova jama, Potkapine i kratke pećine na otseku Baljanice, Potkapina i manje pećine u Sklopu i Glupu; Postanak Resavskih pećina, kemijski talozi — pećinski nakit, hidrološke oblikovanje; Mikroklimatske odlike; Biološke i paleontološke odlike; i literatura. Iz objavljenog nacrta Resavske pećine, izrađenog prije turističkog uređenja, vidi se da ukupna dužina svih kanala iznosi oko 350 m. Zbog izrade kružnog puta po špilji prokopano je dosta prolaza, što je omogućilo veći posjet špilji, ali je promijenilo, nažalost, mikroklimatske odnose u špilji, pa su mnoge kamenice ostale bez vode, a i mnoge sigurne saljevi su sada suhi.

● Jovan Petrović: »Mermerna pećina«. Izdala RO »Mermerna pećina« Lipjan, latinica, str. 1—77, 36 crno-bijelih fotografija i jedna u boji (na naslovnoj strani), 4 karte i crteži, rezime na njemačkom i engleskom jeziku, Lipjan, 1975. Djelo je podijeljeno na slijedeća poglavlja: Položaj Mermerne pećine; Otkrivanje i ispitivanje; Priroda okoline; Geološki sastav terena, površinski reljef, hidrološke odlike, klimatske odlike, tle i vegetacija; Morfološki prikaz pećine, raniji izgled pećine, Ulazna galerija, Zapadna galerija, Sjeverna galerija, Istočna galerija, ostali kanali; Hidrološke odlike pećine, temperature vazduha, vlažnost vazduha, vazdušna strujanja; Hemijski i mehanički sedimenti, hemijski talozi — pećinski nakit, mehanički sedimenti; Postanak i razvitak pećine, značaj Mermerne pećine, Rezime; Literatura. Objavljeni nacrt špilje predstavlja stanje prije turističkog uređenja. Špilja je do 1971. godine imala 3 prirodna ulaza, ali zatrpana glinom, a četvrti je otvoren slučajno prilikom vadenja kamena i taj je omogućio istraživanje špilje. Ukupna dužina svih kanala iznosi 1260 metara. Posebna zanimljivost ove špilje je u tome što je sva izgrađena u mramoru raznih boja, a obiluje i lijepim sigastim nakitom, posebno rijetkim aragonitnim ukrasima.

● Radenko Lazarević: »Rajkova pećina«. Izdala Mjesna zajednica »Boža Stojanović«, Majdanpek, ćirilica, 22 crno-bijele fotografije i jedna u boji (na naslovnoj stranici), jedna karta i jedan nacrt, Majdanpek, 1976. Predgovor je napisao Režijski odbor. Autor je knjižicu podijelio na slijedeća poglavlja: Uvod; Dosadašnja istraživanja; Geološki sastav; Morfološke osobine pećine, ponorski deo, izvorski deo; Hidrološke karakteristike; Klimatske karakteristike; Morfogenetska evolucija; Zaključak i Literatura. Iz teksta je vidljivo da se Rajkova pećina sastoji od dvije špilje: ponorske i izvorske, i da svaki dio ima voden i suhi kanal. Udaljenost neprolaznog dijela suhih galerija iznosi oko 45 m, a vodenih oko 30 m. Ukupna dužina svih kanala iznosi 2304 m, od čega je za turiste uređeno oko 380 m. Od svih uređenih špilja obiluje najljepšim sigastim ukrasima.

● Radenko Lazarević: »Zlatske pećine«. Izdao Turistički savez općine Bor, ćirilica, str. 1—122, 3

fotografije u boji (na koricama) i 44 crno-bijele, karata i tabela 17, Bor, 1978. Tekst je podijeljen na slijedeća poglavlja: Uvod; Fizičko-geografske karakteristike istočnog Kučaja; položaj, geološki sastav, geomorfološke karakteristike, hidrološke karakteristike; Lazareva pećina; položaj, dosadašnja istraživanja, geološki sastav, geomorfološke karakteristike, klimatske karakteristike, morfogenetska analiza, turističko iskorišćavanje, zaključak; Vernjicka: položaj, dosadašnja istraživanja, geološki sastav, geomorfološke karakteristike, klimatske karakteristike, morfogenetska analiza, turističko iskorišćavanje, zaključak; Voden pećina; Mandina pećina; Sifonska jama — estavela; Hajdućica; Stojkova ledenica; Zaključak; Literatura. Lazareva pećina, do 1978. godine poznata kao Zlotska pećina, ima ukupnu dužinu svih kanala 1592 m, od čega je oko polovina uređena za posjet turista. Vernjicka je duga 1015 m i turistički je uređena u gotovo cijeloj dužini, zahvaljujući umjetno stvorenom izlazu, čime je omogućen kružni put. Ova špilja obiluje velikim dvoranama i mnoštvom sigastih ukrasa.

● »Ceremošnja«. Autori: Radenko Lazarević, Milena Mihajlov, Stevan Đozić, Ratko Kadović, Dragan Antonić i Jovanka Lazarević. Izdao »Partizani«, Kučevo, ćirilica, str. 1—166, fotografija u boji 3 (na koricama) i 40 crno-bijelih, karata i crteža 9, Kučevo, 1980. Knjižica ima tri glavna poglavlja: pećine, botanički vrt i etnopark. Tekst za speleološki dio napisao je R. Lazarević, a podijeljen je na slijedeće dijelove: Uvod; Pećina Ceremošnja: položaj, dosadašnja istraživanja, geološki sastav, morfološke osobine pećine, hidrološke karakteristike, klimatske karakteristike, arheološke karakteristike, morfogenetska evolucija, turističko iskorišćavanje, zaključak; Bigar pećina; Golubanska pećina. Ostala poglavlja su napisali: M. Mihajlov, S. Božić i R. Kadović: botanički park — Karpatum, drveće, žbunje, lekovito bilje suvih i vlažnih staništa; D. Antonić: Etnopark i J. Lazarević: Suveneri. Špilja Ceremošnja, najmlađa turistička špilja u Srbiji, duga je 775 m i gotovo se u cijelosti može turistički razgledati, što je omogućila izgradnja kružnog puta iskopavanjem umjetnog izlaza.

Vlado Božić

Zaštita prirode

ŠTO SVE ŠUMA ČINI ZA ČOVJEKA

Sume su za čovjeka, izmučenog stresovima, zelena pluća koja pune zrakom njegovo tijelo željno kisika. Za druge je šuma, međutim, tvornica drva koja im povećava dohodak. Sigurno je da ni jedan ekološki sistem ne čini toliko za naše zdravlje koliko to čine šume. One nam daju kisik potreban za život. U stablu se odigrava čudesna fotosinteza. U njegovim listovima se iz vode i ugljikovog dioksida učinkom sunca stvara osnovna prehrambena materija — glukoza pri čemu se gotovo kao otpadak stvara kisik. Tako jedna bukva, koja ima oko 600.000 listova, proizvede dnevno toliko kisika koliko je potrebno za tri odrasle osobe. Ukoliko se, pak, takvo drvo posiječe, potrebno je za isti biološki učinak 1800 mladih stabala. Međutim, ona nisu u stanju da nagomilaju onu količinu vode koju je u stanju da nagomila staro stablo. Ono ima na korijenima milijune sitnih dlačica koje dopiru do najmanjih šupljina u zemlji i koje zadržavaju i najmanju količinu vlage. Tako hrast s dubokim korjenima može da nagomila i do 20000 litara vode. A ono što stablo ne može za sebe upotrijebiti, raspodjeljuje jednakomjerno na ostalo tlo.

Rasipno s vlagom postupaju crnogorična stabla. Svaka treća kap kiše koja na njih padne, uopće ne stigne do zemlje, jer se zadrži na iglicama i s njih isparava. Zbog toga ova stabla predstavljaju najbolje filtre zraka što ih priroda ima. Ona su u stanju da svojim iglicama iz zraka pohvataju 70 kilograma sumpora po hektaru površine. Pri izgaranju ugljena i nafte nastaje štetni sumporni oksid koji, pomiješan sa prašinom, pada polako na stabla. Šuma je, također, snažan gutač šumova.

Mlada hrastova barijera, široka 100 metara, u stanju je da smanji buku za čitavih 30 decibela.

Šuma ne predstavlja samo gradska pluća već i njegov bubreg i gutača prašine, a uz to ublažava snagu vjetra i ovlažuje zrak. Ona predstavlja balzam za umorne živce, a proizvodi jedinu sirovinu koja se stalno obnavlja, a to je drvo. Zbog toga i nije svejedno gdje se šuma nalazi ili sadi, jer ona treba da bude tamo gdje je potrebna njezina funkcija. S druge strane događa se da se šuma uništava baš na takvim mjestima, jer na stabla i na zemlju na kojoj ona raste padaju tone štetnih sastojaka, kojima često niti najjače stablo ne može odoljeti.

U prirodnoj šumi velika i starija stabla štite mladice dok ne ojačaju. U takvoj šumi ekologija i ekonomika nisu u suprotnosti već su idealno međusobno povezani, razumljivo, ako se ta ravnoteža ne remeti. Kada je čovjek prije 25 000 godina pronašao sjekiru nastala je lančana sudbonosna reakcija, tako da se danas svake minute na Zemlji posiječe 200 000 kvadratnih metara šuma. Time čovjek uništava temelj svojega opstanka, jer ne postoji nijedan ekološki sistem koji bi za čovjeka bio od veće vrijednosti i koristi nego li šuma.

Najvažnije funkcije šume jesu: da sprečava eroziju tla pomoću korjena; da osposobljava šumsko tlo da svojim sastavom djeluje kao filter, da regulira režim podzemnih voda, da osvježava zrak, da umiruje jake zračne struje i da ublažava buku, pri čemu lisnato drveće utišava dublje a crnogorica više tonove. (Prema istoimenom članku Ingo Trauba u »Quicku« rujna 1981. priredio dr Kuno Vidrić)

Šuma pod snježnom dekoracijom

Foto: Ing. Z. Smerke

Autor iznosi veći broj primjera o utjecaju masovne izgradnje cesta, hotela, skijaških terena itd. na alpsku prirodu, i navodi da se po austrijskim brdima svuda minira i betonira, da je već osam glečera izručeno masovnom turizmu i da se otvaraju nova područja vječnog leda putem cesta i žičara, da bi se armija turista i u toku ljeta mogla baviti zimskim sportovima. Zbog toga mnoga područja više ne predstavljaju doživljavanje prave alpske prirode, jer su industrijalizacijom turizma formalno zabetonirana, a životinje i biljke imaju još samo uvjetne mogućnosti opstanka. S tim u vezi navodi niz primjera te »alpske apokalipse« i »umiranja alpske prirode« kao što su Nebelhorn, Zugspitze, Stilsfer Joch, Arlberg, Davos, Zermatt, Garmisch, Val di Sole itd. To izaziva sve češće proteste i zahtjeve da se zaštite barem ona područja koja su ekološki još intaktna.

Profesor Aulitzky iz Beča smatra da su neka alpska područja učinkom čovjeka već tako uništena da će uskoro potpuno izgubiti funkciju oporavišta. Drugi tvrde da je turizam na najboljem putu da poždere svoja vlastita bogatstva. Tako se tragovi posjetilaca mogu pratiti od podnožja pa do vrhova brda. Ljeti su livade i šume razgažene, a planine pretvorene u brda otpadaka. Za livade su još mnogo pogubniji zimski sportovi, jer je ispod uvaljanog snijega ugušena vegetacija. Time se remeti ravnoteža između tla i vode i zaostaju ogoljene površine. Zbog sve viših položaja skijaških terena izgrađuju se ovi već i iznad šumskog pojasa. Tako je naprimjer, u Stajerskoj, na Planeralmu, u toku 10 godina nastala kamenita golet veličine oko 10 hektara, a od 1700 hektara skijaških pista u Tirolu iznad šumske granice, uništeno je već 200 hektara. Na tako korištenim livadama raste manjevrjednna trava i u manjim količinama, čime je ugroženo i stočarstvo. Krave daju manje mlijeka i slabijih osobina. Količina dobivenog sijena smanjena je za 25%, dok je u njemu smanjena količina bjelancevina do 45% a škroba do 25%. Da bi to kompenzirali a i zadovoljili sve veće potrebe u mlijeku, stočari se koriste sve više umjetnim dubrivom. Zbog toga je mlijeko sve više kemijski »obogaćeno« a nerazmjernim povećanjem broja goveda sve su veće erozije izazvane razgaženošću tla.

Sve je veća opasnost od motorizacije koja truje biljni i životinjski svijet. Izračunato je da se samo

na prevojnima cestama Tirola i Salzburga na livade i šume godišnje taloži 12.000 kilograma olova.

Najveći je neprijatelj prirode masovna izgradnja turističkih objekata u alpskim dolinama i s tim u vezi masovno naseljavanje ljudi koji žive od turizma a i od samih turista. Tako u Švicarskoj svake minute pod asfaltom i betonom nestaje 40 — 60 m² tla, a samo u Tirolu nestaje na taj način godišnje 5000 m² livada, pašnjaka i polja.

Planine između Garmischa i Grenobla prekrivene su mrežom od preko 12000 raznih uspinjača, što još uvijek nije dovoljno za preko 16 milijuna skijaša, pa se za njih osposobljavaju i tereni koji su, do prije kratkog vremena, bili pristupačni samo planinarima. Tako u Zermattu od 1979. postoji najviša uspinjača u Evropi, a propagandni prospekt poziva da se gost u polucipelama, bez cepina i kopopca, popne na 3884 metara visoki Mali Matterhorn, koji je pretvoren u alpsko-konzumno brdo. A tamo gdje nema uspinjača mogu se koristiti helikopteri i avioni za izlete na glečere. Tu piloti prave dobre poslove vozeći playboye na takve izlete ili spasavajući slabo opremljene i lakomislene planinare.

Na zimskim sportovima zarađuje Švicarska godišnje oko 4,5 milijardi franaka, a samo uspinjače donose joj do 400 milijuna franaka godišnje. Švicarski političar F. H. Schwarzenbach konstatira da se pri tom niti ne misli na uništavanje prirode i na socijalne štete što nastaju iseljavanjem domaćeg življa iz njegove postojbine, koji se i sam pretvara u špekulante zemljištem. Grade se monstruozne ceste kako bi se milijuni ljudi dovezli do apartmana i uspinjača i da bi im se prodalo milijune skija.

Ali, pokazuju se i prvi rezultati borbe za spasavanje Alpa, koju vode organizacije građana i planinara koristeći se dokazima stručnjaka o štetnosti takvih postupaka. Sve veći broj odgovornih ljudi prihvaća ovu inicijativu i sve bolje shvaća značenje zaštite prirode, pa se mnogi grandiozni planovi preispituju i redigiraju. U tu borbu za zaštitu alpske prirode sve se više uključuju i odgovarajuća znanstvena i politička tijela koja se bave privrednim i ekološkim problemima Alpa. Takav rad ima za posljedicu da u pojedinim područjima zaključuju kako je bitno da se priroda sačuva i da od sela ne treba praviti apartmane. (Prema članku Georga Karpa u »Sternu« od kolovoza 1981. priredio dr Kuno Vidrić)

Alpski krajolik upropašten skijaškim liftovima (grupa Langkofel)

— 14. i 15. 2. KA PS BiH organizirala je 11. memorijalni pohod alpinista na Lupoglav. Sudjelovalo je 11. a na vrh Lupoglava uspjelo se 5 alpinista. E. Durmo, B. Kovačević, N. Taševac i Muhamed Šišić pokušali su uspon na skijama pravcem Konjic — Jezerce — Lupoglav po tragu nastradalih alpinista, ali su zbog loših vremenskih prilika morali odustati.

— Od 5. do 8. 3. održan je na Prenju tradicionalni zimski logor AS »Željezničar« s 5 alpinista i 1 pripravnikom. Ispenjana su 4 čovjek-smjera. U stijeni Osobka navez G. Černak — B. Kovačević izvršio je treće ponavljanje smjera Tomić — Zahirović, a navez N. Logić — P. Marković ponovio Smjer Sandžački 33.

— U martu je i AO »Dilber — Stjepanović« organizirao zimski logor na Prenju, sa 4 alpinista. Ispenjali su 16 čovjek-smjera, među kojima su najznačajniji Tomić — Zahirović i Bosansko — Banijski.

— Sredinom marta završen je zimski tečaj na Vlašiću.

— 4. 4. navez Gogić — Savić — Muhamed Šišić u masivu Maglića penje prvenstveni Aprilski smjer. Ocijenili su ga ovako: donji dio III—IV, gornji IV/II, 600 m, 6 sati. Navez nije u potpunosti siguran da je druga polovina smjera prvenstvena zbog tvrdnji nekih starijih penjača da su tu oni penjali, ali ne postoje nikakvi pisani dokazi.

— 10. 4. su Černak, Kovačević i Pandžić izvršili treće ponavljanje Stupa u Crvenim stijenama na Romaniji.

— od 28. 4. do 3. 5. sedam alpinista AS »Željezničar« sudjelovalo je na taboru alpinista Jugoslavije u Paklenici. Ispenjano je 23 čovjek-smjera, među kojima su najznačajniji: Klin, Karabore, Velebitaški, Mosoraški, Saleški i Brahmov smjer.

Na taboru alpinista u Paklenici bili su i alpinisti AO »Dilber — Stjepanović« i ispenjali 50 čovjek-smjera. Između ostalih ponovili su Mosoraški, Brahmov, Karabore, Saleški...

— 1. 5. su Andan, Buda, Grabus i Kujović ponovili u zimskim uvjetima Bosansko-Banijski smjer na Prenju.

— 9. 5. D. Savić i S. Simić ponavljaju Direktni smjer u Obliku na Treskavici.

— 17. 5. isti smjer u Obliku ponavlja i navez Grabus — Kujović.

— U drugoj polovini maja G. Černak penje solo Borisov i Nedin smjer na Bukoviku.

— Početkom juna B. Maltarić i Muhamed Šišić izveli su prvo ponavljanje Aprilskog smjera u masivu Maglića.

— 12. i 13. 6. su Gafić, Kovačević, Savić i Simić napravili prvo ponavljanje (od 1941) smjera Brezovečki-Ceraj za 15 sati u Mezića stijeni na Čvrstnici. Ocjena prvih ponavljača: 800 m; 400 m II—III, 400 m V+ V—VI, IV+.

— I ove godine nastavlja se serija ponavljanja u stijeni Izgorjele grude na Prenju.

— Početkom juna G. Gvozderac i M. Pjanić izveli su za 7 sati drugo ponavljanje Kavkaskog smjera (—VI, A2 +V, 550 m).

— 13. 6. su Logić, Prebanić i Muhamed Šišić izvršili treće ponavljanje Kamina (V+, 150 m).

— 14. 6. N. Logić i Muhamed Šišić izveli su treće ponavljanje Kavkaskog smjera.

— 15. 6. navez Logić — Prebanić — Muhamed Šišić za 6 sati ponavlja Stup Izgorjele grude.

— Sredinom jula pod ovom stijenom boravi nekoliko penjača. E. Kundalić i M. Pjanić ponovili su Bosanski smjer (IV+, 550 m), a braća Gvozderac Dijagonalni smjer (V/IV, 550 m). Svi oni su članovi AO »Dilber — Stjepanović«. Ova dva smjera ponavlja i navez B. Maltarić — Muhamed Šišić.

— Pred kraj septembra navez Muhamed Šišić — Mukrim Šišić započeo je izuzetno težak smjer u ovoj stijeni.

— 24—28. 12. zenički navez dvojice mladih penjača, M. Pjanić i Mukrim Šišić, izveo je prvi zimski uspon u ovoj stijeni. Oni su ponovili Bosanski smjer za 37 sati efektivnog penjanja. Uspon je trajao 5 dana i imao 4 bivaka u stijeni.

— 27. 6. G. Černak i S. Simić izvršili su prvenstveni uspon u Strmištu na Bukoviku i nazvali ga Draganov smjer. Ocijenili su ga sa V/IV, 110 m, 3,5 sata.

— 30. 6. su Černak, Ilić, Kovačević i Simić za 3,5 sata ponovili Stup Crvenih stijena.

— 2. 7. G. Černak i D. Ilić prave prvo ponavljanje Draganovog smjera za 2,5 sata.

— U julu i augustu u području Centralnih Alpi boravi 20 alpinista iz Sarajeva, Zenice i Pazarića. Tri nazeza: Ajanović — Bundalo — Logić, Džinić — Gafić, Andan — Grabus — Kujović ponovili su smjer Y couloir (l. jugoslavensko ponavljanje?) u masivu Aiguille d'Argentières (3902 m) i ujedino izvršili pristup na istoimeni vrh. Navez B. Kovačević — S. Pandžić u istom masivu ponavlja smjer Ravanel Roland (V+, A2, 300 m) za 6 sati. 17. 7. su Gafić i Logić ponovili smjer Chere couloir u SZ stijeni Mt. Blan du Tacul za 4 sata (2. jugoslavensko ponavljanje?). 27. 7. Z. Rudan se popeo normalnim putem na Mt. Blanc. S vrha je sišao prečanjem Mt. Blanca. Zenički alpinisti su se ovog ljeta uspjeli na nekoliko vrhova preko 4000 m i izveli nekoliko uspona. 28. na 29. 7. su braća Gvozderac i M. Pjanić izveli uspon kroz Gervauttijev kuloar. 30. 7. je 6 alpinista izvršilo prečanje Mt. Blanca za 6,5 sati. Početkom augusta 4 člana se uspjelo na Matterhorn i 4 na Mt. Rosu.

— 2. 8. D. Ilić i B. Kovačević izveli su treće ponavljanje Maturantskog smjera (V+, A2/V, 160 m) u Zubovima na Treskavici za 6 sati. Navez Grabus — Simić napravio je prvo ponavljanje smjera Rez u Zavitoj stijeni na Treskavici.

— 3. 8. R. Grabus i S. Simić napravili su treće ponavljanje Kišovitog kamina u Obliku na Treskavici.

— 8. 8. su Grabus i Muhamed Šišić ispenjali prvenstveni smjer u stijeni Cetine na Prenju za 7 sati. Ocijenili su ga s III, IV, V+; 500 m.

— U oktobru G. Gvozderac i M. Pjanić izvedu prvo ponavljanje Davorovog smjera (—VI/V+, A1, 430 m) u stijeni Botina na Veležu.

— Mukrim Šišić solo usponom pravi prvo ponavljanje Zeničkog smjera u Devečanskim stijenama na Vlašiću.

— 21. 10. uspješno je završena deseta po redu Sarajevska škola alpinizma.

— 26. 12. na Romaniji je održano zborovanje alpinista BiH.

Pripremio: Dragan Ilić

Lijep je i koristan običaj da časopisi obavještavaju svoje čitaoce o tome što pišu srodni časopisi. U našoj rubrici Publicistika to i činimo, no ograničavamo se uglavnom na hrvatsko i srpsko jezičko područje. Velik je nedostatak što ne obavještavamo redovno i o najvrednijem planinarskom časopisu u Jugoslaviji, a to je slovenski »Planinski vestnik«. To nije odraz neke posebne politike uredništva nego, jednostavno rečeno, to je tako velik posao da ga teško može jedan čovjek preuzeti na duži rok. Posljednji put smo pisali o PV-u 1977. godine (br. 7—8, str. 127) i tom se prilikom osvrnuli na osam godišta (1969—1976). I danas vrijedi isto ono što smo tada pisali:

SVAKO GODIŠTE PV-a sadrži 12 brojeva s ukupno 600—700 stranica, bogato ilustriranih; da to golemo štivo dolično prikazemo, trebali bismo mnogo više prostora od ovoga s kojim raspolazemo. Budući da su NP orijentirane uglavnom na one naše republike koje nemaju vlastitog glasila, a to su sve osim Slovenije, pokušat ćemo da našim čitaocima predočimo pisanje PV-a o planinama u drugim republikama. Veći dio prostora u tom časopisu posvećen je slovenskim planinama, što je i razumljivo, jer je od 5473 pretplatnika u 1980. godini samo 57 iz Zagreba, 12 iz Beograda i 95 iz ostalih mjesta izvan Slovenije. Na drugom mjestu po tematici su inozemne planine, osobito visoka gorja, što također ni malo ne začuđuje, jer se slovenski alpinizam odavno stavio uz bok alpinistički najjačih nacija u svijetu. Sjetimo se i činjenice da su beziznimno sve jugoslavenske himalajске ekspedicije do sada vodili slovenski alpinisti. No, ni ono stranica što je preostalo za »ostatak Jugoslavije« nije malo.

PV je postigao vrhunski grafički i urednički domet. Papir je dobar, ilustracije dobro reproducirane, naslovne stranice su u boji i redovito vrlo atraktivne. Svakom godištu pridodan je dokumentacijski materijal u obliku tabela o planinarskim kućama, brojnom stanju planinara i pretplatnika, nesrećama u planini, ulaganju u objekte itd. Osobito su vrijedne stalne rubrike Razgledi po svetu, Alpinističke novice, Varstvo narave, Društvene novice i Planinska literatura. U ovoj posljednjoj često se spominju NP, osobito posljednjih godinu dana. Vrijedni su ekspedicijski izvještaji, a tih nije malo. Kažimo i to da PV izlazi neobično redovito: pretplatnici ga dobivaju početkom svakog mjeseca! A sada da prikazemo pojedinačno pet posljednjih godišta o kojima još nismo referirali u NP.

Godine 1977. donosi PV opširan prikaz naše knjige »Hrvatsko planinarstvo«. Ing. Božo Jordan, ljubitelj transverzala i velik propagator hrvatskih planina (mislim da zaslužuje priznanje PSH), piše u opisu YU-transverzale o usponu na Klek i Crikvenu. U idućim godištima nastavlja s pohodima KT u BiH, Crnoj gori i Srbiji (1978) i u Makedoniji (1979). U posebnom članku piše o Snježniku, Zagrebački planinarski senior prof. dr. V. Blašković piše o V. Nazoru kao o svojevrsnom planinaru (u ratu). Nekoliko je penjačkih članaka o stijenama u BiH: o Čvrstnici, posebno o sz. stijeni Mezića kuka (nije Merića kuk, pogreška koju su lansirali prvi penjači u Hrvatskom planinaru 1940. god.) i o spomen-pohodu na Lupoglav. Dušan Lasić piše o svojoj »ratnoj transverzali« po Hrvatskoj i BiH. Spomenimo još i biografiju dra Mihe Potočnika, predsjednika PZS i našeg velikog prijatelja, u povodu 70. godišnjice njegova života. Zalostan je nekrolog ing. Milanu Ciglaru, velikom ljubitelju Velebita, koji je poginuo na Grintavcu. Velebitu su posvećena dva priloga, jedan o bivaku u Paklenici, a drugi o obilasku VPP-a u kojem se govori o neprijateljima »žigosara« (ironičan naziv za transverzale), ali je ipak »ostala samo lijepa uspomena na Velebit«. Naslov članka »Po istarskom divljem zapadu« govori sam za sebe. Crnogorskim planinama bavi se jedan članak botaničke sadržine. Dodajmo da je u pet nastavaka objavljena studija o Bohinju i Triglavu.

Godina 1978. u znaku je proslave 200-godišnjice prvog uspona na Triglav. Naš prilog to proslavi je moj članak »Hrvati in Triglav« (str. 614), objavljen poslije i u NP (1980, str. 49) i Blaškovićev o usponu Tominškovim putem. Spomenimo članke o Zelengori, Titovom vrhu na Šar-planini (s kartom), domu na Omanovcu (Psunj), Jahorini i Istarskom planinarskom putu (iz pera osnivača Josipa Sakomana). U članku o Samoborskom gorju ing. Jordan upozorava na tri transverzale s oznakom S: Samoborska, Savinjska i Snežnik-Snježnik. Jože Dobnik također opisuje obilazak YU-transverzale, u dva nastavka, s vrlo lijepim fotografijama. Dr. Ivan Pavšić govori o vezama i susretima s hrvatskim planinarima, koji se osobito dobro razvijaju zahvaljujući odsjeku za izletništvo PD »Ljubljana Matica«. Naglašava da je na tim izletima vrlo mnogo mladih i završava lijepom misli o nama: »Žive na lijepoj zemlji, koja doduše nema visokih vrhova, ali se s njih ipak daleko vidi«. Još nekoliko zanimljivih citata! Edo Torkar u opisu 10-dnevnog puta po Velebitu manje poznatim stazama kaže: »Tih 10 dana ne bih mijenjao ni za jedno-mjesečno ljetovanje na Azurnoj obali.« Osobito toplo opisuje kako ga je gostoljubivo primio na konak Danijel Vukušić na Alanu. Matevž Suštar u članku »U vreći za spasavanje s Biokova« odaje priznanje splitskim GSS-ovcima: »Ako se ikad budem sretno izvukao, morat ću se zahvaliti Splitćanima. Gledam njihove ruke, ručke im se zasijećaju u dlanove. Vidim kako nastanu žuljevi. Svi su ih već dobili na obim rukama. Koliko će ih još dobiti do podnožja...!« Za razliku od njih, Nada Kostanjević, koja kao da se predubijezila za pisanje o pohodima po Hrvatskoj (npr. o izletu na proslavu naše stoljetnice na Platu), opis jednog svog dvodnevnog pohoda »v drugu republiku« završava riječima: »Da sam još živa, potvrđuje ovaj članak.« Citalac se s pravom pita: Ako je tako, zašto i opet dolazi? Broj 2 i 3 posvećeni su ekspedicijskom izvještaju na Gasherbrum I u Karakorumu.

Godište 1979. obiluje alpinističkim i ekspedicijskim člancima. Broj 7 je posvećen slovenskoj ekspediciji u Ande, a broj 6 ekspediciji na Grenland. U ovom posljednjem lijepo se govori o Hrvatskoj ekspediciji Grenland 1971, pogotovo o prvenstvenom usponu kroz južnu stijenu Ingolfjeldja: »Uspjeh hrvatskih alpinista naišao je u stranoj literaturi na velik odjek, a u našim ekspedicijskim krugovima odviše je skromno zabilježen« (str. 364). Također je mnogo riječi hvale za pomoć koju je slovenskoj ekspediciji pružio velebitaš sa stalnim mjestom boravka u Danskoj, Dolfi Rotovnik. Sarajevski alpinist S. Zalića piše o prvenstvenom usponu u Prenju, a u drugom članku o hercegovačkim planinama, Ignac Munjko o planinarstvu na našem moru (on je osnivač Kornatske transverzale), a Samo Znidaršić o Kleku: »Divna, markantna planina pokazala nam je svoju lijepu stijenu, i mi ćemo joj opet doći«.

U 1980. godini nižu se članci: o makedonskim planinama (od Gevgelije do Prištine), Osoru i Cresu, Tulovim gredama (opis 5 prvenstvenih uspona), Sutjeski, Zlatiboru i Drini, Izgorjeljo Grudi na Prenju (opis 7 prvenstvenih uspona), bosanskim planinama (S. Zalića) i o flori Prenja. U članku o Velebitu Karel Natek kaže: »Ponio sam mnogo uspomena, koje su mi još danas veliko veselje.« Naš prijatelj ing. Božo Jordan opisuje put Grebengrad — Cevo, a Nada Praprotnik, poznata po radu na zaštiti prirode, započinje člankom o Velebitskom botaničkom vrtu seriju napisa o zaštićenim područjima SR Hrvatske, koja se nastavlja u 1981. godini Paklenicom, Velebitom, Biokovom i Risnjakom. Ističemo vrlo lijep prikaz sastanka predstavnika PSH i PZS u Dalmaciji, sada već tradicionalnog međurepubličkog sastanka (str. 412).

U 1981. godini opisuje Edo Torkar crnogorski »divlji zapad« (oko Durmitora), Borut Korun piše o nepoznatim sutjeskama Unca i o svom putu kajakom od Skočivra do Rasimbegova mosta pod Kajmakčalanom, Luka Karničar o penjačkim potphvatima u Durmitoru, Marjan Lipovšek također

o Durmitoru, Mirjam Ražem o posjetu viračkim planinarima, Jože Dobnik o 29. zboru PTT planinara Jugoslavije u Zenici i M. K. (Mitja Košir?) o bratskom planinarskom putu Ljubljana — Zagreb. Velebit sve više privlači slovenske planinare, pogotovo penjače. O tome svjedoči niz članaka u ranijim godištim, a još više u ovom. Daša Maretić piše o »bogatstvu doživljaja« u Maloj Paklenici, V. K. o biseru Velebita Velikoj Paklenici (»Posve došvedljeni, danas prenosimo drugim planinarima svoja iskustva s Velebitske transverzale«) a Marjan Natek, koji se dvije godine za redom javlja s velebitskom temom, ovaj put u članku »I takav je Velebit« opisuje doživljaje četvorice mladih planinara koje je zameo dubog snijeg i zaključuje: »Ipak ćemo se vratiti u ove krajeve. Lijepi su.« Naslovna slika broja 6 prikazuje u koloru Anića kuk u Paklenici (izvrstan prikaz »Kilina«). U ovom godištu osobito je bogata rubrika o zaštiti prirode (najviše pišu Nada Praprotnik i Peter Skoberne). Od broja 3 PV ima novog urednika. To je poznati ne (piše Mitja Košir), što bismo mogli shvatiti i kao lekciju da i mi jednako postupimo s PV-om. Od broja 3 PV ima novog urednika. To je poznati

planinar i iskusni publicist Marjan Krišelj. Tim povodom valja kazati nekoliko riječi o dosadašnjem uredniku, samo nekoliko riječi, jer je prof. Tine Orel dobro poznata ličnost svim planinarima. Planinski vestnik je bio Tine Orel. On ga je podigao na dosadašnju visoku razinu. On je svojim perom popunjavao podliste i dragocjenu rubriku Razgledi po svetu. Prevodio je za PV na slovenski članke koje smo mu mi slali i vrlo dobro ih je prevodio. I on je, naglasimo, postigao svojevrsan rekord: bio je urednik PV-a punih trideset godina. Svoj lucidni um poklonio je slovenskom planinstvu. Poželimo novom uredniku jednaku ustrajnost i još više uspjeha.

Našim čitaocima koji imaju širi planinarski interes preporučamo da se preplate na PV. Njegova tematika znatno se razlikuje od NP i prema tome ova se dva časopisa ne ponavljaju nego dopunjavaju — tako smo napisali u prikazu 1977. god. i tim istim riječima završavamo i ovaj prikaz. Godišnja pretplata od 450 dinara šalje se na čekovni račun Planinske zveze Slovenije broj 50105-678-47-046 (Ljubljana, Dvorčakova br. 9).

Zeljko Poljak

● »Živojin Gradišar 1926 — 1981«. Pod tim naslovom objavilo je PD »Radnički« u Beogradu brošuru od 23 stranice (format 14 × 20 cm, naklada 500, tiskano u Beogradu, januara 1982), u kojoj su nekadašnji partneri prerano umrolog alpiniste Gradišara objavili pet napisa o uspjesima na ovog istaknutog planinarskog radnika. Na kraju je i posthumno objavljen jedan Gradišarov rukopis, koji on zbog bolesti nije mogao dovršiti. Lijepa gesta planinarskih drugova! Autori priloga su Veljko Stanišić, Branko Kotlarić, Zvonimir Blažina, Miroslav Mirčević i Mihajlo Lazić. Naš časopis je donio nekrolog Gradišaru prošle godine u broju 9 — 10, str. 234. (Z. P.)

● »Planinarski list« 1 — 1982 donosi na 42 stranice obilje zanimljivog štiva. U člancima se opisuju Bijela stijena, Titov vrh, Boracko jezero, Sv. brdo, Hahlić, Frbežari itd. Zanimljiv je »Moralni kodeksi planinara Vojvodine« i opis prvenstvenih uspona u Velincu na Velebitu. Mnogo je društvenih vijesti: o 30 godina rada PD »Opatica«, o planinarskim sekcijama »Kamenjaka«, sajmu rabljene opreme i budućim izletima. U otvorenom pismu čitaocima dugogodišnji urednik se oprašta od čitalaca, jer se zbog povećanih zahtjeva na radnom mjestu mora povući s funkcije u društvu (Viktor Stipčić je bio dugo godina i na čelu društva). Za ono što je dao našem planinstvu, treba da mu bude zahvalan ne samo »Kamenjak« nego i cijela planinarska organizacija u Hrvatskoj. (Z. Poljak)

● Sedmi jugoslavenski speleološki kongres, Titograd, 1980, str. 1-454, polutvrde korice, 64 crteža i grafikona, 50 crno bijelih fotografija, štampano fototehnikom. Izdavač je Speleološko društvo Crne Gore koje je na naslovnoj strani stavilo jasno vidljivu oznaku »Službena tajna — interno«. Predgovor je napisao ondašnji predsjednik Saveza speleologa Jugoslavije Mihajlo Vučković i u njemu prikazuje rad VII. kongresa održanog u Herceg Novom

9 — 14. X 1976, na kojem je bilo 117 sudionika iz Jugoslavije i inozemstva i održano 43 referata u 5 sekcija. U I. dijelu objavljen je Zapisnik plenarne sjednice i Zaključci kongresa, a u II. dijelu stručni referati. Nažalost nije objavljen izvještaj o radu SSJ, niti izvještaji o radu komisije SSJ, a niti izvještaji o radu speleoloških organizacija po republikama i pokrajinama, iako su na kongresu bili podnešeni. Objavljeni su sljedeći referati speleologa iz Hrvatske:

1. Vladimir Božić: »Speleološka bibliografija u Hrvatskoj«
2. Srećko Božičević i Pajo Kuprešanin: »Problematika istraživanja Cerovačkih pećina kod Gracaca u Lici«

3. Srećko Božičević: »Morfološke promjene u kavernama utvrđene radiokarbonskim metodama (na primjerima Buškog blata)«

4. Srećko Božičević, Mladen Garašić i Branko Jalžić: »Pregled najvećih speleoloških objekata u Hrvatskoj«

5. Mladen Garašić: »Upotreba morfometrijskih karata pri otkrivanju novih dijelova Jopićeve spilje«

6. Mladen Garašić: »Pronađena čovječja ribica (Proteus anguinus) u podzemnoj rijeci Rokine Bezdane kod Jezerana u Lici«

7. Mladen Garašić: »Mijatova jama«

8. Marijan Čepelak: »Ponor na Bunovcu — najdublji u Hrvatskoj«

9. Marijan Čepelak: »Jopićeva spilja«

10. Tomislav Imenšek: »Otkrivanje povišenja koncentracije ugljičnog dioksida u zraku speleoloških objekata — komparativnom nefelometrijskom metodom uz upotrebu aparature izvedene u samogradnji«

11. Mirko Malez: »Najnovija otkrića u pećini Vindiji i njihovo značenje u evoluciji hominida«

12. Darko Rukavina: »Spiljski sedimenti i rekonstrukcija klimatskih oscilacija za vrijeme gornjeg pleistocena«

13. Boris Vrhek: »Primjena nekih novih tehničkih pomagala u speleologiji«

Iako je naglašeno da knjiga predstavlja službenu tajnu, naslov knjige je i na francuskom jeziku, a

naslovi svih referata na engleskom ili njemačkom jeziku, a također i sažeci referata.

V. Božić

● Osmi jugoslavenski speleološki kongres, Beograd, 1981, str. 1-272, 8 crno bijelih fotografija, 30 crteža i grafikona, knjigotisk, polutvrde korice. Izdavač je Savez speleoloških organizacija Srbije. Uvod, u kojem su iznijeti glavni podaci o održanom VIII. kongresu na Borskom jezeru 23 — 27. X 1980, napisao je sadašnji predsjednik Saveza speleologa Jugoslavije Dušan Gavrilović. U daljem tekstu je program kongresa, popis plenarnih referata, referata održanih po sekcijama, zapisnik Plenuma SSJ održane 23. X 1981, prijedlog izmjena i dopuna Statuta SSJ, zapisnik Plenuma SSJ 25. X 1981, zaključci VIII. kongresa. Izvještaj o aktivnostima speleologa Bosne i Hercegovine između sedmog i osmog kongresa speleologa Jugoslavije (Miroslav Kurtović), Izvještaj o speleološkim istraživanjima na području SR Hrvatske u periodu od 1977. do 1980. (Srećko Božičević) u kojem je obuhvaćen i rad planinara-speleologa Hrvatske (Vlado Božić), Izvještaj o radu i speleološkim aktivnostima u Srbiji za period 1976 — 80. god. (Milutin Lješević) i Izvještaj o radu Komisije za opremu i tehniku Saveza speleologa Jugoslavije od 1976. do 1980. (Mladen Garašić). Nije objavljen izvještaj o radu Predsjedništva SSJ, o radu speleologa u Sloveniji, Crnoj Gori, Vojvodini i Kosovu, iako su na kongresu podnešeni, niti izvještaji ostalih komisija SSJ, osim spomenute komisije za opremu i tehniku, iako su još neke komisije podnijele izvještaj na kongresu. Zatim su objavljeni referati podnešeni na kongresu, ali ne svi, jer su neki već objavljeni ili u časopisu »Naš krš« (4 referata) ili časopisu »Speleolog« (1 referat), a neki nisu objavljeni zato jer izdavaču nisu na vrijeme dostavljeni rukopisi. Od održanih 59 referata objavljeno je 44. Svi imaju rezime na engleskom jeziku. Od hrvatskih speleologa objavljeni su svi referati osim referata Mirka Maleza.

Vlado Božić

● **PD »Strmac«** iz Nove Gradiške održalo je 6. veljače 1982. godine svoju redovnu godišnju skupštinu. Društvo broji 120 članova od čega je u toku protekle godine bilo aktivnih oko 50. Predsjedništvo broji 13 članova i do sada je održalo 19 sjednica na kojima odaziv članova nije bio najbolji. Istaknuto je da odgovornost za preuzete obaveze i njihovo izvršenje mora biti veća, tim više što društvo sve učestalijim i masovnijim akcijama pristupa pripremama za gradnju doma na Pšunju, za koji već od ranije postoji projekt. Do sada se tome nije moglo pristupiti zbog zakonske zabrane izgradnje neprevrnutih objekata za koje nisu osigurana financijska sredstva. Od Sumarije Nova Gradiška preuzeli smo gradnju potrebnu za izgradnju i osigurali sredstva za rezanje. Sa stabala smo skinuli koru, ali su atmosferske prilike i zaleđena šumska cesta onemogućili prijevoz. Osnovni je zadatak u ovoj godini da se izrezana grada preveze i konzervira na Brezovom polju, da se obave osnovni radovi oko izrade temelja i da se osiguraju daljnja financijska sredstva. Program rada u proteklom razdoblju izvršen je gotovo u potpunosti. Od većih aktivnosti članova spominjem samo najvažnije: Markacije planiranih staza i metalni putokazi koji su trajniji. Obilježavanje svih osnovnih punktova, nadmorske visine i trajanja hoda. Planinarska karta Slavenskog gorja. Marševi povodom »Dana žena«, 40. godišnjice ustanka i s učenicima povodom Dana mladosti i Dana škole od Bobara do Ivanovca sa historijskim satom na Gradini. Marš od Budića do Zvečeva u zajednici s PD »Pšunj« iz Pakraca (22 člana). Uspom na Triglav (20). Bratski susret planinara na Bilo-gori (14). Dvodnevni izlet na Vlačić (20). Tri naša člana prošla su i Velebitski put. Program za 1982. još je obimniji: trodnevni posjet Triglavu; Slavonski, Istarski, Velebitski i Kapelski planinarski put; Vlačić i Sutjeska; »Bratski susreti planinara na Bilo-gori«; slet planinara Slavonije; partizanski marš Sekulinci — Voćin u organizaciji PD »Zanatlija« iz Osijeka; tradicionalni marševi s omladinom i DPO, po Pšunju, kao i radne akcije. Skupština je odlučila da se prihvati organizacije planinarskog sleta Slavonije u ljetu 1983. U zajednici s PD »Pšunj« iz Pakraca otvorili bismo tzv. »Pšunjski planinarski put« koji bi se mogao preći u tri dana. Na skupštini je dodijeljeno priznanje PD »Strmac« za nesebično zalaganje i povezivanje s članovima radioamaterima Dubravku Tusiću, a PSH odlikovao je zlatnim znakom Iliju Maretića, Franju Podobnika, Nikolu Stojakovića i Mladena Vidakovića za samoprijegoran rad u planinarstvu. Općenito možemo reći da je društvo na najboljem putu da postane uzorna planinarska organizacija. Na kraju su prikazani film i dijapozitivni s pohoda na Triglav. (Vidaković Mladen)

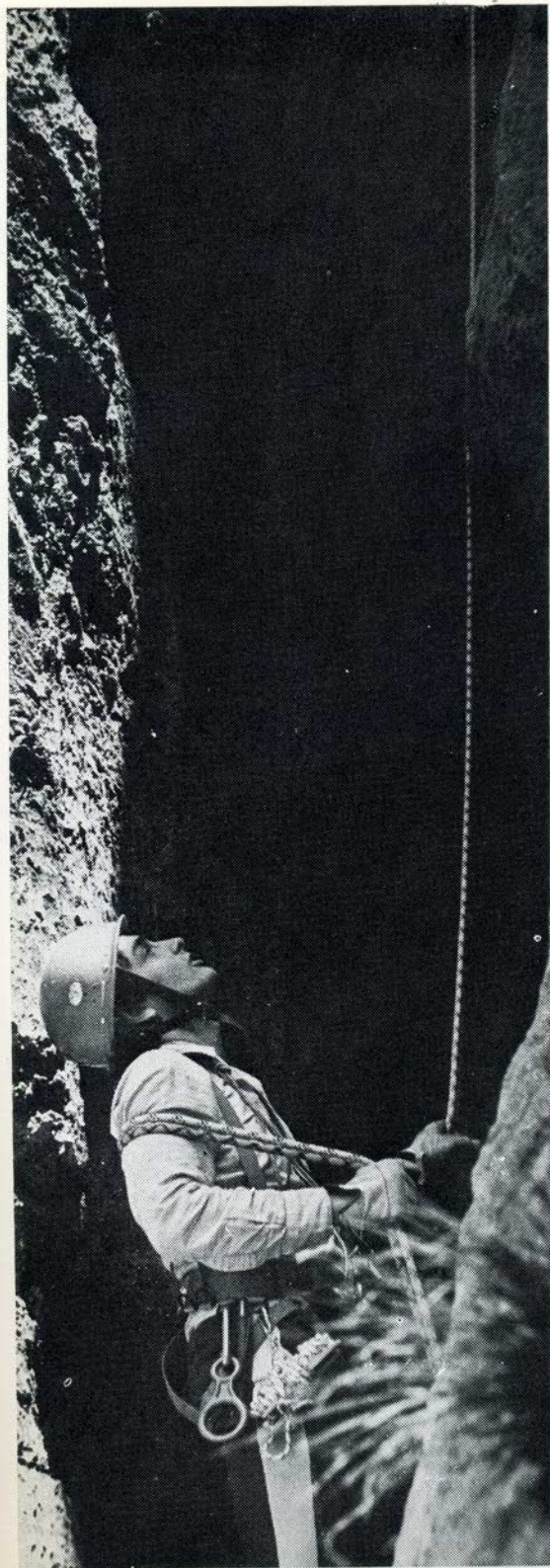
● **Ogranak PD »Sljeme«** iz Zagreba, što okuplja u Varaždinu gotovo 300 planinara-poštara, održao je početkom veljače godišnju skupštinu. Istaknuto je da ovaj ogranak, koji ima sve atribute da djeluje kao samostalno društvo, još uvijek djeluje u sklopu zagrebačkog »Sljemenas«, pa bi obostranim dogovorom ipak trebalo u budućnosti osamostaliti rad ogranka u Varaždinu. Društvo dobro djeluje, ima brojno članstvo i organizator je velikih i čestih izleta i akcija. U protekloj godini organizirano je više od 40 grupnih i 3 masovna izleta. S obzirom na sve skupiji prijevoz, istaknuta je potreba da se ubuduće izleti povežu s drugim planinarskim društvima u Varaždinu. Ove godine, za Dan Republike, rečeno je na skupštini, varaždinski poštari bit će domaćini 23. sastanka PTT planinara Hrvatske. (T. D.)

● **PD »Bukulja«** iz Arandelovca dobilo je za svoju aktivnost, od obnavljanja 1973. godine, mnoga priznanja SOFK-e, SIZ-a fizičke kulture, kao i društveno-političkih organizacija općine Arandelovac, regiona Sumadije i Pomoravlja i SR Srbije. U 1978. PD »Bukulja« proglašeno je za najbolje sportsko društvo u Općini, na tradicionalnoj manifestaciji SOFK-e Arandelovca, »Biram sportistu i sportsko društvo godine«. Mnogim trofejima, peharima, plaketama i diplomama, koje krasi vitrine u društvenim prostorijama PD »Bukulja«, od 18. decembra, dodata je i Povelja općinske konferencije socijalističkog saveza Arandelovca. Na zajedničkom svečanom skupu predsjedništva i aktivista OK SSRN, OV SS i OK SSO, 18. decembra predsjednik predsjedništva OK SSRN uručio je Povelju sekretaru PD »Bukulja« kao znak priznanja za rezultate koje je Društvo postiglo u 1981. godini. (V. Jovanović)

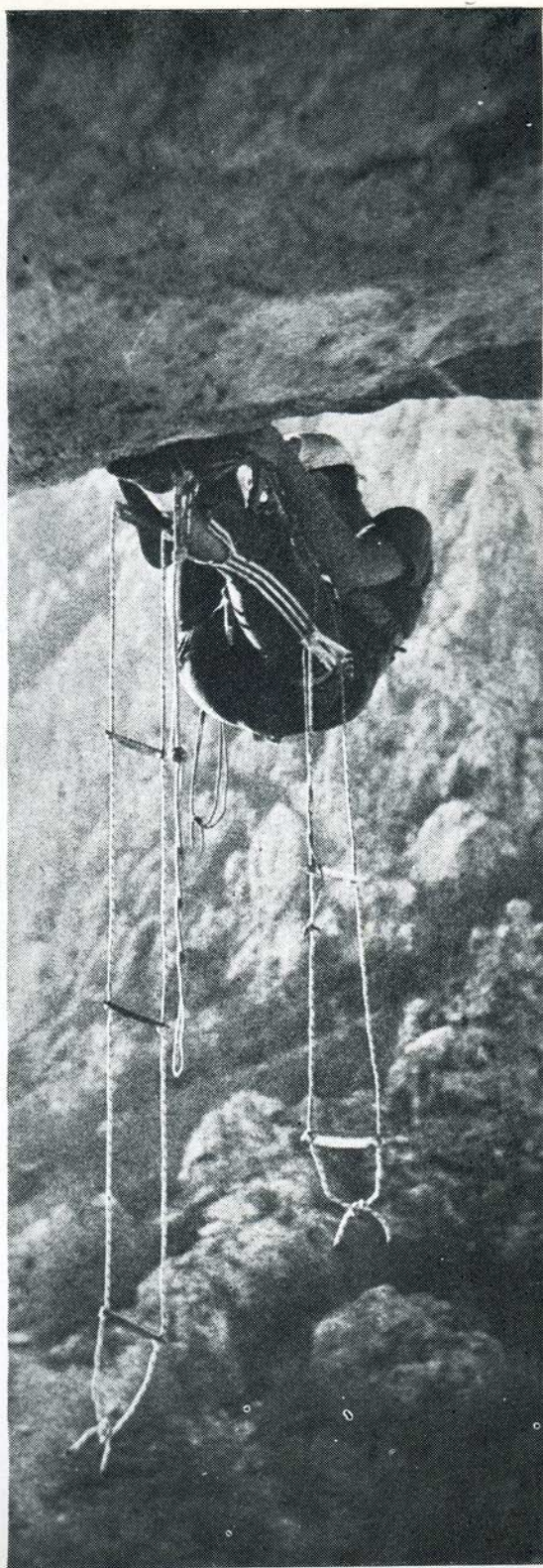
● **O prvim planinarskim domovima u Dalmaciji.** Usporedo s izvršavanjem ostalih zadataka, Planinarsko i turističko društvo »Liburnija«, koje je osnovano 1899. u Zadru i koje je pokrivalo cijelo područje Dalmacije, uređivalo je i prve »turističke stanice« (turističko-planinarske domove). Prvi takav dom bio je u starom samostanu na brdu Čokovcu kod Tkona na otoku Pašmanu, drugi u tvrđavi sv. Mihovila na otoku Ugljanu, a zatim su slični domovi trebali biti uređeni u tvrđavi Klis i u tvrđavi sv. Lovre u Dubrovniku. Članovi PD »Paklenica« iz Zadra, koje je nastavilo rad »Liburnije«, poslije više godina, a možda i decenija, posjetili su neke od spomenutih domova s ciljem da se obnove sjećanja na njih i da se vidi čemu danas služe i u kakvom su stanju. Tako je posjećen samostan na Čokovcu (90 m). Nazlaži se nad selom Tkonom, na slikovitom brdu obraslom borovom šumom. To je benediktinski sa-

mostan sv. Kuzme i Damjana. Sagrađen je nakon rušenja Biograda na moru 1124. na mjestu ranosrednjovjekovne crkve, a ova opet na rimskoj građevini iz početka n. e. Tokom vremena bio je često pregrađivan. Služio je i kao tvrđava i kao takav imao je veliku važnost za vrijeme opsade Zadra 1345—46. Bio je rasadište slavenske liturgije i glagoljaške književnosti. U svom sastavu ima crkvicu gotičkog stila, građenu od 1367. do 1418. o čemu svjedoče dva latinska natpisa. Na portalu je gotički kip Bogorodice, a u unutrašnjosti nekoliko nadgrobničkih ploča s glagoljaskim natpisima i vrlo vrijedno slikano raspelo gotičkih osobina, djelo domaćeg slikara XV st. U samostanskom refektoriju također se nalaze glagoljaški natpisi i gotički dvojni prozor (bifora). U samostanu su i stambene prostorije u kojima danas stanuje jedan pastor i jedan poslužitelj. U prizemlju tih prostorija bio je smješten planinarsko-turistički dom. Do njega je bila sagrađena vrlo lijepa planinarska staza, koja je još i danas vidljiva i upotrebljiva. Samostan se u cjelini još i danas, zahvaljujući brizi šire društvene zajednice i brizi ljudi koji su prije 25 godina došli u njega, izvanredno dobro održava i prava je šteta što se i danas neke od prostorija ne koriste kao planinarske. S brda Čokovca pruža se krasan pogled na cjelokupni Biogradski arhipelag i kanal do Zadra pa i dalje.

Zatim je posjećena i tvrđava sv. Mihovila, koja s visokog brda (265 m) dominira otokom Ugljanom. Sagrađili su je na mjestu benediktinskog samostana Mlećani 1202. pošto su porušili Zadar. Zadranu su je osvojili uz pomoć omladnog kneza Domalda. Tokom cijelog srednjeg vijeka bila je u zadarskim rukama. Za vrijeme opsade i ona je imala veliko značenje. Jednom prilikom (1606) bili su je osvojili uskoci. I do ovog brda vidi se nekadašnji planinarski put, ali je sada obrastao gustom vegetacijom i teško je prohodan. S brda se oko tvrđave širi prekrasan vidik na čitav Zadarski arhipelag i zaleđe. »Liburnija« je imala namjeru da do vrha ovoga brda sagrađi uspinjaču, ali su je u tome omeli prvi svjetski rat i poznati događaji sa Zadrom poslije njega. Za razliku od prvog turističko-planinarskog doma, ovaj je posve napušten i zapušten. Poslije rata tvrđavu je koristila JNA za svoje potrebe i za to vrijeme bila je u dobrom stanju. Kad ju je Armija napustila, prepuštena je zubu vremena pa je danas prava ruševina, što je velika šteta. »Liburnija« je uređivala objekte na lijepim mjestima i u povijesnim i znamenitim objektima, što je veoma poučno i što bi i danas moglo poslužiti kao iskustvo. Preporučamo planinarima koje eventualno nanese put u ove krajeve, da učine mali napor i da posjete spomenute bivše domove, jer oni ti i svojom ljepotom, a neki i svojom poviješću zaslužuju. (D. P.)

Osiguravalište (Brid za mali čekič, 1981)
Foto: Z. Kereša

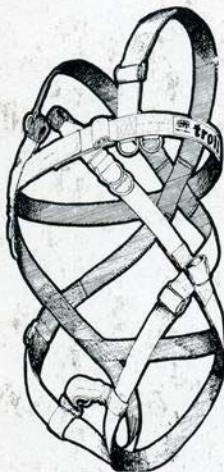
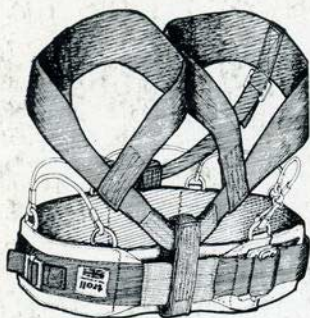
U stropu (Velika Paklenica (1981)
Foto: Meić-Kereša

SPORTSKA OPREMA ZA PLANINARE

2000 artikala u Gracu – najbolje iz čitavog svijeta!

troll

VREĆE ZA SPAVANJE
PUNJENE PAPERJEM
700, 800, 900 i 1400 grama

VREĆA Mt. LOGAN
900 grama

Penjački pojasevi

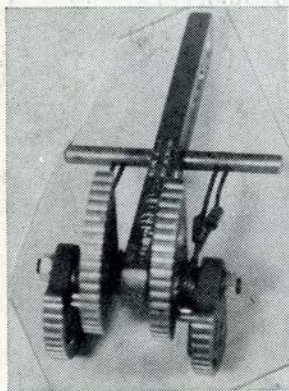
TROLL MARK V

TROLL
FULL BODY
HARNESS

FRIENDS

Penjačice
FRICTION BOOTS
EB. PA i CONTACT

Penjačko užje
ELITE SUPERDRY
2000, 11.5 mm
45 m, 50 m

SPORT IMPORT
Griesplatz 1
8020 GRAZ
Tel. 03 16/91 41 77
Telex 03/32327

Posjetite nas u Gracu i
tražite naš novi bes-
platni katalog.
Pošaljite nam svoju
adresu i dostavit ćemo
Vam katalog poštom

elite